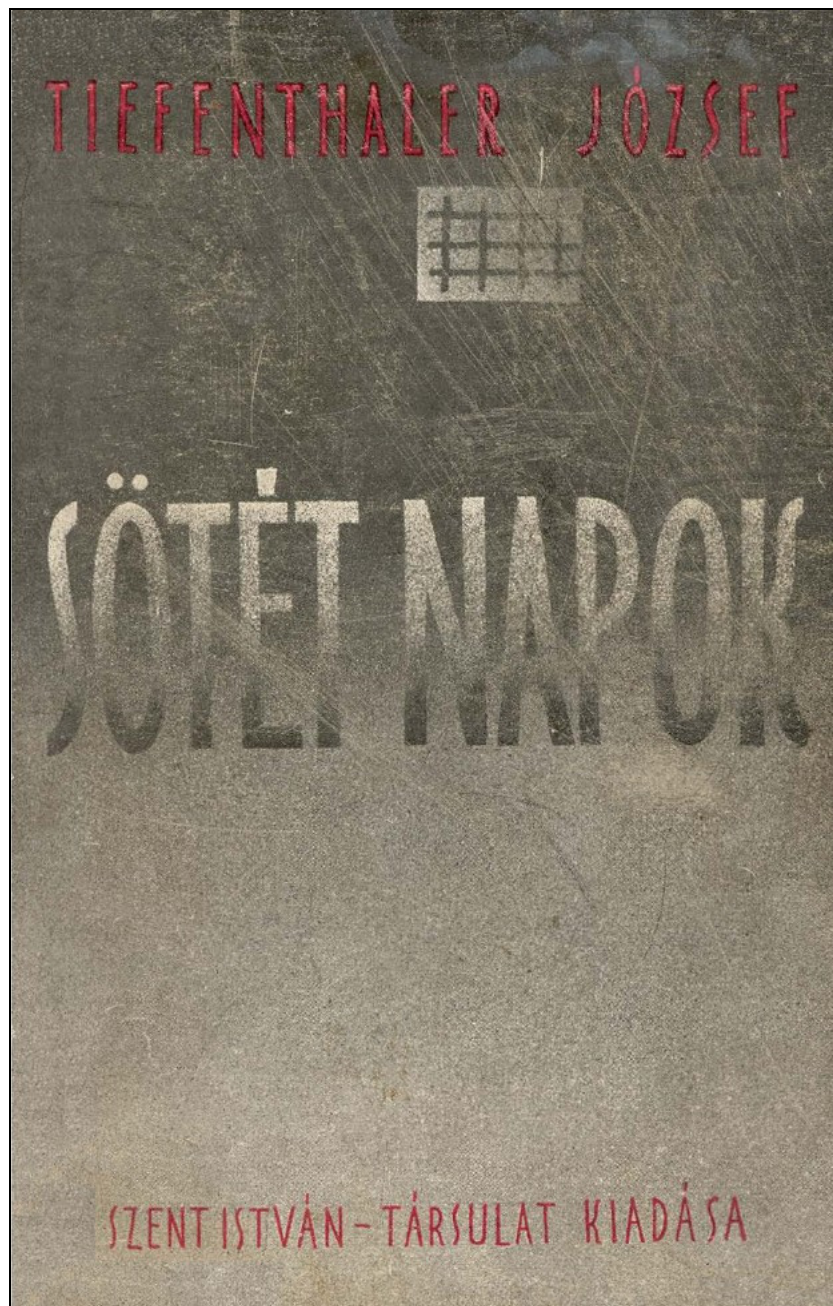

Tiefenthaler József
Sötét napok
Ötvenhat nap a Gestapó börtöneiben

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Dr. Tiefenthaler József
Sötét napok
Ötvenhat nap a Gestapó börtöneiben

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1945-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában. Az elektronikus kiadás a Szent István Társulat engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a szerző örököseié.

A könyvet Munka Margit vitte számítógépbe.

Az itt közölt függelék a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár adta a műhöz.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
1. A Gestapó karjaiban.....	4
2. A Fő utcában	9
3. A parlamentben.....	22
4. A belügyminisztériumban.....	31
5. Hazafelé	45
Függelék Tiefenthaler Józsefről (PPEK)	56
Katolikus Lexikon.....	56
Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában.....	57

1. A Gestapó karjaiban

A magyar sors végleg 1944. március 19-én dőlt el, amikor Németország katonailag megszállotta hazánkat. A galád katonai megszállásig még remélhető volt, hogy talán sikerül – szokásos ingadozó politikánkkal – szerencsétlen hadüzeneteinket némileg meg nem történtté varázsolni. De a német katonai megszállással való gyáva együttműködés és a közös harc esztelen elhatározása megpecsételte tragikus sorsunkat.

Elsőnek beköszöntöttek az angol bombázások. Az együgyűek mégis bíztak Budapest megmenekülésében. Ezért egész Kelet-Magyarország idetódult. Nyílt város lesz! – mondogatták egymásnak. Pedig a pápa alig tudta Rómát nyílt várossá nyilváníttatni. Budapestről egyelőre a bútorokat mentették vidékre. Különben a főváros élete az esti légő-elsötétítésig zavartalanul gördült tovább. Volt villany, élelem, forgalom vasúton és országutakon. Még a tél eleje is ebben a jegyben indult el. Fűtés melegítette az otthonunkat. Csak mindig több időt kellett tölteni az óvóhelyeken. A színházak se álltak le. Mindössze korábban zártak. Így sikerült ideig-óráig elkendőzni a valóságot.

Már december 16-át jelzett a naptár, amikor az Operaház a Fidelióra hívta bérlőit. Köztük a Budai Szent Imre kollégiumot is. A fiúk nagyon bíztattak, hogy tartsak velük, pedig igazán nem volt hozzá hangulatom. De Beethovenről volt szó, a zenekirályról. Eszembe jutott a bécsi Heiligenstädter parkban álló szobra, amint vihartól tépett ruhában kilép a cserjésből. Szobor – talapzat nélkül. Vihartépett kőalakja a szegénység és meg nem értettség padlásszobájából rohant ide. Mikor egy alkalommal nézegettem, éppen egy kis kutya ugatta meg. Élő embernek nézte és a legjobb kritikát adta a szobor hűségéről. Az operairodalom divatjában illett Beethovennek is operát írni.

A Fidelió az olasz opera szabályai szerint felépített hatalmas zenemű, mely Beethoven végtelenül szomorú lelkét tárja fel. Komoly. Megható. Megrendítő. Beleillett a háború hangulatába. Tehát elmentem fiaimmal, talán úgyis utoljára a nagy pusztulás előtt.

A tradicionális első emeleti jobboldali ötös páholy mélyéből sok új arcot kellett észrevennem. Ezen az őszön nem igen jöttem ide. A pompa és estélyi dísz is hiányzott.

De már felhangzott Beethoven zenéje... A szöveggönyv egy spanyol politikai üldözött tragédiájáról szól. Hűséges neje, Leonóra, kinek lelkét a harmadik felvonás külön nyitánya, a Leonóra-nyitány önti zenébe, szolgának szegődik abba a várbörtönbe, ahol szeretett férjét sejtí. Egyetemes emberi érzések szólalnak meg mesteri zenében és énekben. Gyönyörű és meleghangú együttesek megható melódiái hangzanak felénk. A foglyok dala Istenhez és a napfényhez – megrázó. A gonosz emberi felett csak Isten és a természet marad jó a szenvedőhöz. Nem tudtam hatása alól szabadulni. Még a várva-várt Leonóra-nyitány se ragadott ki belőle. Emberi gonoszság és szenvedés az ember állandó kísérője. Az elesett ember akkor a legszörnyűbb, amikor egymásnak rohan neki. Az állatot megsajnálja, de embertársát nem. Persze előbb elszakad Istenétől. Ez a borzalmas háború ezen recept szerint indult el. Miért van háború?... Mi indítja el?... Mit mond erről az oknyomozó történetírás?... Mennyit hihetünk az aktáknak, a levéltári kutatásnak?...

Az Opera függőnye legördült... Még egy pillantás Lotz nagy mennyezetfestményére és siettünk haza, nehogy beleszaladjunk a légősötétítésbe. Lakásomból már több bútor hiányzott. Falura vándoroltak. Különösen a szalonom kongott az ürességtől. Fiaim a ragyogó vitrint hiányolták. De megnyugodtak a jó operai vacsorán, ami ilyenkor kijár nekik nálam. Alig hogy eltávoztak, megint a foglyok dala csengett fel a lelkemben. Könyvpolcomról leemeltem Silvio Pellicónak osztrák fogságban írt gyönyörű könyvét: „Le mie prigionieri” és lapozgattam benne. Néhány nap előtt a Margit-körúti börtönbe hívtak, Almásy halálítélet előtt álló katonatiszt barátom gyóntatására. Megborzongtam az ódon börtön vasajtói mögött. Nyugtalan érzést váltott ki bennem, hogy egymásután börtönbe ütköztem. Azelőtt sohase

jutottam börtönnel érintkezésbe. Éppen csak most... Nem sejtettem, hogy rövidesen mögöttem is bezárul a börtön ajtaja...

December 20-án este – hétfői napon – későn kerültem ágyba. Sokáig dolgoztam íróasztalomnál. Első mély álmomból fél 2-kor erős lárma vert fel. Mintha előszobám ajtaját vernék. A bombázások miatt az utcára néző hálószobából egy kis udvari szobácskába húzódtam. Itt biztonságban éreztem magam. Úgy látszik, légi veszély, riadó van és felkeltenek. Nem volt kedvem felkelni. Pedig nem szeretek az óvóhely tanulótermében állandósított padomról hiányozni. Szemben a szokott padommal ajtó nyílt a légókápolnába. Magam írtam az ajtóra: Oltáriszentség, – az inspekción prefektus minden nagy légiriadónál lehozta az első emeleti kápolnából. Mikor mi mind itt vagyunk, miért maradjon fenn az eucharisztikus Úr?... Nekünk is jobb így. Mindig akadtak itt szentséglátogatók. Fiaim csendesen tanultak, olvastak, sakkoztak, kártyáztak a tanulóteremben. A rádió állandóan jelezte a légi helyzetet: „Lichtspiel”, Krokodil groß, Seerose, Berta, Miofin... Ende, Ende ...” néven rejtett utasításokat. Közben azonban a házteléfono is berregett. A portás jelzése. Erre már felkelek és fülemhez emelem a kagylót.

– Tessék kérem kinyitni az ajtót – mondja a portás –, német fegyveres katonaság keresi az igazgató urat.

Roszzat sejtettem. Előbb szerettem volna ruhát magamra kapni, de betörték előszobám zárt ajtaját és 6-8 fegyveres német katona állt körül.

– Fegyvert ide! – rendelkeztek.

Közben az ágy alatt, a szekrényekben kutattak. A „gestapó” (geheime Staatspolizei). Sokat hallottuk félelmetes hírét. Ahol a fedett teherautójuk megállott, onnét elhurcoltak valakit. Minap láttam ablakomból a szemben lévő zsidóház előtt. Ellene se hatóság, se törvény nem véd. És akit elhurcoltak, arról hozzátartozóik többet nem kaptak hírt. Hol van, mi történik veled, mit vétett? Senkire se tartozik, csak a gestapóra.

A vezető – Krieger Hauptsturmführer a gestapónál, ami tisztis rangot jelent – rám parancsolt, hogy öltözködjem fel. Mikor reverendámat látta s lila papi galléromat, elég udvariásan megkérdezte, hogy ki vagyok, mi a rangom. Lassan a vad kíséret is megszelídült. Beléptem a dolgozószobámba, ahol nagy meglepetéssel a katonák közt látom Jean Baptist marianista szerzetestestvért, arcán dagadt, veres foltokkal és egy élénken gesztikuláló alakot, ki most a gestapó bizalmasának látszott, de délután a szerzetessel nálam járt inas-állásért. Akkor lekértem Simon László prefektust, kihez ilyen ügyek tartoznak. Később az „inasjelölt” a gestapó székházában már SS egyenruhában feszelt. Krieger egyik német katonája nézegette íróasztalom az azt a szép, művészi kiadványt, mely Kiev városát ismertette, tele gyönyörű művészi képekkel. Írója – egy kedves, régi növendékem – kért, hogy karácsonykor délben eskessem meg menyasszonyával a kollégiumi kápolnában. Erre a felkérésre előkotorásztam könyveim közül ezt a szép könyvét és lapozgattam benne. Hálás dedikációval maga a szerző nyújtotta át nekem a könyv megjelenésekor. Persze a német szemében ez rossz pontot jelentett számomra. Rögtön megértettem a helyzetet: Az inasjelölt belopta magát a szerzetesek bizalmába, hogy mindent kipuhatoíjon és megtudja, kikkel érintkeznek a franciák. Ugyanis ezen a napon fogta el a gestapó a francia követség személyzetét és a Champagnat francia elemi iskola szerzeteseit. Csak azt nem tudtam felfogni, hogy hol van itt a politikai bűntény, ami miatt elfogatásra és 56 napi szörnyű szenvedésre méltatott a „szövetséges” birodalom.

Krieger kérdezte: ismerem-e a francia szerzetest. Erre néhány szóval ecseteltem nappali látogatásának célját. Egyébként se őt, se társait nem ismerem és nem is láttam. Ráműtattam a folyton mozgolódó spionra, kit inasnak ajánlott. A spion magyarázatára Krieger kívánta, hogy jelenjék meg az a prefektus is, ki tökéletesen beszél franciául. Közben benyitott télikabátban Simon László, kit szintén látni kívánt az éjjeli betörő. Váltig állítottam, hogy franciául beszélő prefektus nincsen a házban és szerencsémre nem jutott eszembe, hogy a

francia szerzetes és a spion délutáni látogatása alkalmából éppen nálam járt egy kedves volt növendékem, ki éveket töltött Párizsban és francia a felesége. Mivel nekem a prefektussal bementem utam volt a Várba, őrá bízom, hogy bővebben faggassa ki ezt a figurát, ki őt a ház egyik prefektusának tartotta.

– Kiket ismer a francia követségen és mikor járt ott utoljára? – kérdezte hirtelen fordulattal Krieger.

Csodálkozott, mikor azt kellett felelnem, hogy sohase jártam a francia követségen és egy lelket sem ismerek ott. A mesteri hazug propaganda országának a fia persze aligha tudta elképzelni, hogy vannak még emberek, kik feltétlenül csak az igazat mondják. Párszor fel-alá járt a szobában, mintha ingadoznék elhatározásában. Aztán felém fordulva kijelentette, hogy jegyzőkönyv felvétele céljából kénytelen engem és prefektusomat magával vinni – de két óra múlva visszazállítat.

Sietve a breviáriumot vágtam zsebre. Az angol bombázás idején szokás volt, hogy az ember egy csomó pénzt tartott magánál és vitt az óvóhelyre. Ezt – sajnos – nem volt módomban kivenni a tárcámból és itthon hagyni. Összes kulcsaimat is magamhoz vettem. Indultunk le a lépcsőn. A kapusfülkében Magyar István prefektus állott falnak fordulva. Ezt a német katonák rendezték így el. Ijedtemre egy kedves régi növendékem – ki később betegségemben ápolt – is ott aggodalmaskodott a porta körül. Szerencsére a németek nem kötöttek belé. Magyarnak Krieger odaszólt, hogy a házat nem hagyhatja el és csütörtökre visszaküld. Már elfelejtette, hogy a lakásomban két órát emlegetett.

Nem minden meghiúsítás nélkül léptem ki a kollégium kapuján az éj sötétjébe. A náci németek mindent éjjel csináltak. Üléseiket is akkor tartották. Áldozataikat is éjjel hurcolták el otthonaikból. A sötétség fiait voltak valóban, ahogy a Szentírás mondja... Vajon visszatérek-e valaha? – meredt elém a kérdés. Köztudomású volt, hogy az átkozott gestapó karmaiból szinte lehetetlen kiszabadulni. A hozzátartozók sohase tudták meg, hogy hová hurcolták áldozataikat. Nem tudtak tehát eljárni az érdekükben. Politikai fogolynak mindenestre alkalmatlan vagyok, mert soha politikával nem foglalkoztam. Ha azért fogtak el, mert belelátta a bensőmbé, akkor teljesen megértem eljárásukat, mert kezdettől fogva végzetes szerencsétlenségnek tekintettem és hirdettem, hogy hazám belekerült a német nácik hálójába... Ugyanígy gondolkozott Simon is.

Gyorsan benyomtam egy személyautóba és már roboztunk a budai hegyek felé. Némán ültünk egymás mellett. Nem rossz álom ez az egész?... Sajnos, néha akkorát zökkent a kocsi, hogy a helyzet realitását nem lehetett tagadni. Faszorok, villák maradtak el mellőlünk. Pontosan nem tudtuk megállapítani, hogy hol állott meg az autó. Parkos villa. Mélyen kivájt autósapások. A gestapó valamelyik székháza. Krieger emeleti irodájába kísérték. Fegyveres őrök. Először külön szobába rendelték. Hogy ne beszélgethessünk, mikor úgyszem volt kedvünk... Engem díványra ültettek és megengedték, hogy ledőlhessek. De képtelen voltam rá. A harmadik szobában dagadt képpel a falnak fordulva állott a marianista Jean Baptist. Utóbb egy egyszerű nő is bekerült a szobákba. Szintén fogoly. Rövidesen áttettek egy közös szobába. A francia szerzetest elvitték. A szigorú fegyveres őr az íróasztalnál ült. Mi ketten a díványon, a nő távolabb tőlünk, egy széken.

Egyszer csak berontott Krieger és odabökte nekem: mihelyt megkerül a másik inasjelölt, kinek már nyomában vannak, rögtön hazabocsátanak. Krieger utoljára láttam. A másik inasjelölt se járt soha a kollégiumban. Fogalmunk se volt, miért olyan fontos ez a figura. Csak emlékeztem rá, hogy a marianista két elhelyezendő emberről beszélt. Ismételt kísérlet tettem, hogy Krieger elé kerülhessek és bővebb magyarázatot adjak teljes ártatlanságunkról. Hiába.

Reggel egy földszinti irodába kísérték le. Ott ültünk mozdulatlanul estig. Én szóvá tettem, hogy nem juthatunk-e élelemhez, mire a konyhából kenyér, margarin és leves került elő. A fogoly nővel hozatta be az őr. Némi sárgasággal jutván a fogságba, nagyon fáj a gyomrom.

Legutóbbi esztergomi utamon csak töpörtyű volt a tarsolyomban. Társaságomban levő fiammal vígan fogyasztottuk két napon át. Sárgaságot kaptam tőle. Kigyógyításában megakadályozott az elfogatás. Megkóstoltam a levest. Simon nem nyúlt hozzá, csak sorra szívta a cigarettákat.

Míg beállt a sötétség, kiláthattunk az ablakon. Villamos-közlekedés kötötte le figyelmemet. A villamos mögött dombos erdő húzódott el. Mintha a régi katonai temető volna. Persze egyre vártam, hogy Krieger felveszi a jegyzőkönyvet, amint elfogatásomnál ígérte. Éreztem magamon a „Reich” otromba öklét. De azt is, hogy saját hazámban nem lehetek otthon. Az a hazugságáradat, amely a nyomorult Szálasi uralomralépésekor a német „szövetséges”-t és a magyar szabadságot ünnepelte, mélyre ásta a haza sírját. A nemzeti gondolattal még senki se élt úgy vissza, mint a nyilasok. A kocka el volt vetve. Az államfő azt a súlyos hibáját, hogy háborúkat üzent, nem tudta a megkésett fegyverletétellel jóvátenni. Már nem volt, aki kövesse, mert a hatalmi mámortól megrészegült Szálasi-nyilasok eladták közben az országot és becsapták a naiv közvéleményt. A magyar történelem leggyászosabb társasága. A kényelmesebbek már jókor nyugatra menekültek abban a botor hitben, hogy ott nem éri őket utol a sors. De pillanatnyilag nyugodtan sétálhattak a veszélytől távol álló nyugati végeken és lelkiismeretfurdalás nélkül tudták nézni az ország és Budapest vonaglását. Hatósági biztatásra és nyomásra otthagyták az emberek milliói lakhelyüket, nyugatra menekülve a nyomorba, hogy otthonaikat akadálytalanul kirabolhassák a „szövetségesek” és a nyilasok. Elvakultság, butaság és gonoszság ülte orgiáit.

Elmélkedésemből kizavart a beállott sötétség, mely helyzetünket tisztázta. Megjelent két fegyveres német katona, köztük ördögi pofával a spion inasjelölt, hogy kövessük őket. Átvezettek a sötét udvaron. Óvtak a szökéskísérlettől, mert lelőnek. Benyitottunk egy mélyen fekvő, tágasabb, világított helyiségbe. Magasan elhelyezett istálló-ablakok elsötétítve. Fehérre meszelt falak mentén arccal a falnak fordulva a Champagnat francia elemi egész személyzete, néhány hölgy és úr ült és állt. Számuk velünk tizennyolcra emelkedett. A francia szerzetesek kínosan meglepődve, nagy részvétellel tekintettek rám. Rögtön átengedtek egy széket. Kivételes helyzetet jelentett, hogy nem kellett fal felé fordulnom. Simon a másik falnál egy fapódium szélére telepedett. Terepszemle. Közélemben egy rendkívül elegáns hölgy feltűnő hajjal kínlódott. Nem tudott már se ülni, se állni. Egy férfi nagy gyengédséggel törődött vele. Meglepetéssel fogadta a nőt, aki velünk jött. Szakácsnéja volt. Ez a foglalkozás rövidesen kisült. A német őrség ugyanis mint szakácsnét felszólította, hogy az odadobott kenyeret és gyümölcsöt ossza fel tizennyolc részre. Ez volt a vacsora. Nekünk, kiéhezetteknek igen jól esett. Egyébként kérlelhetetlen fegyelem uralkodott. Az örök, nyers figurák, dühösek voltak, ha valakinek ki kellett mennie. Kikísérte egyikük. A legkisebb suttogásra a legdurvább rendreutasítás következett. Különösen az elegáns hölgy szolgáltatott rá okot. Én nem szóltam senkihez egy szót sem.

Tizenegy óra felé nagy esemény élénkítette fel a társaságot: kihallgatások kezdődtek. Én örültem neki, mert – bár igen halványan – reménykedtem, hogy mégis elbocsátanak. Hiszen sohase foglalkoztam politikával. A vallás, kultúra, pedagógia és karitás érdekelte kizárólag egész életemben. Politikai fogolynak nem illettünk be, se a prefektus, se én. Idővel meg kellett arról győződni, hogy mindez nem számít. A fontos, hogy embereket tudjanak kínozni. Mellékes, hogy még az ő szempontjukból is ártatlanok. Sokkal gögösebbek, semhogy beismerjék azt, hogy ártatlan embert fogtak el.

Aki a gestapó kezébe került, azt ritkán helyezték szabadlábra. Vagy deportálták, vagy kivégezték. Később, már a parlamenti fogságom idején az orvosparancsnok egy szaválata alkalmával kijelentette, hogy tudomása szerint a foglyok kilencven százaléka ártatlan. Gonoszság és lelkiismeretlenség tudott csak így minket politikai foglyokként kezelni.

Kihallgatásom udvarias volt. Kevés optimizmusomat is elvette, mert látszott, hogy irodai használatra szolgál. Üres formáság. Hosszú lé, melyet senki se fog elolvasni. Finom

papirosokat helyezett el írógépjében a közeg. Indigót is tett alája. Nem a fogdában történt a kihallgatás, hanem egy harmadik emeleti irodában. Éppen viszonylagos hadicsend uralkodott, Egész életrajzomat papírra vetette. Hol születtem, tanultam, végeztem, doktoráltam. Szinte évről-évre haladtunk. Mindenütt az a dühítő német alaposság. Utazásaim, cikkeim, könyveim is érdekelték. Könyveim címét magyarul és németül követelte. Mikor egyik kedvenc megírt könyvemet bediktáltam: Aszkézis és misztika, bővebb magyarázatot kért. Figyeltem, hogy mire fektet mégis súlyt. Rövidesen rá is jöttem. Francia utazásaimat részlegesen kellett elmondanom. Osztrák, olasz, német utazásokra nem volt kíváncsi. Lengyel utazásaimat nem mertem érinteni.

Rájöttem, hogy rögeszméjük: francia kapcsolataim. Nem tudok jól franciául. Inkább az egyházi nyelvet értem. Gyóntatok franciául. Ez politikai bűn?... Franciaországban kétszer jártam: Lourdes-ban fiatal pap koromban és a világháború előtti párizsi világkiállításon. Lourdes-ról nem hallott. Híres búcsújáróhely, mondtam. De erre meg kellett magyaráznom, hogy mit értek búcsújáróhely alatt. Figyelt és szórványosan gépelt. A náci nevelés ugyancsak elhallgatta a vallás világát. Teljesen ismeretlen és értelmetlen világ volt előtte.

A párizsi világkiállításra a Pax romana kongresszus miatt mentem. Ennek az eszmének a magyarázatát sehogyse tudta megérteni. Végül egyszerűen azt gépelte le, hogy francia vallási kongresszusokat látogattam. Fel is olvasta ezt a szakaszt. Hagytam úgy, ahogy felfogta. Sajnáltam őt. Adtam ki két „Pax romana” közlőnyt francia nyelven. Erről nem tudtak. Én nem érintettem. Hosszú kihallgatásom után lekísért.

Valahogyan mégis bíztam abban, hogy a jegyzőkönyv – ha egyáltalában valaki elolvassa, miben annak hosszúsága miatt is kételkedtem – javamra fog válni. Simon is optimisztikusan tért meg a kihallgatásáról, Az ő rövidebb és simább élete különösen nem adott támpontot arra, hogy politikai fogolyként kezeljék. Igaz, hogy utálta a nácikat. De ezt ilyen formában nem kellett kivallani. Engem ugyan kérdezett a jegyzőkönyvvezető katona, hogy német orientációjú ember vagyok-e. A kérdés veszedelmes volt, de a felelet könnyű. Magyar ember vagyok és csak a magyar sors érdekel – feleltem. Még életem megmentése árán se lettem volna képes a náci németnek politikai szerelmet vallani.

A kihallgatás értékéről rövidesen ízelítőt kaptunk. Úgy éjjel két óra tájban kiteszkoltak a fogdából, éktelen durva ordítózás között, mely biztosított, hogy mind a tizennyolcat lelövik, ha egy is kísérletet tesz a szökésre. Belegyömöszöltek egy hatalmas fedett autóba. Ismertem már a nappali emlékeimből. Mindenki félt, ha Budapest utcáin ilyent látott. Esetleg egy kapu előtt. Oda se mertek nézni az emberek. A magas kocsiba kínos volt feljutni. Az őrség ordítózása megkönnyítette a feljutást.

– Senkise érintse a kocsi szélét! Beszélni tilos!

Szomszédom mégis odasúgta nekem:

– Kérem, oldozzon fel... – Egy marianista szerzetes volt.

Valami halálfélelem szállta meg az embert. Talán vesztőhelyre visznek? ... Miért?... Hová? ...

A kérdésekre elmaradt a felelet.

2. A Fő utcában ...

A hatalmas gépkocsi száguldott a sötét éjszakában. Ide-oda dobott. A gestapó mesterien értett ahhoz, hogy halálos félelmet támasszon áldozataiban. Még nem edződünk hozzá. De ők adtak erre bőséges alkalmat. Teljesen elvesztettem az orientációt. Hisz halálos fáradt is voltam és álmos. Az volt az érzésem, hogy hegyre megyünk. A kocai akkorákat zökent és ferdült, mintha felfelé törtetne. Pedig nem. Inkább lefelé gördültünk. Végül is befordultunk egy szűk, beépített kapun. A szűk udvaron, ahol leszállást parancsoltak, éktelen magas falak sötétlettek a holdvilágnál. Megcsapott a börtönlevegő. Rázott a hideg. Sietve begyömöszöltek az épület ajtaján. Csupa vasrács, vasajtó. Eszembe jutott a Margit-körúti börtön, ahol gyóntattam. De határozottan láttam, hogy nem az. Csak a börtönstílus volt azonos. Emeletekre kellett felmenni. Persze gyorsan. Majdnem futva. Egyik fordulónál légóplakát tekintett rám ezzel a felírással: „Jézusom, irgalom!” Lehetséges-e ez ott, ahol a gestapó jár?... Nyilván, nagyon új itt. De örültem a plakátnak. Az Úr nem hagy el. Mégis, hol lehetünk? Fogalmam se volt, de a magyar vallásos plakát némileg megnyugtatólag hatott rám. A plakát, Jézus képe követett tovább a lépcsőkön. És a német vezénylet mellett jól esett a magyar írás és a gestapó kezében – a vallásos szöveg.

A harmadik emeleti folyosón sorba állítottak. Szigorúan a fal felé fordítva. A falon, melyet néznünk kellett, magasan elsötétített kis ablakok húzódtak. Mögöttük sűrűen sorakoztak a börtöncella-ajtók. Gyér világítás és kísérteties ordítózás. Miért megy ezeknél minden olyan örült izgalommal? Nem nyugodt a lelkiismeretük? Senki egy mukkot se mert szólni, vagy hátratekinteni. Az őrség mégis állandóan ordított, hogy senkise beszéljen. A legcsekélyebb büntetés, mellyel fenyegetőztek, a lelövés. Csupa fiatal gyerek dirigált és üvöltött.

Simon állott mellettem. Ez jól esett. Láttam, hogy aggódva tekintett rám. Fogom-e bírni, ami ránk vár, gondolta bizonyára. Nem sejtettem azonban, hogy rövidesen szétválasztanak.

Sorban névleg berendeltek egy irodába, ahol naplóba szedtek.

– Der nächste Pfaff! – hangzott. Ez Simonnak szólt. Utána ugyanezen megszólítással engem hívtak. Az irodatiszt gondosan maga elé állított. Félt, hogy fogoly mögötte álljon. Pedig fegyvertelen volt itt minden fogoly, míg a német őrség ki se látszott a géppuskák szövevényéből. Német nevem zavarba hozta.

– Szeret bort inni? – kérdezte. Majd azon gúnyolódott, hogy bizonyára nagy jövedelmem van. Címemnél gondosan kívánta annak megállapítását, hogy a kamarási és prelátsi cím közül melyik a magasabb rangú, mert minap egy prelátsust írt be.

A nacionálé megállapítása után a szomszéd szobába kellett átmenni. Itt gondosan elszedtek mindent. Nadrág és harisnyatartót is. Pénzt, órát, beretvát, kést, cigarettatárcát stb. Egyszóval mindent. Megmotoztak és a holmikat betették egy nagy papírzacskóba. Lám, megint a német alaposág!... Naivul mindenki azt hitte, hogy mindent visszkap. Ezt mondták is. De a német alaposág náci-nyelven beszélt s mikor más börtönbe szállították, a borítékot alaposan kirabolva kaptuk vissza. Egy-két lim-lomot hagytak csak benne. Igaz, hogy én csodálatos kivétel lettem, nekem csak a légólámpámat tartották vissza. Miért? Talán mert pap vagyok?... Ez nehezen tételezhető tel a gestapótól. És rövidesen figyelmeztetett is a gestapó főorvos, hogy a „Reich” (német birodalom) kettőt gyűlöl különösen: a zsidót és a katolikus papot. Jeleztem a főorvosnak, hogy ezt már régen tudom.

Az anyagi értékek elrablása dolgában, csodálatosan kivételes elbánásban különösen érdekes okból részesültem. A testi motozásnál előkerült az arcképes, kedvezményes vasúti utazási igazolványom. A német ránéz a fényképre és kérdi tőlem: Hol a felesége? – Papi fényképre tekint. Élő magam előtte állok reverenciában. Katolikus pap vagyok – feleltem. – A

katolikus pap pedig nem nősülhet. És – folytatta a vallatást az alak – egyébként sincsen dolga nőekkel? Isten kegyelméből azt felelhettem, hogy nincsen. Erre a gestapós elcsodálkozva mondja: No, ezt még sohase hallottam. Van-e egyáltalában ezeknek a náci németeknek keresztény műveltségük? Nyilván nincsen, mert minden protestáns ember is tudja, hogy a katolikus papság nem nősül. A „Reich” fia erről még sohase hallott. Szegény német katolicizmus! Micsoda munka szükséges ezt a pogány nemzedéket újból kereszténnyé nevelni!... A „Germania docet” – büszke öntudat valamilyen formában mindig igaz: nemcsak a szorgalomban és a szervezésben, hanem a dekadenciában és a rombolásban is.

Közben a pénztárcám minden pénzzel ott feküdt az asztalon. Az angol légitámadások idején az ember egész pénzkészletét magánál hordta. A motozó német egyszerűen mellőzte a tárcám, melyet én nyugodtan magamhoz vettem. Mikor az érdekes esetről szó került a közös börtönben, felhívtam a férjek figyelmét arra, hogy: lám a feleség akkor is nagy érték, ha nincsen. Majdnem azt hittem, hogy a pappal szemben gyakorolt jóindulatról van szó, vagy a náci gyermekkori vallásosságának öntudatlan átverődéséről. De egy borzalmasan káromló durvaság, mivel közvetlenül én utánam megborzongatta az embert, eloszlatta szép elgondolásaimat. Egy marianista volt soron, ki kérte, hogy a rendi ruhájához tartozó kicsi mellkeresztet, illetve feszületet megtarthassa. A gestapós egy durva gesztussal lesodorta a feszületet az asztról, ezzel a szörnyű kifakadással: „Weg mit dem Dreck!” Eszembe jutott a légós plakát felirata: Jézusom irgalom! ... Mennyit fog ez a nácizmus bűnhődni hasonló valláskáromlásért és Krisztus gyalázásért! ...

Átesve a hivatalos részen, egy fegyveres őr felkísért még a IV. emeletre. Amint felértem, éppen becsapódott Simon mögött a börtönajtó. Nem tudtam megfigyelni, hogy melyik. Később rájöttem, hogy szomszédomban van. Légitámadások idején a IV. emeleten börtönbe zártan lakni rémes lesz, gondoltam, amikor engem is elnyelt egy börtöncella. Az 513-as.

Talán éjjel három óra lehetett, amikor átléptem küszöbét. Csak egy rövid pillanatra láttam; a villanyt ugyanis kívülről kezelik s a fegyveres őr csak a belépés pillanatára kattantotta fel a villanykapcsolót. A vasajtó bezárult mögöttem. Teljes sötétség borult a cellára. A belépéskor mégis úgy láttam, hogy a kétágyas kis szoba egyik ágyán magas kupac púposodik. A másik ágy üres és nincs felszerelve. A keskenysávú, magas börtönablakon mégis beszüremlett némi fény. És idővel az ember sötétben is kezd látni. Ha mást nem, a gondolatait...

Börtönbe zártak. – Ki fogok még innét szabadulni? Az elmúlt órák durvasága, az egész börtönbejutási eset hihetlensége és realitása megrohanta fantáziámat és foglalkoztatta feldúlt idegeimet. Leültem az üres ágy szélére... Szégyen, vagy dicsőség ez, hogy itt vagyok?... Mindenesetre mérhetetlenül fájdalmas. Már is ki vagyok merülve, pedig még meg sem kezdődött a börtönélet és szenvedés. A hosszú folyosói álldogálásnál igen átfáztam. A tört ablakból pedig metsző, hideg levegő csapott rám. Holtfáradt voltam. Az állandóan csobogó víz megértette velem, hogy a WC is a szobában van. Innét tehát nem fogsz kilépni.

A másik ágy kupaca alatt pedig egy ember aludt és horkolt. Elitelt gonosztevő, vagy politikai fogoly?... Fogalmam se volt. Nem is mutatkoztam be éjjel, se nem köszöntem. Hisz úgyszólván aludt. A jó Isten különös kegyelme volt, hogy börtönpályám megindulása cellában történt, mert ez a szakasz volt a börtönnapok arany kora. Az igazi szenvedések a közös helyiségekben kezdődtek. A börtönélethez is edződni kell. Végre is eddig – hála Istennek – nem volt módom hozzá. Meg kellett barátkozni a fogalommal, a ténnyel, hogy börtönben ülök, mert voltak pillanatok, mikor magamnak is hihetetlennek látszott. Súlyos bombázások idején a IV. emelet bizony nem volt megnyugtató. Óvóhelyre foglyokat nem vittek. De éreztem, hogy a jó Isten velem van. A börtönre se szolgáltam rá, hittem még az igazság győzelmében és az emberben és bíztam, hogy rövidesen kiszabadulok. De ez a kettős emberi hit még sok próbának lett kitéve. A végén nem maradt más, mint a jó Isten. De ez elég is volt.

A felszerületlen ágytól undort éreztem. Ki feküdt rajta előbb? Legalább valami takaróféle lenne. A kimerültség annyira erőt vett rajtam, hogy végigdültem a fekvőhelyen. Fejem alá a kalapomat tettem, hogy ne érintkezzem közvetlenül a szalmazsákkal. Lábamat a reverenda és télikabát alá húztam. A jótékony álmom megrövidítette a maradék éjszakát.

Mikor végre megvirradt, megmozdult a takarók és kabátok halmaza alatt a szomszédom. Izgatottan vártam. Ő már régebbi lakos volt itt. Egyedül volt és láthatóan nem örült, hogy társat kapott: De én igazán nem kíváncsoztam ide. De ha már társa lett, örült az egyházi embernek. Egy másik cellában a fogoly reverendás alak belépésekor – kit odahelyeztek – rémülten azt hitte, hogy vesztőhelyre viszik s a vallás embere azért lépett be hozzá. De az én társam nem gondolt erre, mert közölték velem, hogy társat kap.

Az ismerkedés nehezen indult. Bizalmatlansága csak lassan oldódott fel. Nem árulta el, hogy miért van itt – igaz, hogy ezt ő se tudta pontosan – de nem átallotta egyenesen megkérdezni elfogatásom okát. De aztán nagyon megszerettem őt. Közismert sportnév. Barátai csak Potya bácsinak szólítják. Nálamnál fiatalabb, mégis idősebbet mutatott. Úgy hogy én bátyámnak tituláltam. Ártatlannak látszó galambbetései voltak a börtönélet napsugara. Szorgalmasan gyűjtötte a morzsákat. Ágyára helyezett széke élére felállva ki tudta nyitni a magasan húzódó ablakot, melynek éppen a szélső üvegtáblája volt ép. A kidobott morzsákra sűrűen lepték el a galambok a külső ablakpárkányt és mohón kapkodtak az eleség után. A szokott időben akkor is megjelentek, ha valamilyen okból Potya bácsi nem terített nekik. Míg a galambok ettek, Potya bácsi félhangosan átszólt a szomszéd cellába, mely fali kopogtatással már tudott a küszöbön álló etetésről. Ott lakott a prefektusom is.

– Géza... Géza... tre punte ... – mondta szóról-szóra naponta.

Aztán következtek a konvencionális kérdések a hogylét, az éjjeli alvás sikere körül és üdvözlések. Géza mindig tudott érdekes újsággal szolgálni. Jó lábon állott egy örrel. Ez okos gyerek volt, mert cigaretta ellenében jó híreket szállított. Egy szó sem volt igaz belőlük. De amit az ember szeretne, abban könnyen hisz. Kihallgatás és szabadulás körül forogtak a hírek. Nekem az ajtónál kellett figyelni, nem jön-e felénk az ör, mert akkor hirtelen belejezte Potya bácsi a – galambbetétet.

Vajon ki ez a Géza?... Persze hogy érdekelt. Még mindig kissé bizalmatlan társam eleinte nem vallott. Fiktív név – mondotta – csak úgy bolondságból beszélgetünk. Nem ismerem. Lassan mégis elmondotta, amiben kezdettől fogva biztos voltam, hogy egyazon ügy miatt kerültek ide. Sportbarát – Rómából jött haza. Voltaképpen tréner. Ügyük komoly dolog volt és csodáltam optimizmusát a kiszabadulást illetőleg. Mikor az én elfogatási okomat hallotta, szentül meg volt győződve, hogy rövidesen kiszabadulok. Persze nálamnál jobban bízott magas pártfogómban, kik bizonyára lépéseket tesznek érdekemben. Mítsem használt, ha ecseteltem, hogy a magas pártfogók nem tudják, hogy hol közvetítsenek. Az elmenekült nyilas nagyságoknál? Vagy a gestapó parancsnokságnál? De ő rendületlenül bízott és nekem meg kellett ígérnem, hogy mindent elkövetek majd kiszabadítása érdekében. Most aztán megnyílt előttem Potya bácsi. Átbeszéltünk minden mozzanatot, megtanultam lakása helyét, orvosnő unokahúgának címét és szerepét. Még arra is ígéretet kellett tennem, hogy lemegyek az óvóhelyre, ahol ő ékszert helyezett el és elfelejtette feleségével közölni.

A fogoly reményből él. Ez a passzív hangoltság nagy hatalommá tud válni. Bűvös befolyása alatt néha elfelejtettük, hogy hol is vagyunk és egy kis ebédutáni pihenőre térve, nem is láttuk olyan reménytelennek a helyzetet. De a gestapó karmaiból nem könnyű szabadulni. Erre azonban csak később jöttünk rá. Most még reménykedtünk, hogy talán már karácsonyra otthon lehetünk. Simon is osztotta ezt a bizalmat. Nagyin féltünk a börtönbeli Szentestétől. Potya bácsi családja után vágyott. Elkényeztetett és beteges ember volt.

Néhány szürke nap következett. Délelőtt vízért és seprűért kellett harcolni, hogy mosakodhassunk és seperhessünk. Némely napon hiába könyörögtünk az örnek, csak nem hozott. Itt még nem kellett éhezni. Háromszor kaptunk meleg ételt. Reggel levest – a

kedvesnővér legtöbbször teát is juttatott –, délben vízben főtt babot vagy lencsét, délután a sötétség beállta előtt – ez volt a vacsora – szintén levest. Egy napra egy teljes kis kerek kenyeret. Ez volt a főétel. És ízletes volt. A főzetek kimondottan silány börtönételek. Potya bácsi remekül volt ellátva, mert folyton kapta hazulról az élelmi csomagokat. Kínálni ő nem szokott. És ágyban aludtunk. Kinyújtózkodva ... Ismétlem, a börtönélet fénykora volt ez a hosszú hét. Ha lett volna könyv! De egész nap a falat kellett nézni. Nem a testiek voltak itt a nehéz, hanem a lelkiek. Végre egész nap beszélni se lehetett. Néha órákat ült az ember és hallgatott. Csak belülről forrott minden és az agyban cikáztak a gondolatok és a gondok...

Milyen jó, hogy az ember nem lát a jövőbe! Ezt a szörnyű ostromidőt, rémségeit senkise sejtette. Ha a gazdag előre tudta volna, nem is dolgozott volna és nem csiholta volna ki magából azt az egyéniséget, amellyel esetleg nagy teljesítményt nyújtott a köznek. A fogolynak mindenesetre szerencse, hogy nem ismeri kínzói és hóhérai szándékát vele szemben. Így mindig tud bízni és reményleni, ami nélkül nem bírná ki a börtön szenvedéseit. Potya bácsiék nemes, hazafias célért társultak: esetleg megakadályozni a budapesti hidak felrobbantását. Ellenértékképpen amerikai védnökséget kaptak. A náci németek szemében mindkettő súlyos eset. Potya bácsiét még súlyosbította az a körülmény, hogy a hadügyben beosztva meggyanúsítható volt, hogy onnét hadititkokat szerzett és továbbított. Szegény hiába bizonyította, hogy betegsége miatt be se járt és nem tudott mást, mint ami közszájon forgott. Kihallgatásánál társaságának főszervezője kárára tett vallomást és a szembesítésnél összeszólkóztak. Nagyon féltettem őt és sötétnek láttam a helyzetét, aminek csak néha jutott tudatára. Általában nagyon bízott és sokat imádkozott. Este a sötétben, mikor azt hitte, hogy én már alszom, letérdelt a kis ülőke mellett és hosszasan imádkozott. Jutalmul a jó Isten magajándékozta azzal a bizalommal, mellyel szabadulásában hitt. Főszervező barátja a közös börtönben melléje került. Itt aztán mindent tisztáztak és átbeszéltek és vakon hittek abban a képtelenségben, hogy újból kihallgatták és akkor kijavítják előbbi vallomásaikat. Legtöbb fogolyt egyszer se hallgattak ki.

Külön fejezet börtönünkben – a cellaajtó. Persze állandóan zárva és csak kívülről nyithatja ki a börtönőr. Az ajtó közepén kis téglalapalakú rácsos nyíláson át lehetett a külvilággal érintkezni. A szabadság hiánya és a vágy valamit megtudni a külvilág nagy eseményeiből, egyeseket órákra odaszegezett a nyíláshoz. Az őrség lépéseiből is tudtunk olvasni. Szemben velünk két tömegszoba nyílt. Ott sűrű események játszódtak te. Ha más nem, hát naponta egy-kétszer, reggel és este kiengedték lakóit a WC-re, amikor egyik-másikuk beszólt valamelyik cellába. Ez tilos volt. Nem volt szabad beszélni, De a gyenge világítás és az örök állandó ordítózása mellett mégis sikerült. Egy ilyen alkalomnál nálam is beszólt egy hang.

– Igazgató úr itt van? ... Én Tasziló öccse vagyok. Elbocsátanak, mit tetszik üzeni?

Feleletre már nem tellett, mert az őr már kergette tovább. Egy másik napon meg a lengyel pap köszöntött be, kivel a közös börtönben annyi bajunk volt. De ezek a hangok örömet okoztak, nagy eseményt jelentettek a börtön halálos unalmában, témát adtak a társalgáshoz és elterelték a figyelmet a gondolkodástól.

Aki valamit akart, annak néha órákat is kellett állni a kémlelőnél és gyengéden kopogva, alázatos könyörgő hangon kiszólni: „Herr Posten!” Erős kopogásra az őr dührohamot kapott és került a cellát. Primitív közlegények voltak, nagyobb részükben magyar sváb legények. Szerencsétlenek annyira áldozatul estek a náci agitációnak, hogy a gestapó bizalmasai lettek. Elzárt magyar embereket őriztek a német erőszak nevében. Nagyon fognak még ezért bűnhődni, ha a náci németeket legyőzik, miről mindig meg voltam győződve. De aztán elgondoltam, hogy vérbeli magyarok minő elvakultan tudtak hinni a nagy német kalandorban. Lehet-e akkor csodálkozni, hogy ezek a svábok elvesztették jobb eszüket? Velünk szemben nem tagadták meg a magyarsághoz való közüket, mert szívesebbek voltak, mint a „Reich” fiai. És közlékenyek. Származásukat is elmondták. Egy-egy hírt is elejtettek. A németek a

„Volksdeutsch”-okat másodosztályú németekként kezelték és lenézték. Csak alsóbbrendű munkát bíztak rájuk: sétálni éjjel-nappal a hideg folyosón, ami idegölő, unalmas lekötöttséget jelentett. Igaz, hogy könnyebb volt és veszélytelenebb, mintha a fronton harcoltak volna.

A vasajtó piszkos barna belső felén fogolyelődjeink emlékei és lelkitusái beszéltek hozzánk. Éles eszközzel bekarcolt írások, jelek, számok, dátumok. „Édes jó anyám, nem tehetek róla.” – „Drága jó anyám, bocsáss meg...” Meghatottak ezek a vésések. Azzal, hogy bevészte, bizonyára könnyített magán, lelkigyötrődésén. Akadtak nyersebb sorok is: „Meg kell halnom, mert nem akartam német tiszt szeretője lenni”. Valaki harminckilenc börtönnapot jegyzett, egy másik 41-et. Sajnáltam őket és gondoltam, ennyit nem tudnék elviselni. És 56-ot kellett elviselni, rekordot learatni börtönelődjeim előtt. Keserű dicsőség.

Mi nem hagyunk írásemléket az ajtón.

Szomszédaink malmoztak. Potya bácsi állandóan Gézával akart értekezni. Erre egy új eljárást foganasított. Szám abc-t csempésztünk át. Minden szám egy betűvel azonos. A számokat kikopogtuk a falon. De nem vált be. Potya bácsi idegességében mindig hibásan kopogott. Vagy sokat, vagy keveset. Hiába olvastam hangosan. Bár tele voltunk közölni valóval, ha kimondtuk, lappália lett belőle. Csak röviden lehetett magát kifejezni. De a szomszédban is mindig hibásan kopogtak. És egyszer csak a másik oldali ismeretlen szomszéd is kezdett a falon kopogni. Nem válaszoltunk, de láttuk, nem tanácsos folytatni, mert megtudja az őrség.

Közben veszedelmesen közeledett a karácsony. Még mindig bíztunk, hogy addig megnyílik a börtönajtó.

December 24-én reggel órákon át nem szóltunk egy szót sem. Szenvedtünk nagyon. A reggeli után a nővér teát hozott. Kissé felmelegített. De nem is testünk, hanem a lelkünk fázott. Ebéd felé kezdtünk csak magunkhoz térni. Heves harc után sikerült seprűre szert tenni. Egyik ór hozott zsilettet, amire Potya bácsi beretváltkozott, utána engem nyúzott le. Sohase beretváltkoztam zsilettel, tehát Potya bácsinak szolgáltattam ki magam. Aztán átadtuk magunkat a karácsonyi hangulatnak. Karácsonykor éppen a szegényeket, elesetteket keresik fel szeretetsomagokkal. A börtön lakója Szentestén a legsajnálattalraméltóbb.

– Meglátja, – mondtam Potya bácsinak, – hogy itt lesz valami. A szeretet karácsonykor mindenhová odatalál.

Azonban a háborús bombázás hevessége éppen Szenteste növekedett. Ez Szenteste?... Mussolini valamelyik évben éppen nagypénteken rohamozta le Albániát. Én akkor fiaimmal tanulmányúton jártam és Konstantinápolyból Athénbe hajóztunk. De Albánia nagypénteki leigázásában mégsem rejlett olyan gonosz ellentét, mint amikor Szentestén ágyúk dörögnek, röpdülőgépek bombáznak és embereket ölnek. A háború gonoszságát jelentette... A gyermekded pásztorénekeket, a szeretet és kedves naivitás gyönyörű karácsonyi énekeit ki zengi idén?... Otthon is rémes karácsony lehet. „Mennyből az angyal” helyett halálos bombák hullanak felülről. A „Stille Nacht” helyett pokoli gyilkolás és bombarobbanás és ágyúbelövés örült lármája. Sápadtan hallgattuk a bombázás vad dörgését. Ablakaink folyton rázódtak. Némelykor olyan közel látszott a becsapódás, hogy önkénytelenül az ajtó felé hátráltunk. A tömegszobákban, főleg felettünk, az V. emeleten ijedten dörömböltek a börtönajtókon. De a folyosón halálcsend uralkodott. Az őrség elhúzódott. Bizonyára a bombák előtt.

Keserűség szorította a torkomat. Elfelejtettek. A szeretet ide nem hatol... Ki gyújt idén karácsonyfát a kollégium alkalmazottainak, növendékeinek?... Mennyi érzéssel szerettem azt magam tenni!... De hisz a kollégium óriásit változott. Ijedt arcú, menekült családok menedékháza lett. Mennyi fájdalom gyűlt fel ott a szívekben: karácsonyt, a család legszebb ünnepét az otthonból kisodorva, idegen ház pincéjében tölteni?... Szegény prefektusaim, mennyit erőlködnek, hogy áthidalják ezt a szakadékot, ami az eszme és a valóság közt tátong...

Mint könnyű báránnyfelhő, átszaladnak emlékezetem egén a lakompaki karácsonyfagyújtások drága jó elhunyt bátyám, majd utána vagy előtte, Frida húgom családjánál... Élnek-e szegények?... A háború szörnyű dühöngése minden összeköttetést megszüntetett. Jó, hogy nem tudják, hogy börtönben sínylődöm, mert szeretetük hozzám a fájdalom forrásává válnék.

Észre sem vettem, hogy megnyílt a börtönajtó tálaló nyílása és beadták a vacsorát: vízbefőtt, sótlan lencselevest. Már a színe is börtön jellegre utalt. Ehetetlen volt. Mondom Potya bácsinak, hogy ezt összecsapták, mert idő kellett a külön karácsonyi kalács elkészítéséhez. Egy darabig hittünk is ebben. Nem tudtuk elképzelni, hogy a Szenteste varázsa teljesen elkerülje a börtönt. Hisz karácsonykor úgy elárad a szeretet, hogy éppen az élet kitaszítottjait, elesettjeit, sorsüldözöttjeit keresik fel a legtávolabbi zugokban. Az elítélt rabok számára volt is karácsony. A személyzet folyosóján karácsonyfa állott és távolról hallottuk a karácsonyi énekeket. Hallgattunk ... és lélekben otthon időztünk. Már tudtuk, csak nem mertük megvallani, hogy a gestapó foglyai számára nincsen karácsony, hisz ez a náci-német fajzat nem keresztény és gyűlöli Krisztust. Heródes kegyetlensége csúfítja lelke karácsonyát.

Mindegyikünk előszedte az otthonról érkezett szeretetsomagot. Az enyémben tea is volt, de termoszedényét valamihez odavágva, a csomagvizsgálat alkalmával széttörték. A tea eláztatta a fehérneműt és a kis karácsonyi élelmet. De így is kincseket ért. Újból átkutattam, hogy nincsen-e benne egy fenyőág. Jó lett volna, de hiába, nem akadt. Az illúziót a képzelet pótolta. Kissé eszegettünk. Szó nem tolult ajkunkra. A sötétség, mely szobánkra borult, jól esett. Legalább nem láttuk a könnyeket egymás szemében. Szentest!... Börtönünk környéke az ágyúzás és bombázás központjába került. Tudtuk, hogy az otthoniak is rettegnek a pincékben.

Lassan ágyunkba húzódtunk. Éjjel 10 óra felé mindig megélnékült a folyosó. A vezetőség érkezett meg és vonult be az irodába. A „Reich”-ot kizárólag altisztek kormányozták. Tisztelet sohasem láttunk. A diktátor: Lemke „Hauptschaarführer”. Egyéniség a maga nemében. A hitleri nevelés mesterműve. Növésre tagbaszakadt, erős férfi, inkább magas, mint alacsony termetű. Fennhéjázó, fölényes, cézári pózzal parancsolt. Félelmet és izgalmat kelt mindig és mindenütt, ha megjelent. Elérhetetlen magasságban trónolt. Elébe senki fogoly nem kerülhetett. Sziléziai származású. Egyedül ő beszélt szépen német nyelven. Civilben hamburgi zsákoló. Szerette a hatéves háborút emlegetni terembetörései alkalmából és utalni a német erőre és a magyar természet gyengébb voltára. A német náci gögtől csömörlött minden szava. Megjelenésekor fel kellett ugrálni, s a kalapot – amely az ablaktáblák nélküli hidegben a fejeket védte – lekapni. Feltűnése a láthatáron nagy fordulatok előhírére jelentette.

A „Reich” pribékjei sötét útjaikat szerették éjjel járni. Óriási lármával törtek be Szentestén is irodájukba. Az őrség neveit ordították. A tömegszobákból – most és máskor – előállításokat bonyolítottak le. Új áldozatokat is hoztak kívülről. Páratlan feszültség volt a levegőben. Ez volt a munkastílusuk. A náci államvezetés külön tudomány volt. A rendszer lelke a gestapó. A magyar börtönszoba-parancsnok azért helyesen mondotta a gestapóorvosnak:

– Bámulom a gestapót, ez tartja fenn a „Reich”-ot.

A maró iróniát nem értette ki a német, csak a kétes dicséretet. Kitűnően értett ártatlan emberek összefogásához, börtönbecipeléséhez és kínzásához, míg külpolitikai nyomozása teljesen csődöt mondott, Mennyire készületlenül találta a németeket Románia fegyverletétele! Pedig már minden veréb csiripelte, még a terminust is. A gestapó nem tudta.

A Szentestén is végül elcsendesedett a pestvidéki törvényszék börtönfolyosója. Kimerülten álomba ringattak a tudat alatt zsongó karácsonyi melódiák. Még elalvás pillanatában is reménykedtem, hogy talán kapunk szentmisét. Valamelyik alsó emeleten

kápolna volt. Majd karácsony napján... A szörnyű éjjeli támadás sokszor felijesztett a nyugtalan alvásból.

Fáradtan ébredtünk és köszöntöttük egymást Potya bácsival. Örömünkre és meglepetésünkre karácsonyi pásztorénekek távoli hangjai ütötték meg fülünket. Eleinte azt hittem, hogy álom, de valóság volt. A magyar személyzet, bűnügyi foglyok énekét hallottuk a kápolnából. Ők nem németek. Nem is politikai foglyok. A leveses-kondér buzogatásának reális hangja keveredett belé. Karácsony ünnepe... Itt szürke hétköznapi. A szociális testvér meleg teája enyhítette a reggeli leves unalmát. Egyszer a nővér odasúgta nekem: A prefektusom üzeni, hogy sokat törődik kiszabadulásommal. Karácsonyig bíztam is ebben a hírben. Örömmel vettem, hogy otthon tudták holléteimet. Csomagot is küldtek. Ma, karácsonykor ők is gondolnak rám. Szeretettel. Minő jó érzés, Karácsonyi érzés. A kiszabadulás?... Pillanatnyilag örömmel töltött el, hogy legalább törődnek velem. Imádkoznak is értem: a kollégium, az örökimádás, kongregációim, lelkigyermekeim. Lám, van karácsony a börtönben is. Ez a sok szeretet, a tudat, hogy a szeretet minden korlátot letör. Istentől adott kedélyem megtalálta a börtönben is a sors rendelkezéseinek lelki értelmét, és a lelki egyensúlyt. Éppen mielőtt behurcoltak a börtönbe, beszéltem egy vallásos közületnek. Már karácsony felé tekintettem és azt a gondolatot fejtegettem, hogy mi esztéta intellektüellek csak kerámia-figurákban ismerjük Betlehemet, vagy a budapesti Gellérthegy lépcsőjére helyezett barokk-istálló alakjaiban, Tintoretto ragyogó fantáziájában. Az elpuhult úri nép nem tud fogalmat alkotni a való Betlehemről. De – mondtam szinte prófétai ihlettel – az idei karácsony megismertet a barlangkarácsonnyal, az igazival. Én megismerkedtem vele. Az óvóhelyeken szorongó menekültek is, a kollégiumnak otthonukból kisodort családjai is.

Ez az elmélkedés is eszembe jutott. Vigasztalódtam és hálát adtam Istennek, hogy közelebb engedett a karácsonyi misztériumhoz, kiragadott a kényelmes otthonból és fűtetlen, hideg cellába zárt. Itt emberi vigasztalás nem volt, csak a vallásos eszme és az igazság ragyogása hatott. Legalább breviáriumom volna! Elvették. Rózsafüzéremet is. Semmim sincsen, csak a karácsony igazsága. De ez tökéletesen érvényesült. Ott a primitív jászol a helység szélén. Oda húzódott Mária, a várandós. Nem jutott más férőhely. A jászolban ott fekszik pólyákba takarva Jézus, isteni gyermeke. Ahogy a népköltészet éneklí. Neki van igaza és nem Tintorettonak. Az angyalok éneke az egyedüli a magasabb világból. Isten kitekintése az égből. Betlehemre. Lám – gondoltam – a karácsony valósága erősebb, mint az emberi gonoszság, mely idesodort.

Mégis volt karácsony a börtönben.

Potya bácsi mindig terminusokban gondolkozott. Mikor megbukott a karácsonyi kiszabadulás, menten célba vette a Szilveszter-estit. Ehhez nekem nem volt érzékem. A Szilveszter-est a világi ember szemében azonban nagy fejezet, mámoros emlék...

A kollégium Szilveszter-estje szerény, de meleg volt. Hálaadás, ünnepi vacsora, rádió, kis kártyacsata, éjfélkor a szokásos pohár pezsgővel újévi kívánat. Kész. Persze ebben csak kevés fiú vett részt. A hálaadás után ragadta magával a nagy világ szilveszterje, mely reggeli mámorba torkollott. Úgy látszik, az emberek nem szeretnek öregedni. És amikor az egész világ egy évvel öregebb lesz, a fordulót mámorba fullasztja. A legutóbbi Szilveszter már nem hasonlított a régiekhez, mert akkor már ránk tapadt nagy német „szövetségeseink” halálos ölelése. Potya bácsi nem is az 1944-es, hanem a régebbi Szilveszterekre gondolt.

Potya bácsi itt is csalódott számításában. Ezt is börtönben töltöttük. Igaz, hogy közben nagy változás állott be. Letelt a börtön „aranykora”.

A háború ördöge teljes erővel dühöngött. Hisztérikus tömegjelenetek izgatták a folyosókat. Az ötödik emeletet belövés érte. Halott is volt. A mi emeletünkön is megsebesült valaki. A figyelőn át jajgatott az őrség felé. Senki se figyelt rá. Az összes vasajtókon dörömböltek.

– Nyissák ki az ajtókat!... Vigyenek óvóhelyre!... Költöztessenek lejjebb! Nem vagyunk elítéltek, bűnösök! – hangzott mindenfelől.

A tömegszobákban egymást izgatták a foglyok és éktelen ordítózásban törtek ki. Az őrség is félt. A foglyoktól és a bombázástól egyaránt. Nem néztek a szobák felé, taktusos lépésüket se hallottuk, de nyilván informálták Lemkét, a nagy urat. Nem jött még el az ideje, hogy elpusztuljunk? Vagy felelősséget érzett talán életünkért? Nehéz eldönteni. A foglyok közül sokan úgy fogták fel, hogy az örök se hajlandók a bombazápor idején az emeleteken tartózkodni. És mivel a náci németek lelkiismeretességéről nem voltak vádolhatók, valószínű, hogy az őrség kímélete parancsolta, hogy lejjebb kerüljünk.

Közben megsebesültem. Potya bácsi a vasajtnál elhelyezett WC-nél bajlódott. Naponta szabályozta bélműködését. Erre sok időt szánt. Hogy ne zsenírozzuk egymást, én fejfel az ablak felé hasra feküdtem az ágyon, így nem láttam oda. E pillanatban a szemben húzódo tetőre hullott belövéstől az ablaknak egyik ép táblája a fejemre zuhant és megsebzett. Szívárgott a vér. Egyetlen tiszta zsebkendőmmel gondoztam a sebet. Semmi különös, de rossz ómennek tartottam. Eddig csak tudat alatt féltem. Most már láthatóan. Hasonló belövés és robbanás idején sietve bújtam a vasajtó mögé.

A követelődzés, hogy az őrség vigye lejjebb a foglyokat, mindig erősebb lett. Csodáltam, hogy a példátlan goromba őrség ezt tűrte, Én nem is hittem a sikerben. Mikor félfüllel hallottam, hogy induljunk lefelé, meg se mozdultam, Potya bácsinak se szóltam. De aztán hirtelen megnyílt minden börtönajtó. Mindenünnen tódultak ki a felizgatott foglyok. Minket teljesen készületlenül talált. Nagy kinnal kapkodtam össze holmimat. A zsilettet, melyet egy szimpatikus őr hagyott ott, el is felejtettem, mit később nagyon bántam. Potya bácsi halálra volt rémülve. Sok lim-lom holmija volt. És még több rejtett ennivaló. Kis fejpárnája. Most még fehér volt. Kétségbeesetten könyörgött, hogy várjak, de éppen ez nem volt lehetséges, mert sehogyse akartam Simontól most elszakadni. Géza barátja hamar kezébe kapott valamit. Három megspórolt börtönkenyér és egy szép törülköző mégis ottmaradt, mit Potya bácsi nem tudott eléggé sajnálni. Sodródtunk lefelé. A lépcső a rombolás szörnyű, apokaliptikus képét mutatta. Mégis az lesz az igazság, hogy az örök nem akartak ebben az életveszélyben maradni. Metsző hidegben, huzatban leértünk a keskeny, hosszú szuterén-folyosóra. Kétoldalt a fal mellé lapulva kellett elhelyezkedni. Középen szabad utat kellett engedni. Lemke ordított. Jelszava: Tempó! Tempó! – visszhangzott a hosszú folyosón.

– Aki a sorból kilép, azt lelövöm! – kiáltotta.

Most el is hittem, hogy megteszi. Az izgalmat a maximumig tudta csigázni. Mindenki saját helyén leülhetett a hideg kőre. Szörnyen fáztam. Remegtem egész testemben. Nagyrészen az izgalomtól.

A franciák fegyelmetlenségéből minduntalan a tilos középbe tódultak, mire az őrség éktelenül ordított és fenyegetődzött. Attól lehetett félni, hogy egyszerűen belelőnek a tömegbe. A franciák mentségéül szolgáljon, hogy nem értvén németül, sose tudták, hogy mit ordít az őrség. Beszélni, magyarázni tilos volt. A hely, ahová állítottak, pedig kimondottan rossz volt. Hideg és kitéve annak a veszélynek, hogy a tetőre hulló bomba idezuhan a középbe és mindenkit elpusztít.

Lemke – úgy látszik – erre rövidesen maga is rájött, mert harsány hangon tempót ordítva, két második emeleti terembe dirigálta a százas tömeget.

Én a 205. számú szobába kerültem. Simon, Potya bácsi és egy tekintélyes számú magyar társaság és mások. Gézán kívül mindenki ismeretlen. Mindez december 30-án történt.

Most kezdődött a börtönnyomor. A kultúremler legnagyobb szenvedése, a higiénia teljes hiánya. Közel ötvenen szorongtunk a kétablakos szobában. Az ablakok persze kitorve. Párhuzamosan futó épületszárnyra néztek. Egyik szobasarokban egy benyíló, ajtó nélkül. Ez volt a WC. Itt kellett a félszáz embernek minden dolgát végezni. Vívezeték nem működött. Lefolyó nélkül. Senkit semmi áron ki nem engedtek a folyosóra. Szörnyű volt.

Körülnéztem, kik vannak itt. Mellettem Potya bácsi, szomszédja Géza, utána a magyar társaság. A 205-ös szobában még alig ismerkedtem meg vele. Aztán a francia követség tisztviselői, a Champagnat-iskola szerzetesei, néhány olasz és zsidó. Egy plébános és a menekült lengyel pap, Egyed piarista tanár.

A magyar társaság jó része az ajtótól az ablak felé haladó fal mellett húzódott. Tehertétele volt a jó öreg főszerkesztő, egy esztergomi kanonok rokona. Rögtön feltűnt sajátos egyéniségével, naivitásával és tehetetlenségével. Külön típus. Öreg úr – ő volt a foglyok szeniora – ki hozzá volt szokva, hogy hotelben csengettyűszóra kiszolgálták. Reggelire: tea, lágy tojás, dzsem, sonka, vaj; délben á la carte, délután habos kávé stb. Csodálkozott, hogy a börtönben mindebből semmi sincsen. Folyton a dolgok okát, célját kutatta. A feleleteket saját kérdéseire mindig meg is adta, melyeket sohase fedett semmiféle ténylegesség vagy valószínűség. Valósággal kínozza a környezetét. Magas termete miatt sehol se fért el. Éjjel sokat kelt fel szükségére. Ilyenkor se oda, se vissza nem talált. Az egész terem adta az útbaigazításokat. Kikre ráíport a sötétben, azok nem nagyon válogatták meg a kifejezéseket. Korát nem respektálták. Egy másik tehertétel a lengyel pap volt. Idegroncs volt már. Mérheterlenül félt a bombáktól. Óvóhely után vágyódott állandóan. Belövés alkalmával sápadtan rohant befelé. Fekvőhelyével sohase volt megelégedve. Közben minden előjáték nélkül kitért magából. És pedig német nyelven, lengyel akcentussal. Senkire se hallgatott. Nem vált díszére a reverendának. Ennek azonban nem volt a tudatában.

A WC melletti falnál az ablak felé a francia szerzetesek szimpatikus, szerény csapata húzódott meg. Színmagyarok is tartoztak hozzájuk. Köztük megszólalt egy világi ember. Kellemes külsejű. Első perctől kezdve feltűnt nekem. Átszólt a magyar kolóniához, mely mellettem sorakozott, hogy tudják-e ki volt itt, meg ott a díjnyertes. A sportszakértőknek kellett volna kitalálniuk. Végül mégis megmondta a nevét: Kispétery vagyok... Persze rögtön áthozták és az érdeklődés központjába került. Jánosi Béla nemes egyénisége még rejtve maradt előttem. Csak azt láttam, hogy sokan tartoznak hozzá és hallgatnak bölcs szavára...

Kellemetlenül tűnt fel egy hangoskodó győri úr. Mindenhez volt szava, mely se tartalmában, se hangsúlyában nem volt finom. De szerephez jutott. Rendesen őt hívták az irodába. Pedig nem tudott neveket jól írni. Azt határozottan éreztük, hogy nem jól szolgálja a terem érdekeit.

Elhatároztuk, hogy terembizalmat választunk. Nem volt könnyű az önjelölteket mellőzni. Különösen a hangoskodó győri kollégát kellett kilőni. Végül is engem kértek fel a kényes feladatra, hogy jelöljem ki. Kispéteryt kértem fel. Az egész terem örömmel vette tudomásul. A hangoskodó láthatóan mellőzve érezte magát. Én nem kételkedtem jóindulatában és mindig igyekeztem őt meghallgatni és Kispétery-nél súlyt szerezni szavának. A legfontosabb volt az ajtó mellett fekvő ragályos beteg eltávolítása és a WC-ügy rendezése. Végül Wiederkehr főorvos elvitette a ragályost. A WC-ügyben néhány olasz jött segítségünkre. Néhány cigarettáért naponta felszárították a teremben szertefolyó szennyét és kihordták az ürüléket. Nagy áldozatra vállalkoztak és hálásan gondolok a higiénia olasz megmentőire. Szerencsére minden ablak törött volt. A fázósak becsukatták volna, ami a büzt kibírhatatlanná tette volna. De viszont fáztunk is iszonyúan.

Kispétery jól tudott bánni az őrséggel. Ez hallgatott rá. Döntését magyar, olasz és francia nyelven közölte a teremmel. Hálás szeretettel gondolok erre a szerepére. Itt szolgált a köznek; sajnos, később szeretett inkább uralkodni rajta. De akkor már nagyon idegesítette reménytelen fogság és betegsége.

Sötét napok következtek. Megkezdődtek a Szilveszter-esttel. A zsidó fiúk egész este hordták a bort az őrségnek. Különös csendben kellett lenni, hogy őrség belénk ne lőjön. Kispétery a sötétben félhangosan végigálmodta a békebeli Szilvesztert – egészen a himnuszig és éjféle harangszóig. Azt is elmondta, mennyi likőr, pezsgő volna otthon a lakásában. Álomból élt most mindenki. Hosszú menüt soroltak el, mindenkinek volt hozzátenni valója.

A saját Szilveszterére gondolt mindegyik. Talán nem is volt olyan zavartalan az emléke. Esetleg a dorbézolók fajtájából való! Es most? Óh, mi szegények!... Talán Isten büntetése nehezedik ránk a sok hibáért, sötét pontért életünkben, a Szilveszter éjjeli kicsapongásban stb.

A WC büze, az ágyúdörgés és bombázás megrázkódtatásai helyreigazították álmodozó fejünket. Egy hang a sötétből:

– Ne nehezítsük a valóságot. Aludjunk és bízunk az újévi szabadulásban.

És elmúlt a Szilveszter est.

Sok bajt okozott egy francia tanár. Egyszerűen nem engedelmeskedett. Az volt a benyomásom, hogy megzavarodott. Sokan mérgelődtek, mert okos bolondnak bizonyult. Mindig első volt az ételosztásnál, a duplázásnál. Hiába intették, hogy álljon be a sorba. Rá ez nem volt kötelező. A franciák se tudtak rá hatni. Nem is nagyon akartak. Valahogyan még kevesebb fegyelmi érzéket árultak el, mint mi, magyarok. Nagy népek természetességével igényelték az elsőbbséget. A magyartól nem az egyenlő elbánást várták, hanem udvariasságból az elsőbbséget igényelték. A magyarok egy rétege viszont ebbe nem akart belemenni. Szerettem volna, ha több megértést tanúsítottak volna a franciák érzékenységével szemben. Persze a francia tanár viselkedése gyarapította rossz pontjaikat.

Bizalmink kopogtathatott egyedül a kémlelőn át az őrség felé. Így határoztunk. Ez sok alázatosságot és türelmet igényelt. Erős kopogtatás kiválthatta a nemes őrség haragját. Tehát finoman kellett és könyörgő hangon szólni. Sokszor órákon át, míg kegyes volt a sétáló őr odafigyelni. Ha nem óhajtott leereszkedni, akkor egyszerűen ordítva csendre intett. „Herr Posten!” megszólítás illette meg. Persze az egész terem bosszúságára, a lengyel pap és a francia tanár nem vetette magát alá a rendnek és odaállt kopogni. Lett is belőle nagy botrány, mert türelmetlenségében valamelyik kiáltva, az „úr” mellőzésével követelte az őrt, ki súlyosan megsértődött és teljes haragját érezte a teremmel. Mert hiába kopogott Kispétery. Felénk se nézett senki. Szerettünk volna néhány matracot kapni, vízhez jutni, folyosói WC-re járni, az ágy-vas állványokat, melyek egy kupacban éktelenkedtek, eltávolítani stb. Mindhiába. Kispétery végül kiengesztelte az őrséget. Az illetéktelen kopogó nem tud németül és nem ért az udvarias nyelvhez, volt a kimagyarázás. Váltig hangsúlyozta, hogy nem kívánta a „Posten”-t megsérteni. A megalázás nagysága alig fért belénk, a francia tanár meghibbantóságát sikerült végül elhithetni. Elvitték tőlünk. A lengyel pap ellenben tovább is idegesítette a fogolytábor.

Némelyik fogoly nagyon értett az előnyös helyezkedéshez. Se az ablak mellett, se az ajtónál nem volt jó. A sportbarátok ebben vezettek. Jánosi Bélát még alig ismertem. Én ügyetlen és elesett voltam ebben a szörnyű helyzetben és piszokban. Nem igen közeledtem senkihez. Csak a börtönélet harmadik szakában melegedtem össze Jánosival, ki – nagy családjával együtt – a leggyöngédebb figyelemmel volt mindig irántam. Ő a börtön, a sötét napok legkedvesebb emléke nekem. Hálás vagyok neki.

Az ajtó mellett feküdtem. Huzat, hideg bántott szünet nélkül. Simon enyémnél is rosszabb helyét nem is bírta és beljebb húzódott. Helyét mellettem egy fiatal marianista szerzetes foglalta el. Ételosztásnál rajtam vagy szerény holmimon tipródtak. Mikor egyszer Lemke váratlanul berohant, az ajtónál tolongók miatt nem tudtam tüstént felugrani. Lemke segített: vállamon megragadva felrántott, a mögöttem állók leszedték a kalapomat és meg volt mentve a kellő tiszteletadás. Szégyen és keserűség töltött el. A sporttársaság mellett azért se érvényesültem, mert ifjúsági pedagógus létemre csak lelkesedtem a sportért, melyet számomra egyedül a turistaság jelentett, de nem ismertem sztárjait és sohase bújtam zöld újságát. Ezzel e témával úgy jártam, mint a mozival. Életemben csak három filmet láttam. Fiaim le is mosolyogtak érte, amikor ez kisült rólam. Az operán kívül nem ismertem el előadó-művészetet. No, még a Nemzeti Színházat is.

Egyszer egy egyházi banketten egy művésznő közelébe ültettek. Anélkül, hogy tudtam volna erről, beugrottam művészeti témába. Siettem kijelenteni, hogy az Opera és a Nemzeti Színház igényelheti csak a művészi nívót.

– Köszönöm a bókot! – mondotta a művésznő, ki Honthy Hanna volt és akkor művészi pályájának delelőjén állott, országos hírral dicsekedhetett. Azóta óvatosabb lettem kijelentéseimben és beláttam, hogy szűkkeblű felfogásom az előadóművészetről – nem tartható.

Egyik szürke börtönnap estéjén már viszonylagos csend uralkodott. Künn és bent. A hideg levegő becsapott az ablakréseken. Belülről és kívülről fáztam. Mellettem a beteg marianista testvér különösen gyengélkedett. A szíve volt nagyon beteg. Egyszerre csak nyers lépések zaja hallatszott a folyosó felől. Rövidesen kitárult a börtönajtó, melyen egy férfit löktek be a sötétben.

– Itt a helye! És senkise szóljon hozzá! – hangzik a rendelkezés.

Az ajtó becsapódott. Á jövevény a sötétben meg se mert mozdulni. S közel ötvenen szorongtak 16 szalmazsákon. Nem volt itt már talpalatnyi hely. De hát nincs az a szénásszekér, melyre egy villával rá nem férne. Nyilván a német is ismerte ezt a közmondást. Mikor az őrök lépései távolodtak, a terembizalmi kérdi:

– Ki vagy?

– Bolgár kertész! – hangzott a felelet. A vaksötétben ott állott a feléje szivárgó szennylében. Törte a magyar nyelvet. Kispétery valamit tudott oroszul az első világháborúból. Tehát szlávul érdeklődött tovább. Kisült, hogy felesége és kisgyermeké számára elment kenyeret vásárolni. Csepelen. A gestapó elfogta. Otthon pedig várta a felesége a kicsiny babával. Hol van? Miért nem jön már?... Hány feleség és anya várta így a férjét, fiát. És nem jött a bolgár se haza. A palota és kunyhó lakóinak közös ez a lelki szenvedése. Betoppanása óta a bolgár kertész a mienk lett. Állandóan magunkkal cipeltük. Most egy padot toltunk alája, hogy leülhessen.

A pestvidéki törvényszék börtönének környéke továbbra is a legsúlyosabb bombázás központjában maradt. Ez zavarta a beszerzést, elmaradt a napi leves is. Kispétery órákon át udvarolt a börtönajtó kémlelőjén az őröknek. Elérhetetlen volt, bárminő könyörgően mondotta: „Herr Posten! ...” Ma aztán mégis híre járt, hogy leves jön, az elosztás izgalmi az éhező ízléstelen élet-halál-harcára figyelmeztettek. Fűszerezte az ízetlen kotyvalékot a gránátbelövés. Egyik átzúzta a tetőt és hulladéka a folyosóközi ürbe vágódott, Kispétery és segítőtársai nekiszédültek a korlátnak. Két társunk fejről kisodorta a kalapot. Keserűség mart mindenkit. Itt kell elpusztulnunk.

Egyedüli vigaszunk volt a megérzés, hogy nem jól megy a németeknek. Talán már a napokban esik el Buda? Vajon élve kerülünk-e ki? De sajnos, szép Budára még sok szenvedés várt. Ezek a rémes napok halálra kínozták a Fő-utca környékét, de Buda mégsem tudott a náci halálos öleléséből kiszabadulni. A kicsinyesek egyszerűen a koszt-nyomoron rágódtak, a nagyobb látóköriek – hogy úgy mondjam – örültek neki, mert azt látták benne, hogy a németek el vannak vágva mindentől, be vannak kerítve és nem képesek kimenekülni.

Mindjobban megismerkedtünk Wiederkehrrel, a gestapó főorvossal. Még a cellából emlékeztem rá, mikor a nővér kíséretében megjelent Szerény, szürke megjelenése nem sejtette benne azt a cézári fellépést, mellyel a parlamentben parancsnokolt felettünk. Potya bácsinak mindig volt kérnivalója tőle. Fájt is Potya bácsinak, hogy később teljesen elhanyagolta őt. Észre se vette, betegpanaszai elsiklottak füle mellett. Ebben a 205-ös szobában végül csak neki tudtuk panaszainkat előadni és egyben-másban szanalást is elérni. A ragályos beteget, a bolond franciát ő vitette el. A matrackérést is támogatni látszott. De észre kellett vennünk, hogy Lemke előtt nincsen súlya. Azt suttozták, hogy ő is fogoly. Egyik betegkörüton, melynél a nővér kísérte, hangosan beszélt valaki, míg ő a beteget kopogtatta. Súlyosan megróta az illetőt, hogyha már nincsen figyelemmel a vizsgálattal szemben,

legalább a nővér iránti tiszteletből ne beszélgesse. Ez a gyengéd figyelem a nővérrel szemben meglepett. Valahol mindig előcsillogott valami jó ebben a Sphinx-karakterben. Jobban csak később ismertük meg őt. Nem a javára.

A hadi helyzet csak nem oldódott meg. A beszivárgott hírek szerint az oroszok már a Svábhegyen és a Margit-körúton állottak. Bombatalálatok, becsapódások, gránátbelövések állandóan környékeztek. Mintha egyenesen a börtönpalotát ostromolták volna. Szörnyű napok voltak. A gyenge idegzetűek nagyon féltek. A hideg, a táplálkozás hiánya kínozta a foglyokat. Gyakran megtörtént, hogy aki végére maradt az ételkiosztásnál, az nem kapott már, vagy csak üres lét. Ennélfogva harc volt állandóan a felállásnál. Bizalmink alig bírt rendet tartani. Megint jobban reméltük a hadihelyzet gyorsabb ütemét. Kisült, hogy az őrség se kapja meg az ételmét. Tehát be van kerítve a német védőerő. Egy kedves magyar fiatal férj zokogva borult apósa vállára. Mi van fiatal szép feleségével és kicsi gyermekével? Apósa olyan gyengéden tudta vigasztalni, hogy egy anya se tudta volna különben. És meggyőződéssel nyújtott vallásos vigasztalást.

– A Szűzanya – mondotta – nem hagy el. Tisztaelkű feleségének és gyermekének imáját meg fogja hallgatni a jó Isten. Én ekkor figyeltem fel először erre az úrra és családjára. A magyar kolónia legértékesebb csoportja volt. Még beszélő viszonyban se állottam, de később, a parlamenti fogságban egybeforrunk. Szeretetük tette a börtönéletemet elviselhetővé. Az ismételten emlegetett Jánosiékról van szó.

A legnagyobb bombatalálat arra az épületre hullott, mely a törvényszék és börtön párhuzamos szárnyait összekötötte. Egészen közel feküdt a szobánk. Sűrű porfelhő, vakolat és kicsi kődarabok tódultak és repültek be ablakainkon és zúdultak ránk. Éppen déli levesosztás volt. A fele – én is – már megkapta a részét. Társaink a kijárat felé tódultak, sokan igyekeztek a földre vágódni. A lökdösések hatása alatt a csajkák tartalma a szomszéd, vagy előtte guggoló télikabátjára ömlött. A kiömlött levest persze nem pótolták. Csak foltjait nézhettük kabátainkon.

Január másodikán egész nap nem jött étel. A folyosókon síri csend. Őrség nem volt elérhető. Hiába volt Kispétery minden fáradozása. Oda se nézett. A közmunkára, illetőleg őrség szolgálatára kijáró zsidó fiúk azt a hírt hozták, hogy nincs élelem. Az őrség számára sem. A nagy bombázás miatt nem lehetett kívülről hozni. Mióta a közös teremben voltunk, senki se mosakodott, se vizet nem ivott. Az éjjel nyugtalanul telt el. Éreztük, hogy valaminek történnie kell.

Harmadikán reggel a mélyből nagy zsvaj hallatszott: az elítélt börtönlakók kitelepítése folyt. Szabadon bocsátják? Nem tudtuk biztosan. Különösen a nők csaptak nagy lármát. Ezt az akciót persze nem a gestapó bonyolította le. Most mi következünk, gondoltuk. Élelem most se került elő. Se az őrség. Minden pillanatban vártuk az ajtók kinyílását. Szörnyű izgalom vett erőt mindenkin. Éhség, fáradság, izgalom egész nap. Egyre múltak az órák, bár örökkévalóságnak tetszettek.

Késő délután végre kinyíltak az ajtók. Mindenki a holmijával a leggyorsabban induljon. Hová? Fogalmunk se volt. Más termekből is tódult a foglyok agyoncsigázott tömege. Magáncellákból is. Tudtuk, hogy egyesek megkísérlik a szökést. Páratlan izgalom fogott el. Sokan megint szabadulást, hazabocsátást reméltek. A folyosón falnak fordulva fel kellett állnunk. Mint bebörtönözésünkkor. De most sokan voltunk. Pár százra becsültem. A németek izgalma nagyobb volt a mienknél. Miért? – kérdezte magában mindenki. Ok nélkül ordítottak.

– Schnauze halten, ihr Hunde! – szép magyar nyelven: fogd be a pofádat, te kutya, zúgott végig a hosszú folyosón annak ellenére, hogy senki egy szót se szólt. Egy-kettő-három stb. kellett volna olvasni németül. Mindenki azt a számot, ahányadik helyen áll. Sorban. Persze a franciák, olaszok és legtöbb magyar nem tudott németül. Ez rém dühítette a németeket. Erre ők olvasták meg a foglyokat. Ketten olvasták, számoltak. Persze az eredmény nem vágott.

Ezen is mérgeződtek és idegességükért a foglyokat okolták. Aztán mindenkinek a nevét kiáltották. „Hier!” – volt a kívánatos, hangos válasz. Akinek a nevét mondták, az odazarándokolt, ahol átadták a papiros zacskót, melybe bebörtönzéskor belehelyezték értékeinket. Lám, micsoda német pontosság. Ez rend. Igen ám, de a zacskókat kivétel nélkül kirabolták. Némelyiknél nagy értékek voltak. Ékszerek, pénzcsumó, arany, ezüst cigarettatárcák, óra, továbbá szerényebb értékű használati cikkek: kés, beretva stb. Mindezek hiányoztak a borítékból. Egy valaki szóvá tette, mire az őrség gúnyosan felajánlotta, hogy maradjon vissza a börtönben. A pénzt jórészt visszaadták, de szintén megdézsmálva. A foglyok egy csoportja a Hadikból jött ide. Azoknak már ott rekedt a holmijuk. Pénzük is. De nem a gestapó, hanem a nyilasok lopták el. Egymáshoz illő gyönyörű társaság! De a nadrág és harisnyatartók s limlom dolgok bent lapultak a borítékban. Nálam sajátságosan az óráim is. Igaz, hogy csak nikkellóra. De kedves emlék egyik megboldogult sógoromtól. Nem messze tőlem egy fogoly ijedten fedezett fel lim-lomjai között egy levelet. Úgy látszik, nem lett volna jó, ha a náci németek elolvasták volna. Menten a szájába tömte és megette. Elég éhes is volt hozzá.

Nagyon szaladt az idő, már esteledett.

– Tempó! Tempó! – ordította állandóan Lemke.

Végre megindultunk. Ugyanazon kapu felé a Gyorskocsi utcában, amelyen éjjel beszállítottak. Ráismertem az ormótlan magas, vöröstéglás falak vonalára. Ott nagy meglepetés ért: körülbelül 200 magyar rendőr várt. Kik elbocsátásban hittek, megint csalódtak. Sőt, a nagy apparátus azt mutatta, hogy fogoly jellegünk nagyon fontos úgy a németeknek, mint a nyilasoknak. De örültünk, hogy „magyar” kezekbe kerültünk. Sokat reméltünk ettől. Némelyik rendőr barátságos képet is vágott. Egyik-másik fogoly szólt hozzájuk. Valamelyik rendőr kibökte, hogy a Markó utcába visznek. Rövidesen meggyőződünk, hogy a nyilas rendőr rosszabb, mint a gestapó.

A kapun belül felállítottak bennünket újból. Örömemre egy növendékem mosolygott rám – meglepődve és fájdalmasan. Persze nem a rendőrkordon sorából, hanem a foglyok rendjéből. Takácsy. Mindjárt közelébe húzódtam. De Simont se akartam szem elől téveszteni. A fiú rémesen nézett ki. Szeméből valami örületféle lobogott. Megkínzottnak látszott. Tőlem, a kollégiumból Kolozsvárra ment asszisztensnek egy tanszékre. Diákpolitikában nagy részt kért magának. A diákegység volt akkor a jelszó. Ez Kolozsvárott megvolt. Szerette volna átplántálni Budapestre is. Csakhogy itt a bajtársi egyesületek szövetségében és a Turul politikai elkötelezettségében nehéz talajra talált. Miért fogták el? Rémulten jutott eszembe, hogy kevéssel elfogatásom előtt kezembe került egy gépirásos szöveg, mely összegyűjtötte a náci németek gazságait hazánk ellen. Tudtam, hogy összeállításában bent volt a keze. De nem lehetett beszélni.

3. A parlamentben

Kiléptünk a pestvidéki törvényszék börtönkapuján. Majd elszédültem. Éreztem, hogy lázas vagyok. Nagyon fájt a mellem. Alig tudtam lépni, Égő város tárult elém. Szemem könnybe lábadt. Szegény, szép Budapest! ...

A törvényszék melletti téren földig ledőlt ház égett már csak gyenge, kialvó tűzlánggal. Kihajtottak a Fő utcába. Jobbra befördültünk. Döglött lovak, roncs harckocsik, egy-egy temetetlen hulla összevisszasága. Szinte futva kellett menni. A lengyel pap kereste Lacza lakását, hozzá kíván menni, ha kiszabadul. A hidak még épek. Istenem, nem fognak-e mégis megmenekülni a pusztulástól?... Hátratekintettem a híd közepéről. A kereskedelmi minisztérium teljes lánggal égett. A beállott sötétben apokaliptikus látványt nyújtott. A friss levegő üdítően hatott rám és bírtam a gyaloglást, félig-meddig futást a Markóig. A kép Pesten se javult. Üszkös kísérteties, tüzes füstje, ágyúbelövések réme, rom, piszok, állati hullák, halott emberek, szétrombolt ágyúk, tankok, harckocsik, házak, teljesen néptelen utcák képe megdermesztett. Nem örültem a pesti útnak. Budai ember nem szereti a pesti oldalt. Tradíciója, történelme, művészete csak Budának van. Buda a magyar történelem. Ott a Várhegy a Nagyboldogasszony koronázó templommal, festői halászbástyájával, ősi Szentháromság szobrával, Szent István király lovas alakjával, művészi, régi palotáival, gyönyörű bástyasétányával, várfalaival.

A Gellérthegyről rátekint a citadella. A Svábhegy villavárosa, az Erzsébet-kilátó, budai hegykoszorú a távolban, fás, levegős utcái a közelben, ez – Buda!

Attól is félttem, hogy német pusztító düh felrobbantja a hidakat és elvág a kollégiumtól. A pesti foglyok viszont éppen ez okból örömmel meneteltek a Markó utcai törvényszék elé. Ott álltunk vagy egy óráig. Világos éjszaka volt. Végül kisült, hogy a Markó utca nem áll Vörösmarty-himnusz talaján: itt élned, halnod kell. Nem fogadott be. Hontalanok lettünk saját hazánkban. Még a börtönnek se kellettünk. Tetszett a dolog. Küldjenek haza! De máris indultunk – a parlament felé. Érdekes, az első világháborút követő rémuralom idején idecipelték a nemzet színe-virágját. Mikes szombathelyi püspököt is. Itt se vártak diadalkapuvál. Veszedelemes közelségben csapódtak be az orosz belövések. Állodogálva megint időm volt az elmélkedésre. Tehát vége a gyönyörű Budapestnek?... Eszembe jutott a „janicsárok végnapjai” című történelmi regény és ráillesztettem szép fővárosunkra. Hogy szeretem ezt a várost. Itt jártam egyetemre. Négy évig lelkésze voltam az új üllői-úti Örökimádás-templomnak és most 19 éve vezetem a budai Szent Imre kollégiumot. Tehát 27 év életem javából Budapesten. És most rommá lövik. A nagy német „szövetséges” és csatlósainak, a bomlott agyú nyilas rezsimnek jóvoltából. Történelmünk, múltunk, gazdagságunk, nemzeti büszkeségünk ez a világváros. Vigasztalhatott-e, hogy egy percig se hittem a náci németben és győzelmében?... Gonoszságának és romboló dühének azt az arányát, mellyel Budapestet tönkretették, még talán a hívei se sejtették... Az a sok jóindulatú magyar, ki a mesteri német propagandának, a hazugság tüneményes megszervezésének áldozata, csak növeli a magyar tragédiát. Nem tanult a magyar olvasni a történelemből, ahol a nagy magyar géniuszok mindig a némettől féltették a magyarság fennmaradását, pedig ezek a nemzeti nagyok nem ismerték a nácinémet fekete lelkét. Igaz, hogy a Landsknecht és Bach-korszakbeli spicli már a történelem tanulságos alakjai közt foglal helyet.

A magyar valahogyan nem tud erőket mérlegelni. Sőt a legtöbbnek halvány sejtelve se volt például az angolszász világ nagyságáról és mérhetetlen gazdagságáról. Az Egyesült Államokról úgy beszélt, amint egy kis európai államot szokás emlegetni, pedig az USA annyi, mint egész Európa. A németek kezdő sikereit, melyek elvakították, nem tudta értékelni, mert nem vette figyelembe, hogy se az Egyesült Államok, se Anglia nem katonai

államok. Náluk a háború csak a harmadik évben kezdődik, amire katonaságuk, hadiiparuk akcióba lép. A nácirajongók egyszerűen bemenekültek a Blitzkrieg döntő teóriájába s aki nem ugatott velük, azt meggyanúsították angol orientációval és nemzetellenességgel. Oroszország félelmetes ereje meg éppen ismeretlen volt a Szovjet-állam teljes elzártsága miatt. A németnek ezt a háborút még Hitler megállapításai alapján is el kellett veszíteni, mert a „Mein Kampf” művében, mely őt nagyra tette a németek szemében, határozottan kijelenti – ugyan nem olvastam, csak hallottam –, hogy a császári Németország nem nyerhette meg a háborút, mert kettős frontja volt, de a harmadik birodalom keleti határai biztosak. Megkapta aztán a nyugati front mellé a keletit, a légit és az afrikait. Mindig csodáltam a náci bornirtságát és a nyilasok butaságát – nem lehet más szóval jellemezni –, hogy amikor csak a Führerben hittek, Isten helyébe tették, akkor a Mein Kampf említett fontos meglátását nem vették egy percig se figyelembe.

Mi, szegény magyarok, alig tudunk már magyarul gondolkozni.

Még a török hódoltság után elvesztettük az erőt, hogy egyedül állami életet éljünk. Azóta állandóan valakinek a függeléke voltunk. A török alól is európai katonai erő szabadított fel. Aztán a Habsburg birodalom mellé sodródtunk. Önállóságunk szabadságharcain egészen 1848-ig a magyar élni akarás és önálló államalkotás, nemzeti önállóságra való törekvés áldozatos kísérletei mindig kudarcba fulladtak. Kevesen vagyunk. Ősi álmunk, az ezeréves határok őrzése, megszerzése, megtartása lehetetlenné vált. Az antiszociális liberális kor idejében kétféle magyar ember vándorolt ki Amerikába. Falusi egészséges magyar nép. Ez nagyobb vérvesztést jelentett, mint egy elvesztett öt éves háború. Nemzetiszínű pántlikás és népszínműjellegű magyaroskodásunk – a nemzet csalogányának, Blaha Lujzának magyar romantikus korában – elvesztett minden reális érzéket. Európai nagy szemléletünk nem fejlődött ki.

Mikor az első világháború összetörtségéből némileg magunkhoz tértünk, két járható út állott előttünk. Egy reális: kibékülni a szomszédokkal és megerősödni ott, ahol meg tudjuk vetni a lábunkat. És egy álomország útja: ragaszkodni ezeréves határainkhoz és ezért az álomért eladni magunkat. Mi az álmod választottuk. Aki a másikat merte emlegetni, az hazaáruló volt. Ki ne tudott volna lelkesedni az ezeréves határok ambíciójáért és hazafiságáért? ... De nem a lelkesedésen múlik egy nemzet fennmaradása, a lelkesedésen egy szép álomért, melyet nem alapoz meg a valóság mérlegelése.

Aztán keresett ez az álmod kergető nép olyan társat, nálánál hatalmasabbat, melyről azt hitte, hogy annak oldalán megvalósíthatja kedvenc álmát. És ezt a náci-Németországban vélte megtalálni. Kettőt álmodozásában mindjárt szem elől tévesztett. Egyik: hogy éppen Németország oldalán vesztette el ezeréves határait az első világháborúban; a másik pedig: hogy a náci-Németország, jelesen istenített bálványa Hitler, sohase ismerte el ezeréves határaink történelmi jogosságát, bár magának „Lebensraum” címén kétharmad rész Európát – benne minket – követelt. De ígért! ... No, adott is! ... De milyen áron! ... Ész nélkül rohanó kocsijához, szélhámós politikájához kellett a nemzetnek sorsát kapcsolni. És gyermekmódon, nem gondolva tovább, örültünk, mikor egy darab felvidéket, Kárpátalját, csúfra szabott darab Erdélyt visszakaptunk.

Kormányzónk persze az álomhoz hűen álomszerűen, fehér lovon vonult be az új, kapott területekre. Kassán én is ott állottam mögötte. A lappangó viharfelhőket már itt észleltem. A tábornoki kar, melynek pódiumára nyomultam, csodálkozásomra, a kormányzó beszédét gúnyos megjegyzésekkel kísérte. Nem hittem a fülemnek. Talán reális meglátások aggodalma súgta szavaikat? Nem. Felismertem a Gömbös-féle politizáló hadsereget, annak náci szellemét, mely a hadúrral szemben tartozó és esküdt hűség helyett már Berlinre hallgatott. A kormányzó pedig dinasztikus törekvései miatt mindig megingott és mindig engedett a nyilas uralomban éppúgy, mint a zsidóüldözésben.

Még jobban megdöbbsentem, mikor a kormányzó ajkáról hallottam, hogy Kassából „örök” magyar terület lett. Önkénytelenül eszembe jutott a harmadik birodalomban látott plakát, mely „Ewiges Deutschland” frázissal bódította a népet. Mikor Hitler Isten helyére ült, a transcendentális világ fogalmaival és szavaival kezdett dolgozni, mint ahogy egy istenhez illik. Így született meg az „Ewiges Deutschland” plakát. A Gondviselés és Isten fogalmát egyszerűen magára alkalmazta. A közönséget pedig szédítette, mert a vallásos nyelvezetben hívőséget látott.

Hogy Krisztus nevét sohase ejtette ki, az egyházakat lábbal tiporta, intézményeiket elrabolta, az ifjúságot tőlük elzárta, a klérus becsületét megrendelt botránypererekkel rontotta, Rosenbergnek hírhedt, a kereszténységet egészében tagadó pamfletművét, a „Mythos des XX. Jahrhunderts”-t az augsburgi országos náci-pártünnepélyen kitüntette a legnagyobb irodalmi díjjal, minden SS-katonának, párttagnak, állami tisztviselőnek ki kellett lépni az egyházból – mindezeket hiába mondtad el magyar felebarátodnak, ő azért tovább rajongott Európa megrontójáért. Ez aztán tömegőrület volt, aminőt keveset produkált a történelem. A pápa sohase adott ki német nyelven körlevelet, de a náciizmus ellen XI. Pius „Mit brennender Sorge...” címen és német nyelven adott ki a náci szisztémát teljességében természetjogellenesnek és kereszténységtagadónak minősítő, elítélő körlevelet, hogy egy német se mondhassa, hogy nem értette. De a Sieg Heil üvöltés zajában és Heil Hitler örületében nem érvényesült a pápa intő szava sem.

De végre kinyílt a parlament központi épületének, a kupolacsarnokrésznek baloldali kis mellékajtója. Utolsó pillantást vettem a városra. A belvárosban magas lánggal égett egy palota. Úgy véltem, hogy valahol a Kálvin-téren. A parlament még kevésbé várt, mint a Markó utca. A sötétítés miatt egymásba fogódzva botorkáltunk végnélküli folyosókon. Persze megint rohanva. Valami biztos mély pincét vártunk. Legalább itt a magyar törvényhozó hatalmas épületben jut egy biztos óvóhely. A csalódás óriási volt. A főrendiház oldalán a Dunára kiugró szárny termébe kerültünk. Hatalmas ablaknyílásokon metsző, hideg szél verődött az arcunkra a Duna felől. A bombázás központjába kerültünk ismét. Éktelen lövöldözés dühöngött. A hatalmas víz megduplázta a hangokat. Kőpadló. Néhány pad a betegek és nők számára. Kétnapi éhezés és hajszolt gyaloglás után késő éjjel. A szörnyű hideget csak járkálva lehetett elviselni, Példátlan keserűség öntött el mindenkit. Ebben a büszke épületben, ahol most – úgy látszott – magyarok foglyai lettünk, nem jutott nekünk jobb hely. A németektől csak Wiederkehr volt velünk. Lemke nem.

A kupolát állandóan csapdosták a találatok. A rengeteg üvegtábladarab csörömpölése mindig azt a benyomást keltette, mintha összeomlanék a hatalmas alkotás. A halálos fáradtságban csak a cigaretta tartotta az életet. Egyébként nem szívtam a börtönben. Nem volt hozzá hangulatom. Aztán az igazi dohányzók majd meghaltak a cigarettáért. Hát nekik juttattam készletemet. Ha valaki rágyújtott, hárman is lesték és kérték a csikket.

Együtt voltunk a csendőrség foglyaival. Közülük való a növendékem is. Voltak vagy kilencvenen. Összesen 200 körül.

Másnap reggel az elcsigázott foglyok még hóhérainkban is részvétet keltettek. A harmadik nap minden élelem nélkül. Végre délután kapott mindenki – két sült burgonyát. Számolták, hogy mindenkinek jusson. Életben maradásról volt szó. Wiederkehr ordított hihetetlenül. Sorba kellett állni és hívásra eléje járulni, nehogy valaki kétszer kapjon. Aztán beengedtek a felsőház karzatközönségének óvóhelyére. Folyosószerű, magas, eléggé meleg, hosszú, zegzugos helyiség 40-50 ember számára. Most kétszázan szorongtunk benne, de a korábbiakhoz képest előkelő elhelyezés volt. A nők is idekerültek és a házások is együtt lehettek. Mi, magyarok, a közepén egy fülkeszerű kiképzést foglaltunk el. A franciák a terem végén. A rendőrségiek a folyosó elején. Szemben velünk, egy külön szobakiképzésben néhány fekvőhellyel az „előkelőség”. Wiederkehr is. A prefektusom ismét paptársai körében

húzódott meg. A magyar társaság itt nagyon összeforrt. Teljesen összebarátkoztam vele és élveztem kedvességét és állandó finom figyelmét irántam.

Általában jobb napok következtek. A hely szűk volt, feküdni nem tudtunk. Leleményes kivételek persze akadtak. A franciáknak kitűnő vezetőjük volt, nem hivatali főnökük, a konzul, ki összetörten, némán szenvedett, hanem a követségnek egy gazdasági embere: Schusztter. Nemcsak neve szerint, de valójában se volt francia. De agilis, készséges, mozgékony, jóságos. Igaz, hogy csak a franciákkal törődött. Állam lettek az államban. Mindent felhajtott a franciái számára. A követség tudott küldeni neki élelmet, italt, cigarettát bőviben. Sokakban irigységet keltett ez a privilegizált osztály. Wiederkehr is alkalmazkodott a helyzethez és szoros barátságot kötött Schusztterrel. Persze óriási előnyére. Evett, ivott egész nap. Francia készletből. De a nagy összesség helyzete is javult. Megindult a rendes, háromszoros étkeztetés. Persze nem kirántott csirkével, de a kiéhezettett foglyoknak a rendszeres napi három meleg leves is megváltást jelentett.

Wiederkehr teljhatalmú parancsnok lett. Nem ismertem rá a fő utcai orvosra. Ott szerényen suhant be a szobákba és távozott a nővérrel. Potya bácsi is betegje volt. Potya bácsinál a betegség foglalkozássá vált a börtönben. Sok előnnyel járt: tudott beszélni az emberrel, kapott orvosságot, napi meleg teát és csomagokat hazulról. Potya bácsi ugyan kiesett Wiederkehr kegyéből, mert nyilván rájött, hogy Potya bácsi betegsége voltaképpen a fogság, amin ő se segíthetett. Wiederkehr a Fő utcában mindvégig szürke veréb maradt.

És most a parlamentben?... Nem, ez nem a régi Wiederkehr, a csendesen végigsuhanó orvos, ki csak néha-néha tartott hangpróbát előttünk. A parlament Wiederkehrje: Führer, diktátor, hatalom. Reggeltől késő estig, sőt néha fél éjszaka intézkedett, kiabált, káromkodott, átkozódott. Most már többet magyarul, mint németül. Neve mindig idegesített, mert ismertem Kalocsán egy szelídlelkű, de hasonló nevű kanonokot. Egy kultúrelőadáson, melyet Kalocsán tartottam, elnökölt is. Nem rokona a börtönbeli Wiederkehr? Azt állította, hogy ő hannoveri. De biztosan – bácskai! Bundista, áruló. Céloztam előtte a kalocsai Wiederkehrre, de feleletre nem méltatott. Wiederkehr egyénisége máról-holnapra csodásan kibontakozott. Hangjától visszhangzott állandóan a helyiség.

Találkoztam a növendékemmel. Kibeszéltük magunkat. Inkább neki volt szörnyű közölnivalója. Hogyan bántak vele a csendőrségnél. Mindenáron büntársakat akartak megtudni. Gumibottal ütötték, villanyvasalóval izgatták agyát és nemi szerveit. Örült, pokoli kínokat állott ki. Ez a „kihallgatás” háromszor ismétlődött meg. Csoda, hogy még élt. Megértettem szemének zavart tekintetét és halálos sápadtságát. Simon telepedett melléje. Tőlem könyvet kért olvasni.

Mióta meghallgattam szörnyű tragédiáját, páni félelem fogott el. Féltem a testi fenyegetéstől. Eddig erre nem gondoltam. Kibírnám? ... A gestapóról eddig csak azt láttam és hallottam, hogy durván belerúgott valakibe, arcul verte, lökdöste. De kimondott testi kínzásról nem hallottam. De még jöhet, gondoltam. Egy hosszú, álmatlan éjszaka idején átelmélkedtem a mi Urunk szenvedéseit. A tizennygy kálvária-stációt. És amikor elérkeztem ahhoz a ponthoz, hogy Krisztust a főpap előtt egy szolga arcul ütötte, csodás változás ment bennem végbe. Hisz én csak egy szegény földi féreg vagyok. Mit akarok? Ha az Úr elviselte, akkor te mit vonakodsz?... Megérdemled! Bámulatos erő szállott belém. Kész lettem minden fenyegetést, testi kínzást elviselni. De az Úr megelégedett elhatározásommal, készségemmel és sohase kívánta tőlem. Nem került rá sor, hogy testileg megkínoztak volna.

Simon említette, hogy a parlamenti titkár, jól ismert növendékem, átsuhant a termen. Beszélt vele és közölte, hogy én is a foglyok közt vagyok. Momentán nem voltam megtalálható. Biztosra vettem, hogy felkeres, mert volt növendékeim ragaszkodásáról kitűnő véleményem és tapasztalásom volt. De hiába vártam rá. Üzentem neki egy rendőr útján. Nem jött. Elhatároztam, hogy vele hírt küldetek rólam a kollégiumba. Esetleg egy pohár teát is lehetne tőle kapni. A gyomrom nagyon rossz volt. Csak arra nem gondoltam, hogy ez a silány

ember nyilassá vált, hisz e nélkül nem maradhatott volna állásában. Ez a csalódás nagyon fáj. Hallottam, hogy később is megfordult a teremben, míg mi kint a folyosón időztünk névsorolvasás céljából. És nem keresett meg.

Én akkor már beteg voltam. Voltaképpen betegen hurcoltak fogságba. Előtte pár napra Esztergomban voltam kedves telkemen. Egyik fiam is velem volt. Úti ételmünk töpörtyű volt. Melegítve szorgalmasan ettük. Hazaérkezve a gyomrom felmondta a szolgálatot. Bár sohase vizsgált meg orvos, mégis kénytelen voltam most egy gyakorló orvos fiamat, aki a kollégiumban lakott, magamhoz kéretni. Elsőnek a szemembe nézett.

- Nem evett igazgató úr valami zsírosat?
- Töpörtyűt ettem három napig.
- Sárgaság! – volt a gyors diagnózis.

És ezzel a beteg gyomorral kerültem a gestapó kezébe. A börtönkosztot nem bírtam. Alig fogyasztottam belőle. Gyorsan le is romlottam. Más állandóan azon fáradozott, hogy a bablevesében sok tartalmat találjon. Nekem csak a lé esett jól.

Nehezen bírtam a hosszú éjjeleket. Láttam, hogy mások is rózsafüzért pergettek ujjajikon. Közösen is imádkoztuk. Persze nappal. Magyar fogolytársaimnak mindene volt a rózsafüzér. A közös imához áthoztuk Kispéteryt is. Hiányzott a papi breviárium, a napi szentmise. Egypár gyönyörű napot szerzett nekem az a gondolat, hogy végiglátogatom Budapest összes templomait. Szentséglátogatást végzek. Kezdem a Filatori-gát közelében lévő Kövi Máriánál. Kedves, lelkészégi kápolna. A szentendrei HÉV elrobog mellette. Előbb egy hatalmas Mária-kép tekint reád. Mindenütt megnéztem jól a templomot, a stílusát a szépségeit. Örültem a rendnek és szégyenkeztem esetleges elhanyagoltságán. Ha ismertem a lelkészét vele beszéltem meg a tennivalókat. Mikor a budai Szent Imre Collegium kápolnájába tértem be, sírva fakadtam. Ezt én alkottam. Sok szeretettel. Itt beszéltem minden vasárnap fiaimhoz. Hol vannak... Ép-e még a kápolna... Nagyon fáj szívem. Jó, hogy nem tudtam mindent. Ekkor ugyanis már bombabecsapódós és robbanós rongálta meg a kollégiumot. Éppen a kápolna alatt tódult be az óvóhelyre. Rögzített bomba volt, jórészt el is menekült a környékéről az óvóhely közönsége, odamenekült családok. De nővéremnek egyetlen leánya, Györváry Gyuláné, két fiú édesanyja, kitűnő férjének rajongva szeretett élettársa, áldozatul esett. A nővérem érezte a tragédiát és fájdalmat, görcsös sírásba fulladva búcsúzott egyetlen leányától, amikor a sors szétválasztotta őket a budapesti ostrom előtt.

Folytattam szentséglátogatásaimat. Mély meghatottsággal léptem be az üllői-úti Örökimádás-templomba. Első boldog lelkésze voltam négy évig. Onnét kerültem Bécsbe Pázmáneumba lelkiigazgatónak, ahonnét a kollégium hívott haza. A szentéletű Kanter Károly eucharisztikus izzó szelleme vezetett be a templom lelkészi teendőibe. A négyévi működés papi éveim legboldogabb ideje. X. Pius, e nagy eucharisztikus pápa hatalmas motu proprioit, körleveleit a gyakori szentáldozásról és a gyermek korai áldozásáról ezekben az években küldte ki a világegyházba. Az Örökimádás-templom elemében volt. A Jó Reviczky lazarista atyával karöltve megszerveztem a gyermekek eucharisztikus szövetségét. „Jézusom, örömöm” címen lapot indítottam és mindkettőt szétszórtam az egész országban. Rengeteget dolgoztam. Nem is tudok ettől a templomtól elszakadni. Mint kollégiumi igazgató vállaltam benne a zárda gyóntatását és a Mária-kongregációk vezetését. Elfogatásom előtt is ott beszéltem utoljára és pedig a kedves affiliált hölgyek kicsiny csoportjának, ami olyan harmadrend féljeje a Maria Reparatrix apácarendnek. Be is jelentettem beszédemben, hogy rendkívüli szenvedések fognak ránk szakadni. Elsőben rajtam teljesedett be.

Szentséglátogatási körutamon, e zarándoklásomon rájöttem arra is, hogy több budapesti templomot nem is láttam belülről. Hiszen évenként épült egy, az első világháború óta. Ha Budapest ebben a templomépítési korszakában csupa modern stílusú templomot épített volna, csodájára járhatna a világ. Megfogadtam, hogy ha kiszabadulok a börtönből, pótlom a hiányt

és meglátogatom ismeretlen templomokat: a tisztviselőtelepit, Hermina-mezőit, tripoliszit stb. A szentséglátogatások egy hétig tartottak és elfelejtették velem a börtön sötét napjait.

De aztán kiestem a szép álomból. A börtönkínzás különös faja, a WC-kérdés itt se szűnt meg, sőt parlamenti arányokban nőtt. Éktelen dühbe jöttek, ha valaki kikéredzkedett. Nem kell elfelejteni, hogy itt kétszáz ember szorongott. Csodáltam a parancsnokot, hogy orvos létére nem teremtett rendet. Sőt ő ordított lehangosabban, ha valaki kikéredzkedett. Az örült német szervezőhajlam ezt is „megszervezte”. A természet törvénye nem számított. Wiederkehr kijelentette, hogy naponta csak kétszer adódik alkalom a WC-re, egyszer nagyra egyszer kicsinyre. De persze ne jöjjön mindenki. A napi névsorolvasás szintén eszköz a tortúrára, mely a folyosón, vagy a kisudvarban folyt le, kicsi ügy lebonyolítására adott módot. Ízléstelenül mindenfelé. Férfiak és nők. Nagyra egy hosszú folyosón kellett végigmenni. Néhányszor jobbra-balra térni. A szökés veszélye miatt csak rendőr kíséretében lehetett odajutni. Egy napi félforgalom a kijelölt idő rövideje miatt – legfeljebb 20-30 volt. A többi igénylő? Ez nem érdekelte a németeket. Wiederkehr sem. A magyar rendőrökben nagyon csalódtunk. Teljesen magukévá tették a németek álláspontját. Dühös pillantásokat vetettek az „igénylőre”. Széles bőrfotelekben üldögéltek egész nap tétlenül, szájukban azokkal a cigarettákkal, melyeket a foglyoknak küldöttek aggódó hozzátartozóik.

Egyszer, mégis csak rákényszerültem, hogy kikéredzkedjem a parancsnoknál. Az engedély feltételes volt, hogy lemondjak az ebédről. A foglyok veséje, bélrendszere beteg lett. Sikerült hat napig elodáznom a nagyszükségre való kérelmet. Példátlan rosszul lett a vége.

A külvilág nem feledkezett meg rólunk. Meghatott Marczell Mihály pestoldali vikárius paptestvéri szeretete és részvéte. Rupert páter révén, ki később vértanúságot halt, konszokrált szentostyákat küldött és rózsafüzéreket. A gestapó parancsnok durván mellen ragadva, kilökte. Mikor írással bizonyította belépési engedélyét, visszaengedte. Az Oltáriszentséget tisztelettel kezembe csúsztatta, hogy ne lássa a náci barbár. Misézési engedély, misebor és ostya is volt mellette. A csomagot, melyet átnyújtott, a gestapó főnök szétszedte és tartalmát a földön szétszórta. Élelem, fehérnemű, cigaretta volt benne. A papság közt szétosztottam. Másnap reggel aztán a magyar kolónia sarkában nagy ünnep volt. Kezemből megáldozott a klérus. A világiak áhítattal körültértek. Boldogok voltunk egy órára. Az eucharisztikus Úr látogatását jó, biztató jelnek, üzenetnek vettük. És a világi magyar foglyok azóta még szorosabban sorakoztak körülöttem.

Közben nehézségek támadtak az élelmezés körül. A parancsnok kijelentette, hogy nincsen fedezet rá. A „Reich” nem ad, a nyilas kormány nem törődik vele. Tessék pénzt összeadni a vásárláshoz. Elfejtette, hogy mindenkit kiraboltak a gestapó örök. Valahogyan mégis került pénz elő. A francia követség nagyobb összeggel jött. A helyzet komolyságát mentette az, hogy a parancsnok hajlandó volt megadott címekre egyesekkel elmenni vásárolni. Persze sehol se fizetett. Az élelmezési kocsik majdnem naponta megindult körútjára. Wiederkehr, egykét gestapó őr és egy magyar fogoly voltak a kiszállók. A magyar fogoly Kispétery, Domonkos, Toghia, Holecska közül került ki. Wiederkehr kegyként osztogatta. De minket nem részesített benne. Kis szabadságot, jóllakást, híreket jelentett a kiszállás. Mindegyik tekintélyes magán élelmikészlethez is jutott. Legtöbbször talán Kispétery járt ki. A vállalkozás nem volt veszélytelen, mert a bombázásban is volt részük nem egyszer. Wiederkehr zsarolt: üzletekben, intézetekben, raktárakban – és megrakodva tért vissza. Hová lett ez a rengeteg élelem?... A koszt csak némileg javult. Tőlem is kért címet Wiederkehr. A kollégiumot és a központi szemináriumot neveztem meg, kérve, hogy oda engem vigyenek magukkal. A kollégiumba a hídon nem mertek átmenni, a szemináriumba pedig Kispétery kísérte. A szeminárium nagylelkű adománya növelte a foglyok klérus tekintélyét.

Egy élelem nélküli elkeseredett nap késő óráiban a francia kolónia az „előkelők” benyílójában estélyt rendezett. Nagy mozgás volt a francia táborban. Ital, étel került

kiosztásra. Lárma éjfélig. Ez izgatta a többi éhezőt. Wiederkehr berúgott és mikor elcsendesedett a zsúrközönség, ő még mindig ordította. A káromkodás és parázna beszéd olyan fokát produkálta, ami minden képzeletet felülmúl. Pedig Wiederkehr gondoskodott arról, hogy a foglyok e tekintetben se legyenek érzékenyek. Alsóruhában, teljes villanyfényárban támolgott ide-oda. Ok nélkül ordítva. Mindenki botránkozott. Én úgy éreztem, hogy Isten mindnyájunkat büntet, ha megtorlatlanul hagyjuk Isten nevének becsmérlését. Az Istenanyáról, Máriáról olyan parázna, közönséges kitételek hangzottak el, hogy arcpirulás nélkül még a legedzettebbek sem hallgathatták. Szégyenletes, aljas dolog volt.

Váratlanul felállt egy marianista szerzetes és odaszól e dühöngő, részeg parancsnoknak, hogy istenkáromlásait nem bírják tovább hallgatni. Halálos csend követte bátor felszólalását. Az ereken magállt vérkeringés. Légy zümmögését is lehetett volna hallani. A szerzetes a reverendájában ott állott, mint egy fekete kőobelisz. Fenséges volt. Mindenki mögötte érezte magát és remegett érte.

A parancsnok pillanatnyi megdöbbenés és meglepetés után olyan méregbe jött, hogy szinte artikulátlan hangon ordított. Mellénragadta a szerzetest és a félkör alakú teremből kifelé lökdöste. Kosztmegvonás, sötétzárka, lelövés szerepelt kifakadásaiban. Mikor kilökte a folyosóra, újból visszaparancsolta. Ordítva kérdőre vonta, hogy mi jögon mer a parancsnokkal szembeszállni, szavait megbírálni. Erre jött eztán e szerzetes ajkán olyan kijelentés, amelye senki se várt, legkevésbé Wiederkehr.

– Mutassa meg a parancsnok úr írásbeli parancsnoki megbízatását! – hangzott a szerzetes nyugodt szava.

Jól hallottuk?... Elvégre mindenki örült, hogy az istenkáromló beszéd ellen felszólalt. De okos dolog-e ez az újabb kijelentés? Nem lepődünk volna meg, ha Wiederkehr agyba-főbe veri a szerzetest. De úgy látszik, ő tudta, hogy miért kérdezheti ezt a fogolyparancsnoktól. Hisz már Lemke fogolyként kezelte. Senki se értette a helyzetet és nem látott tisztán. Mi lesz most? Minden szem Wiederkehrre tapadt. De nem jött szó az ajkára. Nem ordít? Nem, hanem szívéhez kapott és elsápadt.

– A parancsnok úr rosszul lett! – visították mögötte a hölgyek.

Betámolygott a fülkéjébe, ahol a hölgyek ápolókezelésbe vették. A villanyt eloltották. A csendben csak a parancsnok nehéz lélegzése és száraz, rohamszerű köhögése hallatszott.

Másnap reggel az a nézet alakult ki, hogy ki kellene őt engesztelni. Végre is a szerzetes kijelentése, hogy bizonyítsa parancsnoki megbízatását, nem tartozott ránk. Féltünk, hogy a végén mégis szörnyű bosszút áll a foglyokon. Nem kell más, minthogy lázadásnak minősítse a fellépést. Lázadás a „Reich” ellen, a gestapó ellen! Rossz rágondolni a következményekre. És ha nem megy élelemért, éhenpusztulunk.

– Nem is olyan rossz ember – mondatták az érzelmesek –, csak ordít, de nem harap.

Sajnos, engem kértek, hogy tegyek valamit. Egyházi oldalról jött a támadás ellene – egyházi tegye jóvá. Elsőben gratuláltam a marianistának a bátorságáért. Tudtam, hogy nem könnyen fog Wiederkehr előtt meghajolni. Hála Istennek, egy gerinces magyar a szélkakasok, puhányok sokasága mellett. Kezdttem vele tárgyalni. Kijelentette, hogy csak akkor hajlandó valamit, ha Wiederkehr is sajnálatát fejezi ki. Láttam, hogy ezen az úton nem boldogulunk. A jólelkű és ügyes Albert testvér kedvessége hajlékonyabb volt. Ő vette át a szót Wiederkehr előtt is, ki sápadtan tekintett rajtunk végig. A morális botrányra, melyet Wiederkehr okozott, nem is tért ki, mert ebben feltétlenül marasztaló volt az ítélet Wiederkehr számára. Csak a parancsnoki tisztség és tekintély kisebbitését emlegettük. Ebben – megkövettük őt. A „bűnös” marianista testvér beleegyezően intett. Albert emellett fűszerezte a megkövetést azzal, hogy lelkesen feldicsérte a parancsnok jóindulatát a klérussal szemben. A kiengesztelés sikerült. Sőt a sértett kézzszorítással köszönte meg nekem a fáradozást. És ezen vihar óta határozottan fékezte nyelvét.

De előkerült a gestapó igazi parancsnoka is. Egy szép napon megjelent egy nagy darab, ügyetlen, műveletlen német. Vastag németnek neveztem egyszerűen. Neve nem is volt fontos. Wiederkehr nagy hangon elővezette és bemutatta a foglyoknak, ami egészen új stílust jelentett. A jó Rupert atyát ő lökte ki karitatív látogatása alkalmából. Ritkán mutatkozott. Csak a statisztika érdekelte. Naponta névsorolvasást tartott. Ezeket gondosan vezette. Ilyenkor rendszeren egy magyar rendőrtiszt is ott állott, kit szívből utált minden fogoly, mert magyar létére nagyobb megvetéssel nézett rajtuk végig, mint a német. Semmi szolidaritást nem érzett honfitársaival. Sajnálom, hogy nem tudom a nevét. Tiszt létére a gestapó altisztnak alázas szolgálója volt. Undort keltett bennünk a megalázó viselkedése. Nyilván javabeli nyilas volt. Ezt a kártékony fajtát még a németek is lenézték, pedig ugyancsak hüen szolgálták őket Magyarországon tönkretételében.

Erre egy klasszikus eset világított rá. Egy nyilas különítmény azzal állított be, hogy a foglyokból elvisz egy párat. Nem kiszabadítási célból. Wiederkehr nagy megvetéssel mérte őket végig és kijelentette, hogy csak saját, azaz német többségtől láttamozott intézkedést fogad el. A nyilas nem szégyenkezett, de a szegény, a németektől annyit meggyalázott magyar szuverenitás annál inkább. Szomorúan állapítottuk meg, hogy milyen mélyre süllyedtünk. A magyar büszkeség és önérzet csak a történelem lapjain olvasható. A nyilasság egyenlő a magyarság teljes tagadásával.

Még egy alkalommal jelent meg egy nyilas katonai erő: egy katona, egy „hölggy” és két detektív. A felállított foglyok bal fületövét nézte. Nyilván, akit keresett, az ott valami ismertetőjelet hordott. Szerencséjére Wiederkehr nem volt „otthon”, mert kiszórta volna őket. Potya bácsi nagyon megijedt, mert őt különösen és behatóan vizsgálta bal fületövével. Pedig ott semmi se látszott.

Nagy feltűnést keltett, ha egy foglyot azért szólítottak, hogy látogatója van. Örült utánjárás, könyörgés, összeköttetés tette csak lehetővé, hogy a gestapó foglyokhoz férközhessék látogató. Az egész magyar kolónia örült, amikor végighangzott a kifli alakú termen:

– Holecska Tibornak látogatója van!

A felesége, Jánosi Béla lánya. Ragyogó, boldog arcok indulnak a kijárat felé. De az öröm keserű könnyekbe fulladt, mert a szívtelen, kegyetlen, vastag német nem engedte meg, hogy a fiatal férj és az apa legalább láthassák a drága látogatót. Milyen izgalmon, életveszélyeken tornászta át magát a férjéért és édesatyjáért az éjjel-nappal aggódó fiatal anya a belügyminisztérium környékéről a hídon át, a parlamentig. És nem láthatta urát és édesatyját. Mindössze kis csomagját, melyet az őrség előbb összeturkált, hagyhatta itt. Nincs ezeknek a nácioknak szívük? Pedig a természet, Isten elrendezése beleoltja az emberbe a szeretetet, melyet aztán az emberi gonoszság, itt a náciévelés zárt ki. A vastag német rövidesen rájött erre és megbűnhődött szívtelenségéért. Egyik közeli vásárlás alkalmával sajtószerűen – mintha isteni rendelés lett volna benne – ő kívánt résztvenni, holott máskor nem szokott. Wiederkehr akarta ellenőrizni. Érdekes, hogy éppen Holecska Tibivel. Szörnyű bombázás dühöngött. Az ő teherautójuk is kapott belőle. A vastag német megsebesült a lábán. Tibi vigasztalta. Fájdalmasan nyöszörgött, hogy ő nem akarta a háborút és édesanyját emlegette. Rövidesen elérte a második találat, mely fejen sebezte meg. Míg a kórház felé robogtak, kiszendvedt.

Meglepetésemre nekem is akadt látogatóm a kollégiumból. Névsorolvasás és teremtakarítás alatt kivonultunk a folyosóra. Fáztunk ott, mégis életmentő mozgást, levegőt, napvilágot nyújtott Mert a teremnek egyetlen ablaknyílása se volt. Csak keresztthuzattal volt szellőztethető és egész nap villany világította. Az ember sohase érezte, hogy nappal van. A folyosói kirándulás kisebb testi igények lebonyolítására is adott alkalmat és néha sikerült a csapnál egy csepp vizet innom. Egyszer megpillantok egy ismerőst.

– Nem Arató tartalékos százados?

Rám mosolygott és tekintetéből kirítt a meglepetés és részvét szörnyű helyzetem, leromlottságom és gondozatlanságom felett Mindenkinek több heti szakáll csúfította arcát és hajunk szinte szemünkbe csüngött. Kezében jókora koffert szorongatott. Éppen börtönbe hurcoltatásom előtt vettem át korán elhunyt, egykori értékes növendékem és munkatársam, dr. Almásy József édesanyjától. A koffer Józsié volt. Tele ruhaneművel, trafikkal és élelemmel nyújtotta át. Ennek a fehéreneműkészletnek, melyből Simonnak is jutott, köszönhettem, hogy nem ért utol az eltevésedés. A koffer átvizsgálása megtörtént.

– Hogy van a kollégium? – suttogtam jótevőm felé. – Kapott-e találatot, meghalt-e valaki?...

Kísérletet tett a válasza, de aggódva láttam, miből rosszat sejtettem, hogy keresi a szavakat. De az udvarias „magyar” nyilas rendőrtiszt beléfojtotta a szót:

– Nem adtam az uraknak engedélyt a társalgásra!

Szegény Aranka, nővérem egyetlen leánya és Schneider bácsi, a kollégium pótolhatatlan, régi fűtője ekkor már a kollégium kertjében pihentek a föld alatt. Jobb volt, hogy nem tudtam meg, mert a börtönhöz, betegségekhez ez e fájdalom együttvéve, megölt volna.

Közben az egészségem folyton romlott. Mások is észlelték rajtam. A Jánosi család kedvesen gondozott. Saját kis élelmikészletemet beadtam a „közkonyhánk”-ba, de ezen mennyiségen messze túl részeltettek mindig az étkezési pótlásoknál. Tibi és Gyuszi a kijárásoknál és a parancsnoknál élvezett előnyeiknél fogva állandóan táplálták a vérszesen fogyó éléskamránkat, melyet egy koffer jelképezett.

Schuszter, a franciák mindenese éjjeli szállásra áthívott a francia szakaszba, mert mi olyan szűken voltunk, hogy éjjel csak ülni lehetett Reggelre fáradtabb volt az ember, mint „lefekvéskor”. Nem szívesen hagytam ott barátaimat, de ők is jól jártak s a franciáknál teljesen kinyújtózkodhattam éjjel. Az ajtó közelsége miatt friss levegőhöz is jutottam. Sajnos, szemben velem éjjel-nappal állandóan hangosan beszélt egy szerencsétlen nő, kit annyira megverték a nyilasok, hogy beleőrült. Mégse bocsátották szabadon. Ugyan nem a francia szakaszban, egy vak nő is akadt a foglyok közt. Bűne az volt, hogy jelentette a német parancsnokságnak boltjának német katonáktól történt kirablását és 17.000 pengő eltulajdonítását. Egyszerűen bezárták a politikai foglyok közé.

Budapest ostromának súlypontja most Pestre tevődött át. Ez volt a mi tragédiánk. Míg Budán voltunk, ott szenvedtük át a budai ostrom minden poklát, most Pesten folytatódott. A parlament is folyton kapta a belövéseket de szilárdan ellenállott. Eléggé biztosnak éreztük magunkat. Állítólag a Nyugati pályaudvar felől közeledett az orosz erő. Az optimisták szerint már a Köröndnél áll. A bombázások olyan hevesek voltak és annyira közeledtek, hogy az élmezési kijárások is lehetetlenné váltak. Megint felderültek az arcok. Talán elbocsátanak?... Rossz ómennek tartottam, hogy legnagyobb meglepetésünkre, Lemke suhant át a termen. Értünk jött?...

Szegény főszerkesztő nagyon szenvedett, hogy felesége közlőrl, a Dalmady Győző utcából nem ad hírt. Se nem jön. Pedig levelet is küldött a kijárókkal. Nem adták át? Rendőr útján is kísérletezett. Az eredménytelenség csak fokozta aggodalmát és balsejtelmeket ébresztett benne. Fejtegetései és önkínzásai persze továbbra is molesztálták egész környezetét. Hosszú ujjainak ideges mozgatása és rángatózása jelezte mindig feldúlt lelkiületét. Egyébként féltünk, hogy megint máshova hurcolnak. Jobb lesz? Hisz a parlamentben és főleg a magyar rendőrségben is csalódtunk. Fájdalmasan ráeszméltünk, hogy Magyarország – nincsen. A „barát” tette tönkre. Mi lesz velünk, ha Pest elesik, felszabadul? Ez foglalkoztatott minden foglyot. Közben a rendőrségi foglyokat elvitték, köztük a szegény, megkínzott fiamat is. Vagy a központi szemináriumba, vagy a pesti Szent Imre kollégiumba fogunk menni Lacival – gondoltam. De hogyan fog erre sor kerülni? Senki se tudta elképzelni. Megint folyton töprengtünk.

4. A belügyminisztériumban

Január 10-én elmékedéseinkből kiragadott egy intézkedés:

Ki a parlamentből!

Vajon hová?... Lám, Lemke nem hiába járt itt. Minden változás megremegtette a kedélyeket, mert e sötétben ott lappangott az állandó félelem, hogy kivégeznek. Egyedet hazaengedték. Magyar barátainkból is elvitték Mihalovicsot ki után rokona, Mihalovics prelátus érdeklődött, Féltünk azonban, hogy nem bocsátották szabadon, mert súlyos váddal illették a németek. Nekem nagy veszteséget jelentett, öccse növendékem volt és így közelebb éreztem magam hozzá. És ő volt a börtönborbélyom.

Híre terjedt, hogy a belügyminisztériumba kerülünk. Tehát megint Budára. És pedig újból Lemke uralma alá, ki ijedelmünkre az áttelepítést irányította. Haza, gondoltam, és nem sejtettem, hogy most következik börtönéletünk legszörnyűbb része, mely az eddigiek szenvedését messze felülmúlta. Sokan örültek a belügynek, mert kitűnő óvóhelye van. Szegények, még mindig tudtak hinni, hogy a náci-németben rejlik valami jó és majd biztos óvóhely miatt visznek el. A pestiek viszont aggódtak a hidak felrobbantása miatt. Nem tudnak hazajutni, ha kiszabadulnak

Már alkonyodott, mikor kaptuk a rendeletet, hogy minden holminkkal álljunk sorba. Ugyanazon a kikapun kanyarodtunk ki, amelyen bejöttünk. De most nem vágunk át a hatalmas téren, hanem a képviselőházi oldalon fal mellé húzódtunk. Névsorolvasás, létszám jött megint persze ordítással fűszerezve. Ezek a náciak annyit ordították éveken a „Sieg Heil”-t, hogy már nem tudtak rendes emberi módon beszélni. A dirigálás volt az elemük. A náci álm szerint így szerették volna az egész világot vezetni. Persze nagy izgalom fogott el mindenkit. Egy fiatal szőke hadnagyársunk – a szépnem hú börtönlovagja – súlyos lázban feküdt már napokon át. Most elájult. Karonfogva odahurcolták a parlament főbejárata körül veszteglő teherautóhoz. A vak asszonyt is és még néhány beteget Én is szerettem volna odamenni, mert különösen rosszul éreztem magam. Erős lázam volt. De egyrészt nem kívántam valamit is kérni a náci németektől, másrészt nem bíztam a kocsi tisztességes szándékában és nem akartam barátaimtól elszakadni.

Gyönyörű hó fedte a vonagló Budapest utcáit. A hadikocsik mély utakat vágtak a magas hóban. Közeleli lövések és robbanások jelezték a nagy háborút. Éppen a szomszéd utcába esett egy belövés. Rákóczi elegáns szobrának lova még ott táncolt a vörösmárvány talapzaton. A ragyogó hóból eszményien emelkedett ki az emlékmű, mely a magyar történelem szép, de tragikus végű lapjait idézi. Semmit se tanult a nemzet ettől a nagy fiától, ki a német elnyomás ellen áldozta vagyonát, nyugalját, életét. Miért emel akkor neki szobrot?... Igaz, hogy kétszáz évig kellett reá várnia, míg kicsiny epigonok rögtön haláluk után kőtalapzatra lépnek. Amilyen gyorsan feljut a talapzatra, olyan gyorsan le is lökik róla. „Recrudescunt vulnare...” – sebeink újra felszakadnak, hirdette a nagy szabadsághős, a magyar történelem legeszményibb nagysága. Most megint a német miatt megyünk tönkre, a változatosság kedvéért mint „szövetséges” tesz tönkre és nem mint ellenség. A nemzetnek azonban mindegy, hogy milyen címet alatt pusztult el. Csúful belesodort a háborúba. Nem miatta megyünk-e tönkre? Igaz, hogy álmunk: az ezeréves határok, megkönnyítették, hogy a nemzet vakon vesztébe rohant. Elfogadtuk nagyhangú döntéseit visszacsatolt területekről, ami fordítottja a józan történelmi folyamatnak, mert határt a háború végén és nem az elején szokás rendezni. De a zseniális sakkhúzás sikerült és a nemzet elkötelezte magát a német sorsnak.

Végre megindultunk. Az őrség szokatlanul ideges volt. Úgy látszik, érezte, hogy végleg búcsúzik Pesttől, mely rövidesen kiszabadul karmaiból. Nagy léptekkel fordultunk be az Akadémia utcába.

– Gyorsan, gyorsan! – hangzott állandóan a jelszó. Potya bácsival mentem, régi börtönpajtásommal. Aktatáskámra kötöttem rá a takarómat. Másik kezemben a Rupert pátertől kapott miseima-füzeteket cipeltem. Ezt se bírtam. Potya bácsi átvette tőlem. Az ő csomagjait erős termetű barátja, Kertész vitte. Szegény Laci a hatalmas Almásy-koffert hurcolta. Láttam, hogy nem fogja bírni. De nem segíthettem. Később egy jótét lélek vállain pillantottam meg. Elöntött az izzadság. Magas lázam lehetett. Az Arany János utcába fordulva, felnéztem Teller Frici barátom ablakaira. Vajon hol van? Nem neki találták ki a háborút. Elment-e Pestről Pannonhalmára, mint ahogy tervezte, vagy a szemináriumban, a kollégiumomban húzta-e meg magát? Az Akadémia könyvtára tört ablakokon át tekintett ki a szürkületbe. A járdákon német harckocsik húzódtak meg. Innét löttek és érthetővé vált, miért kell Budapestnek tönkremennie. Különösen szűk utcák feleltek meg a németek harcászati módjának. Ezért ment tönkre jobban az ősi Belváros. Rút vassínek meredtek ki az úttestből, ijesztő nyersséggel. A hó fehér ragyogásában pokolian hatottak. Szinte futólépésben kellett a Lánchídfele palotái elé sorakozni. Heves lövöldözés alatt állott Budapest első, legszebb hídjá, melynek hivatalos neve: Széchenyi István Lánchíd. Vele született meg Buda és Pest egyesítéséből – Budapest. Rajta kellett átmennünk. Lerombolt üzletek redőnyei mögött könnyű rejtkehely kínálkozott. Egyesek meg is kísérelték. Célhoz érve hiányzott is néhány. Többek közt az élénk lengyel, ki Kispétery-nél titkárkodott. Az őrség persze ordított.

A belövések hevesége éppen a Széchenyi-Lánchidat vette célba. Józanul nem volt szabad átmenni. Egy darabig tétovázott is az őrség. Azalatt néztem a gyönyörű hidakat. Milyen kár értük és milyen csapás vár Budapestre. Nincsen irgalom számukra? A főváros szakszerű memorandumot terjesztett a német hadvezetőség elé hídjaink érdekében. A diplomáciai testület nevében a pápai követ közvetítette a német követnél. Mindez eredménytelen volt. Száz esztendő alkotásainak kellett vízbe zuhanni. Tisztán rombolási dühből, mely tudta, hogy a háborút elvesztette, csak porosz gögijében akarta elismerni és haragját pusztításban tombolta ki. Pont a „szövetségesénél”. Szálasi igazságügy minisztere, Budinszky, Esztergomban azt szónokolta, hogy a hatóságok szabotálása miatt, mely elmulasztotta a Tiszántúl mindent felgyújtani, tudott az orosz erő előretörni. Az ember igazán nem tudja, hogy ezek a nyilas nagyságok örültek, buták vagy gonoszak voltak-e. Azt hiszem, mind a háromból jókora adagot szedtek. Szó szerint a nemzet sírásói.

Nem kegyelmeztek a hidaknak, de nekünk, szegény foglyoknak sem. Éppen azon tűnődtem, hogy alig lézeng valaki az utcán és csodáltam egy asszony bátorságát, hogy karon ülő gyermekkel törtetett a hóban, amikor kiadták a rendelkezést, hogy lehetőleg rohamlépésben kell a hídon áthaladni. Az egyháziak reverendában, mely futásra nem éppen alkalmas öltözet. Becsapódásnál levágódni! Alig bírtam. Iszonyúan fáj a mellem. Remegtem egész testemben. A félelemtől? Nyilván a nagy láztól is. Nem tudtam, hogy már három betegség: mellhártya- és tüdőgyulladás és bélhurut kórját hordom magamban. Egy is elég a halálhoz. Mindjárt az elején elcsúsztam a jeges úton. Mellettem egy német katona is. Háromszor vágódtunk le erős belövésre. A harmadiknál mögöttem örült sikolyt hallottam. Hátrapillantva láttam, hogy a legelegánsabb hölgyfogoly elvágódott. Kezén megsebesült egy szilánktól. Isten csodás segítségével mégis átjutottunk.

Én már az utolsók közt vánszorogtam. Az egész szörnyű volt és a börtönélet legrémesebb élményeiből való. Kimondhatatlan fáradtság ült tagjaimra. Minden lépésnél ezt hittem, hogy a következőt már nem bírom. De az ember nem tudja, mit képes kibírni. Jánosiék örömmel pillantottak meg. Néhányan a budai hídfőnél egyszerűen balra tértek. Sikerült Az őrség is izgatott volt és féltette életét. Nem nagyon törődött velünk. Mintha az ajkán gúnyos mosolyt láttam volna, hogy ezek a bolondok most se szöktek meg, pedig itt volt a lehetőség. Jobbra

irányítottak be a Fő utcába és a kapucinusoknál fel a Hunyady útra. Egyik kedves fiam lakik arra. Vajon hol van? Rákerült arra a listára, amely a megszabadulás stációit tartalmazta. A felfelé haladó utat csak a legnagyobb erőfeszítéssel bírtam. A Halászbástyánál egy halottat kellett elkerülni. Ott feküdt a földön. Senki se kereste, senki se temette. Szerettem volna néhány percre megállni, de az őrség harsányan ordította a gyorsabb tempót. A Halászbástya lépcsőin halálfáradtan kapaszkodtam a Mátyás-templom gyönyörű gótikus szentélye mögé. Már sötét volt, csak a hó világított. A templom még ép volt. Egy pillantást vettem Szent István díszes lovasszobrára. Mi lesz Magyarországgal?... Hol lehet a Szent Jobb, szent korona, a magyar múlt legdrágább ereklyéi? ... „Hol vagy István király, téged magyar kíván...” hangzott fel önkénytelenül lelkemben, A Mátyás-templom terén még hiánytalanul állt a barokk Szentháromság szobor. Szerencsétlen Károly király akkor esküdött itt, hogy megtartja ezt az országot, amikor az első világháború végén már remegett-ropogott ezeréves épülete. Nem igen fog már itt király esküdni...

Befordultunk az Országház utcába a belügyminisztérium felé. Sötét volt, de a hó reflexében láttuk az utat. Az őrség itt megint erőre kapott és ordította. Sorba álltunk az innenső kaputól, mely felett díszterem van. Létszámolvasás. Megint kevesebben voltunk. A hiányzók elszöktek, vagy meghaltak a hídon át, bár erről nem hallottunk. Dühöngtek a hiány miatt, de nem vizsgálták ki. Beléptünk párosával a kapun. Az udvarban egy motor csapott éktelen lármát. A terem, melybe léptünk, ruhatár is lehetett, mert sok falba erősített vas ruhafogas éktelenkedett. Bizonyára a díszterem közönsége számára. De az asztalok és fiókjai tele voltak iktató-berendezéssel, aktával és nyomtatvánnyal, miket talán a légveszély miatt mentettek ide. Leültettek és újból regisztráltak. Valami hihetetlen rossz elhelyezés várt ránk és nem a belügy pompás óvóhelyei – mert már előre kijelentették, hogy csak egy éjjelre leszünk a szűk helyen. A lánchídi szörnyű átkelés után már letettek az optimisták arról, hogy életünk féltése az átjövétel rugója. Én sohase csalódtam, mert jót tőlük nem vártam. Mint nevelőt, a náciizmus győzött meg, hogy mit tud a nevelés elérni, építeni, vagy rombolni. A náci német fajbiológia, a vérmithosz hazugsága volt a nemzetiszocialista eltévelyedésnek egyik legsötétebb paragrafus. Belőle építette ki magának a német külön-faj teóriát, amit a gyakorlatban az életteret képező népek gyalázatos letiprásában és irtásában valósított meg. Az ifjúságot ebben a szellemben nevelte. Az egyházakat szigorúan távol tartotta tőle, hogy száz százalékot érjen el nevelési eltökéltsége. El is érte célját, mert a kegyetlenség, pusztítás és rombolás kísérte minden lépését.

Keskeny átjárón át megindultunk „belügyi” fogdánkba. Egy mélyebben fekvő egyablakos, veres téglával fedett kicsiny helyiség, melyből egyik ajtó a pincébe vezetett, a másik ajtónyílás egy teljesen sötét, ablak és szellőzés nélküli folyosószerű szobába. Ide kellett betódulnunk. Olyan szűk volt, hogy csak állva fértünk el. Guggolni se igen lehetett. Búzló levegő, melyet az előtérbe nyíló ajtó mélyedés nem tudott megjavítani. Mindenki ösztönszerűen az ajtónyílás felé tolongott, ami elzárta nemcsak a fényt, hanem a levegőt is. Keserűség szorította a torkunkat Idegesség fogott el mindenkit. A barátságos csoportok keresték egymást a sötétben, hogy együtt legyenek. Mintha veszély fenyegetett volna. Persze ez beszéddel járt és némi lármát idézett elő. De jött kívülről az őrség gyöngéd rendreutasítása:

– Schnauze halten, ihr Hunde!... – Lelövészel fenyegettek.

Valaki gyufát gyújtott, mire újabb tilalmi dühroham fenyegetéseivel támadott reánk az őrség.

A levegő egy óra múlva elbírhatatlanná vált. Az emberi kigőzölgés olyan fojtottá tette a levegőt, hogy köhögésre ingerelt. Egyik-másik rosszul lett és víz után esengett. A válasz belövési fenyegetőzés volt olyan hangon, hogy komoly veszélytől tartottunk és csitítottuk a gyengébb idegzetűeket.

A franciák a kijárat felé aránylagosan jól helyezkedtek el. Én egy éjjel Laci mellett guggoltam a falnál, átfázott a hátam. Közelemben a nehéz természetű, itt kitűnően boldogtalan főszerkesztő tette lehetetlenné a tartózkodást. Legszívesebben nekem panaszkodott. Következő éjjel áttelepedtem jó Jánosiékhoz, kiknek baráti szeretete mindig szívesen látott.

Az „előkelők” nem osztották nyomorunkat, hanem az előtérben – bár nagyon fáztak – plédekbe burkoltan, díványon, éjjel külön odavarázsolt fekvőhelyen élvezték a külön helyzet előnyeit. Wiederkehr trónolt közöttük. Schuszter a lábzsámolyánál. Folyton etette a molochot, jutott a jó falatokból minden „előkelő”-nek is. Egyszer-kétszer engem is megszánt. Csak itt volt szabad cigarettázni. De nem a sötétbe szorított tömegnek. Az örökös vízkérések eredményeképpen előkerült egy kanna is. De az ajtónyílásnál helyezkedő franciák kiitták utolsó cseppig. Beljebb, ahol pedig kiszáradt torokkal lihegett a nagy tömeg, hiába tiltakoztak ellene. Az előkelők előtérben egy edény szolgálta a kis-szükséget – teljes nyilvánossági joggal. Nagyra naponta reggel adatott mód. Ez utóbbi nagyon bonyolulttá vált később, mert az angol WC-t bomba érte.

Új csomagvizsgálat is szakadt ránk. A keveset, ami még akadt itt-ott, megint megdézsmálták. Laci lelkiismeretességéből a nagy koffert is odavitte. A trafikot visszatartották. Kellott az őrségnek, melynek – úgy látszik – Schuszter óriási dohánykészlete nem volt elég.

Ebben a sötétségben megrohant kedvenc tanulmányom emléke, a misztika. Erről könyvet is írtam „Aszkézis és misztika” címen, amely a kihallgatásnál szintén külön magyarázatra szorult. A misztika szó mögött valami titkos szervezetet sejtettek. Egész irodalmát ismerem. Vezet e téren avilai Szent Terézia, ez a zseniális nő, kinek könyvei, levelei a spanyol irodalom klasszikusai közt foglalnak helyet. Misztikus élete és rendszere a lelket különböző imaszakaszokon vezeti át. Saját könyvei mellett házi teológusa, Keresztes Szent János ad tudományos mezt elgondolásainak. Az érzéki világ éjszakája és a szellemi világ éjszakáján át jut el a lélek az istenszeretet lépcsőfokain keresztül az ima legmagasabb régiójába, a szemlélődésbe.

Vajon a belügyminisztérium sötét odúja, a náci gonoszság börtöne, melyik misztikus éjszakához tartozik?... Ide lyukadt ki a misztikus elmélkedésem. A sötét börtön csak szimbóluma annak a sötétségnek, mely lelkemet fenyegette. Bensőm igyekezett menekülni az emberi gonoszság sötétsége elől. De hová?... A szörnyű csalódás az emberben, kit Isten jónak teremtett, s akit optimisztikus világnézettel lényegében jónak is tartottam – ezért lettem pedagógus –, mély lehangoltságot keltett bennem. Sajnáltam sok magyar testvéremet, kik elbódítva hittek a német náciizmusban, értékében az emberiség fejlődéstörténetében, ami engem egy percig se kísértett. Mikor elvét megismertem, egyházüldözését láttam, kétszínűségéről, hamis propagandájáról meggyőződtem, XI. Pius pápa szózatát olvastam, a náciizmus kezdet-sikerei, megtévesztő szemfényvesztései nem tudtak egy percre megingatni abban az aggodalmamban és fájdalmas tudatban, hogy nemzetünket – ha melléje áll – a romlásba sodorja, tönkreteszi.

De az én csalódásom nagyobb volt, mint a náci barátoké: én az emberi jóságban csalódtam. Éreztem, hogy Isten a lelkemben lakik. Lelkem rejtekhelyében Isten világított. Bár készültem a halálra, mégis mindig bíztam, hogy a jó Isten életben tart. Hisz nekem küldetésem is van még. Mikor Glattfelder Gyula, ez a nagy egyéniség, a Szent Imre kollégiumok alapítója már közelebb állott a sírhoz, mint a földi élethez, meglátogattam Szegeden, palotájában. Két napig kellett várnom bebocsátásért: A környezet távoltartott tőle. Kitartásom győzött. Előtte ültem jellegzetes dolgozójában. A püspök roncs volt. Megtépett fenyő, roskadozó tölgy. Búcsúzáskor drámai jelenet következett. Könnyezve, szeretettel rám tekintett, ki sohase voltam az ő kedvence, és a következő testamentumot hagyta rám:

– Kérem magát, ne menjen el a kollégiumtól... Én nagyon beteg vagyok. Mi lesz az intézetekkel?... Maga ismeri és szereti őket. Lelkesen harcoltunk. Maradjon élükön, ha én meghalok.

Mély megindultság vett erőt rajtam. Csak ennyit tudtam mondani:

– Maradok, kegyelmes uram! ... – és szinte áhítattal kezet csókoltam.

A börtönben ez a végrendelet is erősítette bennem a bizalmat, hogy kiszabadulok és még a szentimrés gondolatát, a kollégiumoké maradok.

Ebben a sötét belügyi odúban – ahol annyi pompás szoba üresen tátongott –, Isten összetört bennem sok emberiséget, kényességet, rártartiságot, hiúságot, előkelőségérzetet. „Előkelő” fogolytársaim és barátaim talán megsejtették bensőm nagy küzdelmeit, legalább is megsajnálta és kiemelte a tömeg sötét odújából, helyet készítettek közöttük. Nehezen hagytam ott Jánosiékat és nem kellett volna a jobb helyet elfogadni, mert ebben a pillanatban bensőm rejtett világossága, mely életem megtartását ígerte, kialudt... Sötétség borult lelkemre. Kínzó és aggodalmas. Kibírom-e ezt a börtönt, bánásmódot, nyomort?... Kezdem erősen féltetni életemet, amikor közelünkben bomba robbant. Ha levegőzni engedtek az előcsarnokba, nem mertem az első padokba ülni, melyek közelebb estek az ablakhoz, hanem hátrább, erős boltozatdongák alá húzódtam. Kislelkű lettem. Emberi ügyességre, éberségre adtam és építettem és nem láttam mindig mellettem Istent.

Közben a szomszéd teremben – 280 ember szorongott hihetetlen helyzetben – megfulladt egy ember.

A huzatos átjáróban, ahol bejöttünk a mi helyiségeinkbe, kis ablak nélküli sötét benyúlóban sínylődtek a nők. Egy kis napsugarat jelentett a férjeknek, kik köztünk senyvedtek, ha csókot hinthettek feleségeiknek és ők viszont. Ha szükséges volt, a nőket felhasználták a konyhában. Onnét néha sikerült valami falatot férjeiknek eljuttatni. A kis beteg, sápadt hadnagy, ki a parlamentből ájultan, teherautón jutott át, az „előkelők” előterében a fal mellett lázban égve hanykolódott. Aztán elvitték állítólag a királyi palota kórházába. Az elegáns dáma, ki megsebesült a Lánchídon, fonnyadtan kókadt a huzatos átjáróban. Egy szép napon – kézsebe miatt – hazaengedték. De a rossz nyelvek szerint sok pénz is szerepet játszott benne... Pali százados bánatosan intett a széphajú, kedves lengyel dámácska felé. Nagyon fáj a hölgyeknek, hogy a parlamenti meleg együttlét után itt megint elszakították őket a férfilelétől.

De aztán történt valami, ami kiragadott lelki összeomlottságomból.

A néhány zsidó és félzsidó foglyot – férfit és nőt – kihalászták a tömegből és a nyílt előtér pinceajtaja mögé zárták. A meredek pincelépcsőn kellett elhelyezkedniük. A szilárd tölgyfaajtón szív alakú kis nyíláson szólhattunk hozzájuk, ha az őrség nem látta. A folyton hangoskodó győri fogolytársunkat is közéjük pofozták. Ő idézte elő sorsát, mert nem tudván hallgatni, magára terelte a figyelmet. Itt is türelmetlenül zajongott a sötét odúban, mire Lemke, ki okmányait látta, kiparancsolta, előbb elvitette vele a WC tartalmát és a zsidók lépcsőjére utasította. A zsidók elhelyezését nem személyesen intézte, hanem helyettese, egy új tünemény. Kamasz kinézésű, otromba legény. Minden mondatát „Himmel Sakrament!”-tal kezdte. Ennyi maradt meg a kereszténységéből. Róla is neveztük el. Pökhendi, kihívó és szemtelen volt. Lemke legalább félelmet tudott kelteni. Ő azonban csak közönséges és nevetséges volt. Szakácskodott is. Ahhoz a koszthoz, amit kaptunk, nem sok tudás kellett. Fehér konyhakötényben is néha ránk ordított, a zsidókat ő terelte le a lépcsőre. Egyenkint hátba verte őket egy husánggal. A nőket se kímélte. A vakot se. Eljárása általános undort keltett. Még Wiederkehr is sajnálta őket és elnézte, ha titokban ételt csempészünk be nekik. Én a levonulás durva jelenetét nem láttam. Éppen bent voltam Jánosiéknál. De zaját hallottam. „Jobb volt, hogy nem láttad, – mondták barátaim –, mert nem épültél volna rajta!”

De ez a kegyetlen eljárás kirántott a sötét éjszaka összeomlottságából. Eszembe ötlött, hogy még a parlamentben kaptam Marcelltól, mint pestoldali vikáriustól misézési engedélyt. Ott nem tudtam élni vele. Talán nem volt bátorságom a börtönengedélyt kiharcolni a szentmise elmondásához. De most hirtelen megjött a bátorságom és kérésemre Wiederkehr kijárta Lemkénél, hogy másnap, vasárnap, misézhessem a börtönben. A misebort és ostyákat, melyeket még Rupert hozott a parlamentbe, gondosan megőriztem. Szombaton este még kétes volt az engedély. Vasárnap reggel gyóntattam. Néhány világi is akart áldozni. Az egyháziak mind. A misekelyhet egy elegáns talpas pohár pótolta. Wiederkehr szerezte. Szerettem volna emlékébe megtartani, de ez nem sikerült. A világos előtérben az ablak elé asztal került oltárnak. Balra ott trónoltak székeikben, plédekbe burkolva az „előkelők”. A magyarok és vallásosabb franciák zsúfolásig megtöltötték az előteret. Végre is az engedély megjött. Ugyan a „Himmel-Sakrament” nem vett tudomást a szent cselekményről, mert alatta is beordított, munkaerőt követelve. Közvetlenül a papság vett körül. Persze csak a polgári öltözetem, a télikabát volt rajtam.

És megkezdődött a szentmise. Éreztem, hogy nagyon gyenge vagyok. Betegségeim már elhatalmasodtak bennem. Meg is voltam nagyon hatva. Első misém a börtönben. És talán az utolsó a földi életben? Nagyon szerettem egész életemben a szentmisét. Sohasem mulasztottam el. Papi lelkem belőle élt. A magyar csoport szemében könny csillogott. Rupert pátértől hozott kis misekönyvet Simon tartotta. Lajos, marianista igazgató-testvér miseima szövegeket imádkozott hangosan.

Úrfelmutatás!... Az Úr a börtön sötétjében. Szegény szenvedő foglyok közt. Ez megrendített. Egyszerre elmúlt a lélek éjjele, sötétsége, letörtsége. Valami kigyúlt bennem, ami többé ki se aludt. Most már nem az érdekelt, hogy életben maradok-e vagy sem. Ez mellékessé vált. A fő, hogy Isten újból megmutatta magát. Nem is tűnt el többé.

A szentáldozásnál a korporálét, a fehér terítőt nem pap kapta kézhez, hogy tartsa, míg áldoztatok, hanem hogy-hogynem; Wiederkehr, ez a végeredményben különös ember. Hitt még ez az ember? Pap neveltette őt. Egyszer mégis bevallotta, hogy Wiederkehr volt kalocsai kanonok nagybátyja neveltette. Egy időben papságra készült ő is. Én ennél a jelenetnél akaratlanul Isten irgalmát kértem számára. Elvégre egyik lator is megtért a Golgotán.

Az áldozók áhitattal vették az eucharisztikus Urat. Észrevettem, hogy a pincébe taszított zsidók is figyeltek a szentmisére. Én észrevétlenül még a mise elején felhívtam rá a figyelmüket. Mintha a nagyhangú győri társunk, ki katolikus volt, felelt volna. Őt különösen sajnáltam. Emlékezetemben van, hogy mennyit aggódott a feleségéért, kit szintén elhurcolt a gestapó. A Fő utcában kereste állandóan. Ezért vállalkozott irodai munkára, hogy esetleg ráakad a felesége nevére. Sikerült egyszer segítenie a reggeli kondért cipelni ajtóról-ajtóra, hátha feleségére bukkan. Végül megtudta, hogy deportálták külföldre. Sajnálkozásunkat bosszúsággá változtatta az a nagyhangú kijelentése, hogy éppen a Führerhez akart utazni audienciára, amikor elfogták. Ez persze megint ő volt. Különben a zsidókat a lépcsőről rövidesen elhurcolták. Azt beszélték, hogy kivégezték őket.

A börtönmise nagy eseménye mindenkit talpra állított elesettségében. Többször nem sikerült misézni. Wiederkehr nem tanácsolta, Lemke pedig nem volt elérhető. A hadihelyzet is lehetetlenné telte. Mégis annyira vágytunk utána, hogy a legközelebbi vasárnap Lajos testvér elmélkedve átvezetett bennünket a szentmise szövegein, jelentőségén és áldozati gondolatain.

A szentmise áldását láttuk abban, hogy megszabadultunk sötét odúinktól. A szomszéd terem foglyait elvitték. Míg szellőztettek és némileg takarítottak, az előcsarnokban őriztek. Régi helyünkből konyha lett. Bevonultunk a kétablakos terembe. Ablakai ugyan egy másik világos terembe nyíltak, de mégis biztosítottak némi fényt és levegőt. Az „előkelők” egyike kiadta a jelszót, hogy az ajtótól balra, az ablakkal szemben levő sarok jó lesz hatunknak. Én csak a hetedik voltam, mint póttag. Tehát kiestem a jobb helyről, melyen bélelt ajtókat

helyeztek el fekvőhelyül. Wiederkehr egy díványt kapott. Én Jánosiék kedves társaságában húzódtam meg.

Úgy éreztem, hogy innét vagy a halálba megyünk, vagy kiszabadulunk. De addig még hosszú út állott előttünk. A szenvedés most érte el tetőpontját.

Jánosiék már szintén letörtek. Az élelem elfogyott. Toghia Gyuszi és Holecska Tibi itt nem tudtak érvényesülni. A parlamentben Wiederkehr őket használta fel mindenre. Sokat tudtak kijárni élelemszerzési körutaknál. De Lemke nem tűrte őket és rögtön visszarendelte, ha megpillantotta. Wiederkehr itt nagyot zuhant. Lemke teljesen félretolta. Csak mint orvos érvényesült még.

Nagyjában elfértünk az új teremben. A sötét odú után ez az új elhelyezés nagy fejlődést jelentett. De az öröm rövid ideig tartott, mert folyton új beszállásokkal terheltek. Egyik éjjel nagy ordítással 40 zsidót nyomtak be az ajtón. Már aludtunk. Zajos felfordulást csináltak mindenből. A zsidók a terem belső részében, gettóban helyezkedtek el. Nem politikai foglyok voltak. Megint szorongtunk, mint a heringek. Fekvésről már szó sem lehetett. Közmunkára, vízfordásra ezután kizárólag zsidókat rendelt ki az őrség. A foglyok se ivásra, se mosakodásra nem kaphattak vizet. A szenny, már minden képzeletet felülmúlt. A kultúremler legnagyobb szenvedése. Legtöbb fogoly elfogatása óta fehérneműt nem váltott. Sőt télikabátja se került le róla. Persze az égő belügyminisztériumban minden ruhát lehetett volna nélkülözni, olyan hőség kínozta. Nálamnál régebbi foglyok is voltak. Potya bácsi már egyhetes fogoly volt, amikor melléje kerültem. A franciákon szénfeketére szennyesült az alsóruha.

Fokozta a szennyes légmentet a börtönélet állandó megoldatlan problémája, a WC. Pár napig a kis-szükséget bent kellett elvégezni. Ennyi ember számára szolgáló nyitott veder csak reggel és este lett kihordva. Nagy szükségre kizárólag délelőtti órákban adatott engedély. Vízvezeték hiányában a külső WC-nél elhelyezett nyitott tartály szolgálta e célt. Mikor iszonyú bombaveszély miatt se az őrség, se a foglyok nem mertek kilépni a külső helyiségbe, a nagy-szükség nyitott tartályát is behelyezték a szobába. Szörnyű helyzet állott elő. Két ablakunkon csak fent volt két kis ablaktábla nagyságú nyílás. A lejjebb eső részt téglával falazták be. A levegő kibírhatatlan volt. Éjjel tilos volt a nagy WC használata, de olyan diaré dühöngött a teremben hogy szinte sorba állottak a WC-tartály előtt. A sötétben egymásra léptek, az alvó fejére tapostak, miből nagy ordítás lett. A zaj hallatára az őrség is üvöltött és csendet parancsolt. Pokoli élet, ha életnek volt nevezhető, volt ez a jobb elhelyezés szennyes élete.

Az őrség is némileg „lelkére” vette a foglyok nyomorúságát. Nyilván nem jóságból, hanem hogy el ne pusztuljunk és tovább bírjuk a szenvedéseket. A női osztályon már kezdtek meghalni. Megengedték tehát, hogy az erre kirendelt foglyok a belügyminisztérium termeiből futószőnyeget, az előcsarnokból veressel bélelt padokat hozzanak a terembe. Este ki kellett göngyölni a szőnyeget, reggel megint visszahengeríteni. Mindkét alkalommal leseperni, e célból a foglyokat ide-oda terelni. És ezzel sietni kellett, mert itt nem volt villanyvilágítás, mint a parlamentben, hanem a kis Toghia Gyuszitól készített mécses pislákol, ha ezt az őrség megengedte. Magánvilágítást nem tűrtek. Az esti „ágyazás” egy jó órát vett igénybe. Időnként telt. Parancsra utána le kellett „feküdni” szörnyű hosszú éjszakán át a kemény padlóra, melyet szőnyeg puhított matraccá, a reggeli világosságig – tehát januárban este 6-tól reggel 8-ig – álmatlanul, fájó csontokkal. Testet-lelket ölő, hosszú, unalmas, sorvasztó éjszakák voltak ezek.

Vízfordóink suttogó hírei adtak reggelenként egy kis életinjekciót. Azt állították, hogy az orosz már a Logody utcában van. Valamelyik nap két zsidó meg is sebesült. Orvosunk lelkiismeretlenül bánt velük. Nem értett hozzá? Pedig éppen ekkortájt igyekezett Lemke megalázó bánásmódját és teljesen elvesztett presztízsét azzal feljavítani, hogy mindenütt elhelyezte a hírt a négy egyetemi katedráról, mely Berlinben fenn van számára tartva. Egyik

zsidó sebesültet egyáltalában nem kezelte, mert nem ő, hanem egy kötöző kötözte be a sebé; a másikra ráfogta, hogy szimulál. És a szimuláló reggel holtan feküdt a WC melletti szörnyű fekhelyén...

Zsúfoltságunkat tovább növelte, hogy tíz német közkatonát is beszorítottak a terembe. És pedig a bejárat mellett külön székeken ültek. Orosz fogolytáborból szöktek meg és megfigyelésre kerültek Ide. A megfigyelés tényleg nem volt hiábavaló, mert állításuk szerint az orosz fogolytáborban jobb ellátásuk volt, mint itt, a politikai foglyok „asztalánál”. Pedig velünk szemben óriási előnyben részesültek, mert mindig elsőnek dupla adagot juttattak nekik. Kenyeret is nyomtak a kezükbe, ami nálunk ünnepi ritkaság számba ment Emellett tetőtől-talpig tetvesek voltak. Igaz, hogy elkéstek a terjesztésükkel, mert főleg a franciáknál a tetűk már vígan tenyésztek. Mihelyt világosság kínálkozott, sűrűn körbeállottak ingükkal és alsónadrágjukkal a kezükben. Öldösték a tetűket. Aki ma még csak ötöt talált és örült a csekély számnak, az másnap ijedten már tizenötöt fogott. Aztán felfedezték, hogy nem is a tetűt kell irtani, hanem a peték tömegét, mely piciny fehér pontok alakjában húzódott meg. Néhány embert kivéve senki se tudott ruhát váltani, vagy mosakodni, fogságának ideje alatt. Általános volt az aggodalom, hogy kiüt a tífusz. Ettől az őrség is félt. Wiederkehr irtózatossá dühös volt a nyilvános tetvezésért, tetűkeresésért, de nem tudta megakadályozni. Egy szép napon a magyar kolónia tagjai is kezdtek beállni a tetvezők közé.

Január 20-án futólázként terjedt a hír, hogy szabadon bocsátások lesznek. Erről egyébként már napok óta suttogtak. Wiederkehr dobta bele a köztudatba, mint az ő akcióját és érdemét. Megint megújultak a kombinációk: kik és hová menjenek. Ha jól emlékszem, tizennyolcat szólítottak ki, hogy siessenek csomagjaikkal az előcsarnokba. Hallom a főszerkesztő nevét is. No hála Istennek! Szegényre épp aznap reggel ráborították a teli WC-tartályt. Senki se értette, hogy milyen érdemknél fogva került az elbocsátandók közé az a lelógó hajú, vereses, érdekes francia, ki már tizenegyszer szökött el a katonai fogolytáborokból. Igaz, hogy a németeknek imponált. Szerették őt és folyton hívták „bizalmi” közmunkára. Nagyon feltűnt Schusztner szabadonbocsátása. Wiederkehrrel való barátságának eredménye?... A franciák mindenesetre gyanús szemmel nézték a dolgot. Én őszintén kívántam neki, mert sokat vergődött és törődött közért, persze elsőben a franciákért. Végül Simon László prefektusom nevét is hallottam. El se búcsúztam tőle, mert nevének szólításakor nem voltam kéznél. Ő nem is keresett, mert biztosra vette, hogy engem is kiszólitának. De nem. Simon távozása öröm és bánat is volt. Öröm, hogy kiszabadulva a kollégium visszakap egy előljárót s hogy rólam hírt is tud adni az értem aggódóknak. De bánat is, mert nagyon fájt – mi tagadás benne –, hogy visszamaradtam.

Mikor aztán Simon szomorúan látta, hogy nem jövök, Wiederkehr útján visszaküldte nekem a kis misekönyvet. Én most megint beleestem a kollégium gondjaiba. Vajon mi van Magyararral, Közi-Horváthtal?... Fiaimmal és az odamenekültekkel. Teljes tájékozatlanság kínozott.

Szorosabban szorítottam kezemben a rózsafüzért, melynek imádkozása már a legkedvesebb napi foglalkozássá vált. A magyar kolónia gondosan követelte. Közösén és hangosan imádkoztunk. Egyszer az egész terem bekapcsolódott, mire Wiederkehr figyelmeztetett, hogy a gestapó börtönében vagyok.

A tetűk ellen is történt némi intézkedés: mindenkit végigmossak forró vízzel, sőt Wiederkehr többeket, köztük engem is, valami szeszfélével dörzsöltetett be. De a vész alig csökkent.

Újítást jelentett, hogy a foglyok közül neveztek ki parancsnokot a terem számára. Kudarra esett a választásuk, ő aktív ezredes volt. Szelíd, drága jó ember. Rengeteget vesződött s páratlan türelemmel a rend érdekében. Sajnos, az őrség nem volt vele udvarias. Rángatták ide-oda. Helyette a kedves lelkületű Nyerges Pál százados lett. Emellett minden csoport is vezetőt kapott: a papok csoportjának élére én kerültem. Ha nem lett volna köztünk a lengyel

pap, könnyű lett volna a feladat. De ő sehogy se parírozott. Főleg a fekvőhellyel nem volt sohasse megelégedve. Katona-papi tisztrangjához méltó bánásmódot igényelt. Díszkalpagja állandóan az ölében feküdt. Mindig olyan helyet választott ki magának, melyet az őrség, vagy a teremparancsnok nem neki szánt. Egyik ilyen esti elhelyezés kis izgalmaiban is makacsul állt egy poszton, mely már másé volt. Persze az „előkelők” sarkában. Szerencsétlenségére éppen berontott Lemke, ráordított:

– Was steht der hier wie ein Christbaum?!... – és vállon ragadva lenyomta két eltetvesedett francia közé. Persze meg se mert mukkanni. Következő este kezdte előlről a szekatúráját. Kadar tisztelte benne a papot és mindig jól bánt vele, mit nem igen becsült meg.

A magyar kolónia élére Jánosi barátom került. A franciákat egy colonnelre bízták, a zsidók pedig a legrangosabb tartalékosra hallgattak. Ezek a beosztások kétségkívül könnyebbé tették Kadar nehéz szerepét, mert egyenesen mindig a vezetőhöz fordult, ha valami elintézni való akadt.

Simon Laciék szabadonbocsátása óta ez a téma nem került le a napirendről. Néha egész bizakodó lett a helyzet. Igaz, hogy Wiederkehr dühösen pattogott a szabadon bocsátott Schuszter ellen, mondván, hogy becsapta őt, csalódott benne stb. Úgy látszik, Schuszter szabadonbocsátása esetére tett ígéreteit nem tudta, vagy nem akarta teljesíteni. Nem is fog többé senki se szabadon bocsátatni, fenyegetődzött Wiederkehr. De csökkent tekintélye miatt senki se vette komolyan.

Híre járt, hogy Gottstein, a gestapó-parancsnok is megjelent a belügyben. Sőt a magyar származású felesége is, ki állítólag kijelentette, hogy kiszabadíttatja a magyar foglyokat. Én az egészet álmódozásnak tartottam.

A börtönben még nem tudtam, hogy Kienast, kit a kultuszminisztérium helyezett be a kollégiumba, ahonnét náciagitációja miatt két társával kiraktam, szintén gestapó-előkelőség. Elküldésük annak idején nagy port vert fel. Németnyelvű beszámolómról, melyet a kultuszminisztérium kért, a német nagykövet elé is került. Sajátságos módon a kollégiumi prefektusok közül éppen Simon szerepelt az ügyben. No persze náciellenesen.

Jánosi súlyos pénzösszeget is áldozott a kiszabadulásra – beállítása szerint az őrség aranyfogai javára. Wiederkehr zsebre vágta a pénzt és szóba se hozta a dolgot. Mint orvos, szertekürtölte, hogy a betegeket részben átküldik a királyi palota kórházába, részben haza. Beteg volt elég. Én óvakodtam jelentkezni, mert egy szót se hittem el ez egészről. Mások azonban bíztak és örültek. Nem létező vagy kiesztelt betegségeket is bementek. Például lueszt. Féltettem és sajnáltam őket. Reggel összeírta őket a parancsnok és este megjelent a főorvos kíséretében Lemke. Mindig az volt a benyomásom, hogy benne a megtestesült gonoszság lép közénk. Megjelenése mindig rosszat jelentett a foglyoknak. Most is.

Kinyilatkoztatta, hogy a Reich nem tűr betegeket. Orvosság nincs számukra. A készlet a harcolóknak kell. Szokott hencegő pózával kesztyűs kezét csípőre téve név szerint maga elé parancsolta a betegeket. A főorvos ki se nyithatta a száját. Minden felszólított beteg elébe lépve megmondta a baját. Ha nem tette ezt németül, tolmács fordította német nyelvre. Lemke végigmustrálta a beteget és legtöbbször füttyszóval és kézlegyintéssel hátralépést parancsolt. Ezeknek a betegségét egyszerűen nem ismerte el. Egy jó tucat súlyosat félreállított. Köztük Jánosi fivérét és unokaöccsét is. Potya bácsi és barátja, Kertész is közéjük került. Szegények azt hitték, hogy kórházba kerülnek. Némelyik titkon abban is reménykedett, hogy hazaengedik. Csomagjaikkal együtt kivezényelte őket az udvarra, ahol sorban tarkón lótték. Egy óra múlva a munkaszolgálatos zsidók elföldelték őket. Ez aztán német alaposság!... Másnap nem jelentkezett beteg.

A szörnyű eset után halálos csend uralta a termet. A visszaérkezett zsidók – tilalom ellenére – odasúgtak valamit a parancsnoknak. Tudtuk, hogy mit. Jánosi nyugtalanul hánykódott fekhelyén, Ernő bátyja és Miklós unokaöccse sorsa aggasztotta. Szegény Miklós, súlyos influenzán esett át. Napokon át feküdt alélta a pokrócán. Még volt privátélelem, de

nem tudott enni. Mikor felgyógyult, szenvedett az éhségtől, de akkor már nem volt mivel csillapítani. A börtönben hallotta, hogy kisfia született. Örülten vágyott ki, látni a feleségét, kisfiát. Sohase látta őket többé.

Én meg elvesztettem a jó Potya bácsit. Még legutóbb is könyörgött cigarettáért. Egy kis készletet arra spóroltam, hogy kiszabadulás esetére osztogassam. Hát lassankint ő szívta el. Pénzkölcsönnel is kisegítettem.

Meglepetést okozott, hogy a fekvőhelyek javítása körül történtek újból lépések. Egyesek szerint Budapest közeli elesése áll küszöbön és a gestapó nem akarná, hogy a megszállók botránkozzanak a művelt nyugat kínzókamráin. Valószínű azonban, hogy a tetűvész sugalmazta a javítást. Mennyezetes ágyakat hoztak be. Nyolcat terveztek, de csak hat fért el az „előkelők” sarkában. Nyilván csak ezt a szigetet akarták tetűmentesnek megtartani. A francia konzult kihagyták. Kispéteryt hibáztatták érte, de ő nagyon beteg volt és rendkívül ideges. Alig lehetett a régi, szeretetreméltó Kispéteryt felismerni. A franciák nyilván panaszt tettek a szintén beteg konzul mellőzése miatt, mert egyszer csak berontott Lemke és érdeklődött, kik alszanak a mennyezetes ágyakon. Név szerint leparancsolta onnét Dömötört és helyébe tette a francia konzult. Dömötör finom, aulikus egyénisége bírta a megaláztatásokat. Páratlan könnyen tette túl magát ezen is. Ebben az időben sokat beszélgettem vele. Hosszú éjszakákon át mindent újból átrágott és átgondolt. Reggel aztán tele volt megoldási lehetőségekkel. A kiszabadulás esetére egy csomó eljárást vett tervbe. Bájós optimizmussal tudott hinni abban a lehetetlenségben, hogy egyszerűen átmegy a királyi palotába, beül régi stallumába és egyelőre a palota berendezés megmentésével foglalkozik. Azt hiszem, nagyon fájhatott neki, amikor rádöbbsent arra, hogy nem akad ott már semmi mentenivaló. Sem ő, sem más magyar ember álmában se gondolta még arra is képesnek a náci gonoszra, hogy ezt a gyönyörű palotát, illetőleg palotacsoportot, mely Mária Terézia óta épült, szépült, teljesen kiégetik. Nem maradt egy szék sem, egy ablakráma vagy ajtófélfá. Kéményei tető nélkül merednek az égnek, és csúf, füstös ablaküvegek sötétlenek feléd. Talán olyan jókarban sincsen, mint a századok óta romvár Pozsonyban.

Azonban Dömötör sorsa rövidesen engem is utolért a fekvőhelyet illetőleg. Betoppant egy arrogáns, darabos, különös német tiszt, ki a parlamentből előbb a királyi várba került. Ha jól emlékszem, grófnak mondotta magát. A királyi várból levélben követelte csomagjait és cigarettáit. Amije volt, mindent ajándékba kapott a parlamentben. Most az adományozókat vádolta, hogy holmiját, tulajdonát elvették tőle. Lemke és Wiederkehr nagy lármát csaptak a levél miatt. Sértésnek vették, hogy valami náluk eltűnhetnék. A tiszt azután átkerült ide. Ennek az eljárásnak motívumait nem ismertük. Bármennyire szidta Lemke a tisztet levele miatt, elhelyezésében mégis csak német presztízs kérdést látott és a német javára pont engem parancsolt le a mennyezetes ágyról. Még a mennyezetes ágyak behozatala előtt átkerültem az „előkelők” sarkába ... Egy ideig Wiederkehr helyén, kit az őrséghez rendeltek be. Rövidesen megint visszatelepedett hozzánk és kiszorított engem. Akkor még köztünk volt Schusztter is, ki nem engedett el az „előkelők” szigetéről. Így jutottam később mennyezetes ágyhoz.

A mennyezetes ágy felső fekvőhelyén kibírhatatlan volt a hőség. Égett felettünk a palota. A rengeteg hideg és fázás után most pokoli hőség kínozta. Többszöri panaszra egy küldöttség megvizsgálta a tűzfészket. Egy égő tűzcsomó lógott rá a termünkre. Elhordták mellőle a gyúlékony anyagot, aztán maradt minden a régiben. Ha becsapódás éri az égő felső termet, akkor az egész tűzcsomó a plafonnal együtt ránk zuhan. Ez állandóan idegesített egyeseket a foglyok közül. De az őrséget ez nem érdekelte, ő a pince kitűnő óvóhelyén késő éjjelig mulatott. Semmihez hozzá nem nyúltak, mindent a foglyoknak kellett megtenniük. Két „Hausarbeiter” fogoly egész nap őket szolgálta ki. Este hordták nekik az italt, főzték a teát. Igaz, hogy nekik is jutott elég enniivaló.

Idővel bizonyos feszültség fejlődött ki a magyar és francia csoport közt. A marianisták, kik a franciákhoz számítottak, bár magyarok voltak többségben, rendkívül kedves emberek

voltak. Igazi szerzetesek. Albert testvér jóságával és mindig békítő finom modorával mindenki kedvence lett. Jánosiék még a Fő utcában kötöttek vele meleg barátságot. A franciáknál Albert testvér ápolta a vallásosságot. A francia szép imáiban, rózsafüzér imádkozásban azonban csak egy kicsiny csoport vett részt. Az egész társaság sohase. A franciák vallási közönye feltűnést keltett. Igaz azonban, hogy aki náluk vallásos, az aztán komolyan veszi a dolgot. A marianisták közül az egyik agilis testvér, kit én nagyon értékeltem, túlzott temperamentumával nagyban hozzájárult a francia-magyar ellentét elmélyítéséhez. A harc az ételért, a kiosztás elsőségéért, a duplázásért már az agyonéheztetett emberek élethalál harca volt. Ízléstelen, de érthető. Kedves teremparancsnokunk elrendelte, hogy minden nap más csoport kezdi az étel átvetelét. Ennek elég nagy jelentőséget kölcsönzött az, hogy a végén gyakran nem maradt semmi, vagy csak üres leves. A rendszer rontotta azonban a foglyok közt a szolidaritás hangulatát, sőt kiszélesítette az ellentéteket. Féltékenység kapott lábra. Gondosan figyelték, nehogy valamelyik csoport előnyhöz jusson. A vélt sérelem kölcsönös szemrehányásokban tört ki. Rosszak voltak már az idegek és mindenki erejének a végére ért.

Kenyér csak itt-ott jutott. Az élelmezési vonalon ez mindig ünnepet jelentett. Kiosztása rendszerint botrányba fűlt, bárminő gondosan készítették elő. Végül úgy oldották meg a súlyos kérdést, hogy minden csoportvezető átvette a kiolvasott kenyeret és osztotta szét embereinek. A papság kicsiny csoportjával nem volt hiba. De a nagyobb csoportoknál mindig volt zavar. A fogoly most már ragadozó, éhes vad lett. Látszott a szeméből, hogy gyilkolni tudna a kenyérért. Ha kisebbet kapott, zúgolódott és elégedetlenkedett. Wiederkehr aljas gesztussal elkapott a nagyobb csoportok készleteiből két darabot, amiért a kiosztásnál kettőnek nem jutott. A vezetőség semmiképp se pótolta, mert pontosan megolvasva juttatta be a terembe a kenyereket. A főorvosnak rémes gyomra volt. Mindig dupla porciót igényelt. Közben is állandóan evett. A kenyérkiosztás botrányainak elkerülése céljából lehetetlen volt az őrség előtt a valóságot feltárni. A kenyér nélkül maradt zúgolódott, járt fűhöz-fához, az őrség meg átkozódott és kereste a kenyértolvajt. Persze nem tudott ráakadni. Sőt rendszerint Wiederkehr vette kezébe a nyomozást. Érthető okokból – eredmény nélkül. Szörnyű volt már itt az élet! Jobb lett volna, ha nem kellett volna egyáltalában táplálkozni.

Egyébként Wiederkehr legrosszabb idejét élte. Ha Lemke berohant, nem tudott nyugton maradni, hanem szolgálisan melléje ugrott. Lemke két ízben is nyilvánosan megalázta és helyére utasította. Tőle a harcias főorvos mindent elnyelt. Amilyen agresszív volt velünk szemben, olyan meghunyászkodóan viselkedett Lemkével szemben, kit gyűlölt. Állandó hurutja már kibíratatlanná tette, mert egész éjjel förtelmesen köhögött és krakogott. Az ember nem bír tőle aludni. De jaj volt a fogolynak, amelyik megmozdult éjjel. Nagyon hiányzott neki Schuszter. A régi reggeli hangulat szokott mozzanata volt, hogy az ember hallotta Wiederkehr harsány utasítását: „Schuszter, a reggelimet!” – és Schuszter ugrott. Táskájából csodás jó dolgok kerültek elő és vándoroltak a főorvos moloch-gyomrába. A franciáknak persze ez a megalázó helyzet, melyet Schuszter vállalt, nem tetszett. Néha éjjel is felültek ketten és jóízűen ették a sonkáskenyeret. Schuszter távozása után azonban nemcsak a jó falatok maradtak el, hanem cigarettában is nagy nélkülözés állott be nála. Ette a cigarettákat. Hatalmas készletét, melyet összehalmozott a foglyok küldeményeiből, Lemke egy szép napon elvitte. Azóta állandóan cigarettát kunyerált mindenkitől. A zsidókat terrorizálta, hogy cigarettát zsaroljon ki belőlük. Miatta egyszerre zsidóbarát lett. Védte őket. Sokat járt közük.

A WC fedelére állva közlekedés nyílt az ablakon a szomszédos rendőrszobába. Tilalom ellenére órákon át lestek lehetőséget egy-egy rendőrtől hírt kapni, egyet-mást vásárolni. Egy ezüst cigarettatárcáért dohányt és egy sárgarépát. Sok pénzért egy darab kenyeret. Jánosi barátom fiataljai teljesen összetörtek. Az idegesség úgy erőt vett mindenkin, hogy a

legcsekélyebb ellentét kirobbanást okozott. Még a nyugodt és bölcs Jánosi is összeszólkkozott Dömötörrel. Senki se bírta már a börtön szenvedéseit.

A rendőrszobából befutott hírek szerint azonban közeledett a vég. Bár nagyon pesszimisták lettünk, most mégis megint a szabadulás lehetőségének varázslata alá kerültünk. Hová menjünk?... Úgy gondoltuk, hogy a távol eső otthont nem fogjuk tudni a háborús helyzetben elérni. Sorba vettem megint a lehetőségeket: primási palota, nunciatúra, kapucinusok stb. A Hunyady János úton egy kegyelmes öreg szentimrés lakott, aki úgy tervezte, hogy az ostrom idejére bemegy a kollégiumba. Ugyanott lakott egy igen kedves ügyvéd növendékem. Annál állapotam meg. Amint ezt közöltem Kispéteryvel, nagy örömben tört ki, mondván, hogy ez a fiának legjobb barátja. Dömötör is fellelkesedett és mind a hárman odakészültünk. Kissé soknak tartottam. Jánosi veje, a kedves lelkű Tibi, persze állandóan és meleg szeretettel hívott. Jól esett, de nem vehettem volna igénybe, mert különösen sokan készültek hozzá. Hiszen a Hunyady úti növendékemnél se húzhattuk volna meg magunkat hárman egyszerre. De én úgy gondoltam, hogy állomást tartanék ott és átmennék a közeli kapucinusokhoz. Nagyon gyenge voltam már és tudtam, hogy kis utakat tudok csak megtenni. A kollégiumba el se tudnék vánszorogni. Ekkortájt készültem a halálra is, mert vagy szabadulás, vagy halál állott lelkem küszöbén. De nagyobb esélye a halálnak volt. Korompai, volt növendékem és utódom a Pazmaneumban, kinek primíciai szónoka is voltam Pozsonyban, a halál küszöbén írt egy szép könyvet a halálról. Ez után vágytam most. De a szellemi elhagyatottság rémes volt. Se breviárium, se szentmise vagy szentáldozás. Nem hittem, hogy ezek nélkül élni tudnék. Szenvedtem is nagyon hiányuk miatt. A rózsafüzér volt egyedüli vigaszunk. Nem gondoltam volna, hogy ez a monoton imádság annyi erőt és vigaszt rejt magában. Állandóan a kezekben láttam. A közös imát el nem hagytuk volna. Egyszer odaszólok Toghia Gyuszinak, hogy a rózsafüzért mond-e. „Igen, már ma az ötödiket!” – felelte. Magyar barátaim ígéretet tettek, hogy otthon is fogják mondani, ha a jó Isten kiszabadít. És mikor kiszabadulás után súlyos betegségeimből felépülve meglátogattam Jánosit, örömmel láttam mellette feküdni a rózsafüzért. „Ennek köszönhetem szabadulásomat!” – mondotta meggyőződéssel nekem és feleségének.

Sötét napjaim voltak. Megrohant az aggodalom a kollégiumért, növéréért, húgomért s kicsi négy unokájáért. Hol lehetnek?... Bántott, hogy elmentek Budapestről. De nem tudtam megakadályozni, mert a bájos gyerekek atyja egyszerűen elvitte őket. Nem hittem szabadulásomban sem. Fülemben csengett Aida Nilus parti áriája Verditől: Látlak-e még, szép hazám?... De aztán erőt vettem magamon és leráztam a pesszimizmust. Sajátságosan operaáriák csengtek fel lelkemben. Úgy éreztem, hogy egész operákat tudnék elénekelni. Pedig valójában egy hangot se tudtam volna megszólaltatni. De a lelkemben bent zsongtak-bongtak állandóan s Weber: Bűvös vadászából a bájos menyasszony búcsúztató egy fél napig sem engedett el magától.

Valaki mondta nekem, hogy elgondolásra realizálni tudja szájízében az ételízt. Én ezt nem próbáltam meg. De a zenét tudom érezni magamban, bár megszólaltatni nem tudám.

Zenei elmerüléséből és vigasztalásomból Wiederkehr újabb botrányos fellépése ébresztett fel. Az agilis marianista a francia ezredes arcán egy gennysebet gyógyított. És az asztalon állott kölnivizes üveg tartalmával tisztította a kényes helyet. Kezelés után a kölnisüveg nála maradt. Megjelenik Wiederkehr és keresi hangos szóval a kölniüvegecskét. Hogy az övé.

– Ki lopta el? – ordította.

A marianista rögtön jelentkezett.

– Bocsánat, sebet tisztítottam s magamnál felejtettem.

A főorvos éktelen szitkozódásba kezdett, torokon ragadta a marianust és kifelé taszigálta a teremből. A jelenet visszataszító volt. Egy vacak kölniüvegcséért, amely úgyse vészett el. Ott állott már az asztalon. Ordítva követelte, hogy pótolják a hiányzó néhány cseppet. Jánosiék

rögtön eleget tettek a kívánságának. Bármit keresett Wiederkehr, rögtön ordította, hogy valaki ellopta. Hol a szappánát, hol a törülközőjét követelte. Egyszer látott nálam egy szép fehér törülközőt. Rögtön rám támadt, hogy tőle vettem el. Szerencsére Simon Laci címeres monogramja volt benne, különben mint a magáét, elvette volna.

A marianista szerzetessel történt példátlan durva fellépése az egész termet maga ellen ingerelte. Még azzal is tetézte komiszágát, hogy azóta állandóan vadászott reá. Nekem folyton mondogatta, hogy el fog vele bánni és folyton nógatott, hogy hol ezért, hol azért szóljak neki. Figyelmeztettem Albert testvért, hogy az üldözött vigyázzon, nehogy újból belebotoljon Wiederkehrbe, mert nagyon feni rá a fogát.

A főorvos élénken szavalt, hogy óriási felszabadító csapatok közelednek és áttörik az orosz gyűrűt. Az ember érezte, hogy maga se hiszi el, amit mond. De kellett valami fényugár, amikor torkukon érezték a kést. Ez a különös ember most szentimentálissá kezdett válni. Beszélt a feleségéről, leányáról, küszöbön álló szabadságáról, melyet Hannoverben kíván tölteni, ahol a felesége van. Ő is hannoveri – mondotta. Pedig Hannover nem fekszik a Bácskában! Pál századost vejévé kívánta fogadni. Az nem zavarta, hogy valahol a nyugati pályaudvar környékén szeretőt tartott. Hattyúdalaít énekelte. Tőlem kérdezte, hogy tiszteletét teheti-e nálam feleségével a kollégiumban.

A gyűrű és a hurok szűkült a németek körül. Állítólag – főleg a Logody utcából és a Margit-körútról – szorongatják őket. A legjobban értesült tisztbarátaink mondogatták, hogy a németjeink az Olasz-fasornál akarnak kitörni. Valaki váltig állította, hogy a Horthy Miklós út környékén vannak az óriási ütökzetek. Remegtem a kollégiumért. A szabadulás vagy halál minden pillanatban ránk is köszönhet. Ha a jó Isten akarja, megmaradunk. Bár ma jobb a halottaknak, mint az élőknek – ebben a borzalmas romvárosban és siralmasan tönkrement országban, mégis kértük az életet.

Az őrség már teljesen elvesztette a fejét. Közülük is kezdtek eltűnni. Egy német altisztfogoly egyik börtönőrrel együtt tűnt el. Idegesen kutatták, hogy ki tud róluk. A vízholdók látták kettejüket. A fogoly egy demizsont vitt. Mintha menne valamiért s az ő kíséri.

Az örök most már egymásban se bíztak. És féltek a foglyoktól is. Ha a foglyok nagyritkán levegőzni mehetek ki az előcsarnokba, akkor bent a teremben takarítottak és loptak, kint pedig az ideges őrs egy papíreltépésre, vagy padlórecsezésre idegesen összerázkódott és éktelenül ordított. A benső rettegést, melyet közeli pusztulásuk félelme okozott, próbálták palástolni. A fogolynak kellő távolságban előttük kellett mennie. Pedig állig tele voltak gépfegyverekkel, a fogoly pedig fegyvertelen és halálosan elgyengült. A lelkiismeret mégse halt ki talán belőlük, sok gonoszság gyötörte őket, mint Arany János balladájában Ágnes asszonyt a vétké.

Rajtunk nagy szomorúság ült, mert hirtelen elhívták Kudar parancsnokunkat. Többé nem láttuk. Úgy éreztük, agyonlőtték. Bár valaki állította, hogy látta a Várhegy alagútja körül. Pali százados is nagyon szerette kedves főnökét és saját sorsát látta benne. Pedig terveik voltak. Majd újra felépítjük a csendőrséget, mondogatták, mert tragédiának tartották ők is, hogy a csendőrség odaadta magát a zsidóüldözésre. Veszett hírük volt ezért. Magyar foglyaikat is kínozták. A franciák mondogatták, hogy a gestapó rettenetes, de a magyar csendőr még a gestapónál is rosszabb. De a mi két csendőrtisztünk angyali jóságban tündököltek. A légynek se tudtak volna ártani. Kudar olyan gyöngéden bánt a zsidó foglyokkal is, hogy megható volt. A zsidók folyton veszekedtek és sokat káromkodtak, amin nagyon csodálkoztam. De elviselt szenvedéseik is nagyok lehettek. Egymást jelentgették fel a parancsnoknál, eltűnt tárgyaik eltulajdonításával vádolták egymást. Kudar tapintattal, csendesesen és mindenkit lenyűgöző szeretettel mindent kibogozott. Nyerges Pál százados finom egyénisége pedig külsején is eláradt. Mindig gondozott volt. Mint protestáns papnak a fia, mély vallásosság lengte át

egyéniségét. A Szentírást igen jól ismerte. Hozzám mindig rendkívül kedves és figyelmes volt, úgy, hogy nagyon megszerettem őt.

A menekülés órái pedig közeledtek. Sok suttogás és tanácskozás folyt a foglyok közt. Különösen Pali százados tevékenykedett. Feszítő eszközöket is szereztek, hogy kiszabadítsuk magunkat, ha zárt börtönünkben felejtenek. A közmunkáknál, melyek a házban és házon kívül adódtak, mindent szépen kitanulmányoztak, melyik ajtó hova nyílik. Például az ablakkal szemben húzódó falon egy keskeny, befalazott ajtó volt észlelhető. Kiverése nem okozhatott sok nehézséget.

Isten! ... – suttogtuk százszor. Izgalom fogott el mindenkit. Szent nevét hányszor emlegettük, suttogtuk, imádtuk. Érte exponálta magát a marianista a parlamentben Wiederkehrrel szemben. Ha valaki a teremben káromkodott, általános felháborodás intette le. Csak Őt ne bántsa senki. Másunk sincs, mint a bizalom Őbenne. És bízunk. Most megint nagyon.

Megélénkült a társaság. Csomagoltunk, készülődünk. Hová?... Mire?... Éreztük, hogy 24 órán belül eldől a sorsunk. A zsidók vígan átjártak a gettóból hozzánk. A megkereszteltek bemutatkoztak a papságnak. Élénk kereskedelmet fejtettek ki cigarettakészleteikkel. Ennivalót kértek, de az már senkinek se volt. Az őrség idegesen beordított és a lármás hang tulajdonosát követelte ki. Sohase tudtuk kicsoda. Dehogy adtuk volna ki, ha zsidó volt, akkor sem. A szolidaritás új fajtája ébredt fel a menekülés előtt álló foglyokban. Ezt a nemes szellemet még Kudar honosította meg. Igazi kereszténységet terjesztett és árasztott itt ez a jószágos ember. Mikor elvitték tőlünk a zsidókat, tudtuk, hogy itt a vég.

1945. február 11. Lemke berohant. Halálos csend. Mi lesz?... Elhurcoltatás?...

Agyonlövés?

Éreztük a nagy pillanatot.

Szívünk a torkunkban dobogott...

5. Hazafelé ...

Súlyos lázam és gyengeségem dacára is éberem figyeltem minden mozzanatra. Lemkén is meglátszott a történelmi pillanat ünnepélyessége. Hangja már nem volt a régi. Bár pökhendi állásából most se engedett. Sápadt volt. Se rajta, se pedig az őrség többi tagjain nem voltak láthatók az „SS” és gestapó katonai jelzések. Azt mondják, hogy már az elmúlt napon feltűnt a változás. Sürgősen fejtettek. Ezekkel a jelzésekkel az oroszok kezébe esni különösen nem ambicionáltak. Rendes sorkatonaság lettek. Én persze nem ismertem fel a változást, mert nagyon járatlan vagyok a katonai rangjelzések felismerésében. Mikor a katonaság megszállotta a kollégium balatonfüzfői nyaralóját, tárgyalni kívántam a parancsnoktiszttel ebben az ügyben. Persze az őrmesternek mentem neki, mert annak a gallérján több csillag ragyogott. Lemkén és társain semmi jelzés nem volt. Pali százados figyelmeztetett reá. De hogy Lemke is?... Ez a „minta náci” és rettenthetetlen hős – a bezárt foglyokkal szemben? Ő is menekülni akar? A gestapó rettegett „Oberscharführer”-je, a főhőrnagyság kicsiny mása is fél? ... De nem volt idő az elmélkedésre, mert a nagyúr ajka szólásra nyílt.

– Komoly pillanatok! – hangsúlyozta. – Döntő jelentőségű! Az őrség is harcra száll. Egyesül a felszabadító sereggel. Éjjel nem lesz őrség, csak az utcai kapunál. De reggelre visszajönnek. – Én és Nyerges vagyunk felelősek a rendért és azért, hogy senkise hiányozzék. És becsapódott mögötte a börtönajtó.

Zavarosan hatott rám az egész. A nevemet határozottan hallottam. Hogy parancsnok lettem?... Talán lázas fantázia az egész! ... De Pali százados megerősítette és megnyugtatót, hogy mindent rendbe tesz. Legyek csak nyugodt. Csendet intett, míg az őrség eltávozik. Lépéseik kongását behallottuk. Egy-két ajtócsapkodás és csend... Nem őriz többé a birodalom!... A „szövetséges”!... Végre!!!... Hála Istennek! ...

Éreztük, hogy eljött a mi óránk!...

A csend után felszabadultak a kedélyek. Élénkség, öröm áradt el a fonnyadt, mosdatlan arcokon. Senki se tudta, mit is kellene voltaképpen tenni. Vagyis inkább Nyerges helyettesparancsnok nagyon is jól tudta, mi most a teendő. Úgyis már a tizenkettedik óra. Mindenki csont és bőr. Roncs. Tetves. Mosdatlan. Különösen a franciák néztek ki förtelmesen.

– Ó, Istenem, most segíts! – nyöszörgött mindenki.

A szomszédban női foglyok szepegése hallatszott. Előkerültek az eldugott srófhúzó, feszítőeszközök. A fal melletti állványról felirat-tábla orosz nyelven, hogy itt magyar gestapó-foglyok sínylődnek. A zsidók segítségével sikerült elkészíttetni és őriztetni. Pali kiadta a jelszót:

– Felnyitni a börtönajtókat!

A rendőri szobán át a hölgyek is kaptak srófhúzót és megindult a munka. Kívülről-belülről dolgoztak egyszerre. Jó idő telt el, mire sikerült a vasajtó srófjait meglazítani és ... kitárult a börtönajtó. És nincsen őrség!... Uram, Istenem, lehetséges ez?... Rögtön megindulhatnánk és kiszabadulhatnánk, de sötét éjjel volt és künn dühöngött a döntő ütközet ... És hol van most a birodalom hatalma?... A Sieg Heil! kiáltás, amitől már beteg lett az ember?... Majd megőrült az ember valamikor, annyit kellett hallani. De sajtóságos a történelem sorsfordulata. Hitler utolsó nagy hengegése óta, hogy Sztálingrádnak el kell és el is fog esni, mintha valami megbabonázta volna a német náci sorsot, vagy mintha a sok elnyomott s letiport népek átka fogott volna, egyetlen ütközetet se nyert többet. Csak vonult és futott vissza, először Afrikában, aztán a keleti fronton. A hátráló futásban is rekordot állított. A Sieg Heil örökre elnémult. A Führer káromkodva emlegette folyton az isteni Gondviselést. Most érvényesült. A történelem malmai lassan, de biztosan őrölnék. Istennek

nem kell sietnie és Blitzkrieget szervezni. Neki századok, ezredek, sőt az örökkévalóság áll a rendelkezésére. Persze a legtöbb ember nincsen távlatokhoz szokva és pillanatnyi emberi sikerek bódultságában nyárspolgárság sarába fullad. Nem látja az eget.

Sötét éjjel volt és tombolt a csata. Őrség nem volt látható a belügyminisztériumban. Még az utcán sem. Istenem, ne hagyj el most sem, mint soha – suttogtam, mikor felsegítettek, hogy lekísérjenek az óvóhely pincéjébe, melyet eddig az őrség használt. Mulatozás, dorbézolás nyomai mindenfelé. Üres borospalackok heverésztek a kövön. Kényelmes sezlonok húzódtak a fal mellett. Vaskályha gondoskodott a melegről. A belügyminisztérium bútorai, fotójei töltötték ki a sarkokat. Lassan ideszivárgott a foglyok javarésze. A fiatalabbak végigkutatták a konyhát, az élelmikészletet és csomagoltak belőle. Hogy legyen a menekülésnél. És hozzanak a családjukba, mely várja őket bizonyára nélkülözésben és nyomorban.

Egyik díványra feküdtem. Óriási füst terjengett az óvóhelyen, mert a franciák fűtöttek. Félálomban mindent láttam. Rosszul voltam, bár nem tudtam, hogy a halál küszöbén állok betegségekkel.

Az óra már messze éjfélén túl járt, mikor eszembe jutott, hogy Lemke visszatérést ígért. Persze ezt fenyegetésnek szánta. Komolyan vettem. Ha megmaradnak, nemsokára itt lesznek. De bár ne jönnének! Ha itt találnak az óvóhelyen, a börtönajtókat kitárva, sorra lőnek bennünket. De nem hittem a visszatérésükben. Nem is hallottam most lövéseket. Reggel ötkor még senki se került elő az őrségből. Mégis elhatároztuk, hogy visszahúzódnak a börtönbe. Krisztus feltámadásakor az örök aludtak. És csak alvó örökre tudott hivatkozni a gonoszság, gúnyolódik Szent Ágoston. Talán már a mi őrök is alusznak – az Olasz-fasorban – a halál karjaiban. De indultunk felfelé a pincéből a börtönterembe. Csodálatos erőt éreztem magamban. Egyedül botorkáltam fel a lépcsőn. Nem láttam őrséget. Hála Istennek! Pali százados arcán biztonság mosolya ült.

– Elestek az Olasz-fasorban – mondotta.

Honnét tudja?... Ezt csak magamban kérdeztem, mert mindenki sürgött-forgott. Az udvarban hatalmas katonai szerelvények őgyelegtek. Katona – sehol. Az agilisabb foglyok kutattak bennük. Rengeteg szüzdohány került elő. Mindenki csomagolt magának. Én is. Jó lesz a vincelléremnek, gondoltam.

Csak otthon, mint lábadozó beteg értesültem Jánositól, hogy mind halálra voltunk ítélve és hogy a nagy csatából csak egyetlen egy tért vissza, egy családost. Szerb. Jól emlékszem rá. Kedélyes, nagy darab ember. Az egyedüli ember, ki barátságosan szólt a foglyokhoz. Tört németiséggel szerette mondani:

– Krieg – ist Krieg! ...

Ma ő az őr és mi a foglyok ... Holnap talán megfordítva lesz, dumálta csendesen egy alkalommal. Úgy látszik, megérezte ezt az éjszakát, mely február 11-től február 12-ére virradt. Ő egyedül jött vissza. Pali fogadta. Tőle hallotta, hogy mindenki elesett. Civil ruháért könyörgött. Kapott, ha átadja fegyvereit. A csere megtörtént. Most már jöhet valaki az őrségből. Van fegyverünk is, mely nemcsak arra jó, hogy minket lőjenek le, hanem arra is, hogy mi célozzunk vele másra.

Wiederkehr jutott eszembe. Látja-e még Hannover, a feleségét? Mikor esti bevetésre indult az őrség, ő hátizsákkal, harcos katonamundérban odakúszott hozzám gyöngyöző homlokkal és fülembé súgta:

– Főtisztelendő úr, az összes papok rögtön kezdjenek imádkozni...

Ő érette. A lelkéért, az életéért, mert ő is csatába száll.

– Megígéri, úgy-e? ... – könyörgött.

Szegény. E pillanatban sajnáltam. Feleletet nem várt, tudta, hogy teljesítem. Közöltem a kérést Albert testvérral s magamban mormoltam néhány Miatyánkot érte. Isten legyen neki irgalmas. A Führer-isten helyébe megint visszaültette az öreg Istent. Gyermekkorai vallásos

nevelését nem tudta teljesen kiirtani a náci istentelenség és gonoszság. Azt mondják, hogy még az este Lemke maga lőtte le mint orosz kém.

Minél előbb el kellett hagyni ezt a termet. Meg kellett várni, míg világos lett. Odakint csend volt. Nem dült már a csata. Oroszt szerettem volna látni. Nem jön? Nem szabadít fel? Nem bánt?... Végre egyet mutatóba behoztak. Buda is felszabadult. Megint Budapest?! ... Ahogy Széchenyi óta hívták?... Nem tudtam, legalább is nem láttam még, hogy hídjaink a Dunába zuhantak és bizony Pest és Buda külön-külön létezik csak s mindegyik romokban. Csak a romjelleg egyesíti, de a nagy víz, a fejedelmi Duna elválasztja őket és a világszép hidak szomorúan kókadnak beléje. Gyászolnak. Siratják Budapestet, Könnyeiktől megáradt a Duna...

Február 13. A börtönélet ötvenhatodik napja. Reggel lett. Ragyogó nap sütött. A fehér havon táncoltak a gyenge téli napsugarak, melyek a hó visszaverődésében gleccser meleget árasztottak. Kiléptem a kapun. Jární akartam tanulni. De nem tudtam egy lépést se tenni. A gyengeségtől, vagy a látványtól, mely elem tárult?... Mindkettőtől.

Már 12-én fogyott a társaság. Pedig én vagyok a felelős azért, hogy senki se hiányozzék, rendelkezett Lemke. Hol van ő? Ő, a mindenható!... Nem fogom többé se látni, se hallani. Éreztem. És ebben az érzésben született meg a szabadság, a kiszabadulás diadala bennem. Úgy éreztem magam, mint ahogy Krisztus jellemzi alvó tanítványait az Olajfák hegyén nagy szenvedésének előestéjén: a lélek kész, de a test gyenge.

Hogyan jutok innét haza? Most jó lenne mellettem Simon Laci. De örömmel pillantottam meg Rubesch fogolytársamat, ki becsületes hűségével mellém szegődött. Ő is a Horthy Miklós úton lakik.

Még a parlamentben történt, hogy Rupert páternek zsebébe csempészttem Rubesch címét. A páter utánanézett és közölte otthon aggódó családjával a fogoly családfenntartónak hol és hogylétét. Rövidesen levél is, csomag is jött hazuról a börtönbe. Rubesch olyan boldog volt, hogy sírva borult rám, köszönve ezt a boldog percet. A hála sodorta most is mellém.

Visszavánszorogtam a terembe. Aktatáskámra kötöztem a takarómat. Ott feküdt még a dohánycsomag és az Almásy-féle nagy koffertele fehérneművel. Talán csak ez marad meg, ami benne van. Meg kell tehát menteni. Arról szó se lehetett, hogy én vagy más cipelje. Közben Dömötör, a lengyel pap és a marianisták eltűntek. Nem is mondták, hogy a kollégiumba tartanak. Talán nem is tudták, mikor megindultak, hogy hol kötnek ki.

Kispétery elemében volt. Betegsége látszólag elmúlt. Fürgén forgolódott és szeretettel törődött velem. A közelben egy barátja lakott. Arról is ábrándozott, hogy autójával hazavisz bennünket. Fogalmunk se volt, hogyan néznek ki az utcák, az autók stb. Nem is lett ebből semmi. Aztán arról volt szó, hogy elkísér minket. De családja nem engedte ki, nehogy elfogják. Ki, miért? – ezt még nem értettük. De a nagy koffert elhelyeztük nála.

Isten nevében megindultunk: Kispétery, Rubesch és én. Kilenc óra felé járt az idő. Szabadság – 56 napi rémes börtönélet után. Már csak gyenge remény kecsegtetett, hogy megérem. Párizsban minden középületen olvastam a nagy forradalom korszakos vívmányát: Liberté! – szabadság, két kísérijével: fraternité, égalité! (Testvériség, egyenlőség.) Elkopott írások voltak. Talán szégyenlik a franciák, hogy a vívmány csak írott malaszt maradt. De én értettem most a szabadság jelentőségét. Élvezni mégse tudtam, mert amint kilépve a belügyminisztérium kiskapuján megláttam az utcát, a szörnyű pusztulást, romhalmazt, könnybe lábadt a szemem és elszürkült minden körülöttem. Nem bírtam a fényt se. A hosszú börtönidőben vakondok lettem és szemeim elszoktak a napvilágtól. Szédülten nekitámaszkodtam a falnak. Szegény, szerencsétlen Budapest, szegény Szent Imre kollégium! Tört ágyúk rendetlen összeviassasága, döglött lovak, feldúlt járdák rémes látványa. Pedig nem láttam messze. A szemem fátyolos volt.

– Induljunk, Józsim! – mondja Kispétery.

Ez magamhoz térített. Indultunk. Elöttem Kispétery és Rubesch. Kispétery minden holmiját, plédjeit, pokrócait, melyekkel fényesen el volt látva, barátjánál hagyta. Kis csomagját egyszerűen Rubeschre bízta, kinek saját csomagja is volt. Így a kezemben maradt az aktatászkám megterhelten a takarómmal és a dohánycsomag. Járnai se tudtam, hogy bírjam a csomagokat? Gépies mozdulataimmal mégis haladtam néhány lépést.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus! – hangzott a közelemben. – Íme, él az Úr! ... Szólt hozzám. Közvetlenül?... Nem, egy jó ember ajkán át. Egy férfi állt ott, kezében üres vederrel.

– Hová megy főtisztelendő úr? – kérdi.

– Hazamennék a budai Szent Imre kollégiumba, – feleltem halkán. – Úgy érzem, nem fog sikerülni, – fűztem hozzá félénken.

– Csak tessék velem jönni! – mondotta a jó ember. Az Isten küldöttje! – Sekrestyés vagyok, ismerem igazgató urat.

Én persze nem ismertem. Elvette a két csomagomat és megint kezdtem lépegetni. Sőt közben a hónom alá is nyúlt, hogy segítsen. Nem tudom, hogy hogyan sikerült ez neki a sok csomaggal. Szóval léteznek még jó emberek. Hála Istennek! ... A koronázó templom elé értünk. Áll!... Csak annyit tudtam megállapítani. Ott befordultunk, hogy lebecsátkozzunk a Krisztina felé. A leszakadt lépcsőtől, mely a Vérmező felé vitt, féltem. Veszélyes volt rálépni. De Isten kezében vagyunk. Különösen a gyenge, elesett. Reá csak Ő ügyel. Kispétery vagy tíz méterrel járt előttem. Mellette Rubesch. A romváros a valótlanág álmával vett körül. Bennem az ép, gyönyörű Budapest képe élt.

Itt jártam egyetemen, mint a központi szeminárium növendéke. Nagy emberek, mint Glattfelder Gyula, Hanauer A. István későbbi kollégiumi igazgatók és megyéspüspökök voltak az előjáróim. Nagyon boldog kispap voltam. A háborút csak a történelem lapjairól ismertem. A negyvennyolcas veteránok is elfogytak már. Fenyegető nagy háború és a korhadó monarchia olyan terefere témák voltak. Komolyan senkise vette és nem félt tőle. Balkán-háborúról írtak az újságok, de hát ez a Balkán. A művelt nyugat csak nem örült meg és saját maga pusztítja el a kultúráját? Lehetetlenség. Kétévi falusi káplánkodás után – Misérden, az ősi Pozsony szomszédságában – a budapesti Örökimádás-templom lelkésze lettem. A szentéletű Kanter Károly mellett. Az Oltáriszentség országos központjában. A szentségimádás, gyakori szentáldozás elindító fókuszában.

Mikor a gestapó elfogott és kihallgatott, részlegesen el kellett mondanom az életrajzomat. Azért él minden mozzanat élénken az emlékezetemben.

Budapestről a bécsi Pazmaneum lelkiigazgatójának küldött boldogemlékű Csernoch hercegprímás Budapest után – Bécs. Éppen tárgyalt velem Robitsek, a központi szeminárium vicerektora, hogy nem volnék-e hajlandó eljönni a központi szemináriumba prefektusnak. Az volt az álláspontom, hogyha a főpásztor odahelyez, nagy örömmel, csak ne kívánja tőlem, hogy én járjak el az áthelyezés után.

A kétszer akkora, de történelmi múltban, művészetben és hangulatban százszor gazdagabb császárváros nem csökkentette, hanem növelte szeretetemet Budapest iránt. Az elegáns, festői, modern Budapest maradt az otthonom. A fővárost átszelő hatalmas Duna, – itt már nem a bécsi Strauss-féle Kék Duna – csodás hídjaival, sziklás Gellérthegyével, a Svábhegygel, Erzsébet-kilátóval, Hármashatárhegygel, egészen sajátos szépségű panoráma. Nincsen hozzá hasonló világ. Egyik legszebb főváros.

Bécs még jobban kiemelte Budapest szépségét. Minden évben siettem falai közé, míg 1926-ban a legelőkelőbb budapesti egyetemi internátusnak, Glattfelder Gyula nagy alkotásának, a budai Szent Imre kollégiumnak igazgatója lettem.

Tehát újból – most már harmadszor – budapesti lakos. Teljesen egybeforrtam Budapesttel és a Szent Imrével. Idegenben jobban észrevettem magyar természet jótulajdonosságait. Meg is

szerveztem Bécs magyar ifjúságát, magyar életét, magyar vasárnapi szentmiséit. Magyarabb szellemben tértem haza, mint elmentem.

Az akadémikus magyar ifjúság színe- virága került kezem alá. Élethivatásommá vált a vele való foglalkozás, az ő magyar katolikus nevelése. Minden kísérletnek ellenálltam, mely mellőle el akart vinni. Sőt Glattfelder, mielőtt átlépett az örökkévalóságba, végrendeletszerűen rábízta a szentimrés ifjúságot és fellegvárait. Benne láttam egyik zálogát annak a hitnek, hogy a börtönből hazakerülők a kollégiumba. A szép Budapest bennem kitörölhetetlen realitás volt. A romváros – hihetetlen, rossz álom. Különben nem is bírtam volna el a látványt.

Nagy kínnal sikerült a félig lezuhant, törmelékkel teli és beszennyezett lépcsőn lejönni. A börtönben sokat emlegetett Logody utcában elhittem, hogy itt állt a front. A Vérmező alsó csücskét érintve vánszorogtam a plébániatemplom irányában. Alig járt valaki az utcán. Kizárólag nők. Részvétellel néztek rám. Vízet hordtak mindannyian. Siralmas külsőm és reverendám magamra vonta figyelmüket. A szerencsét jelentő, egykoron kéményseprő mesterek temploma, ezúttal nem volt szerencsés. Osztozott a városrész szörnyű sorsában, mely romjaiban Buda leginkább tönkrement részeihez tartozik.

Itt nagy baj ért. Jó útítársam elhagyott. Másfelé kellett mennie. Tudok-e egyedül menni? Nagy lelkierő fogott el: eljutni a kollégiumba, ez volt minden vágyam. Közben mindig akadt segítség is

A Mészáros utcában öcsém ablakjaira pillantottam fel. Tudtam, hogy a kollégiumba húzódott az ostrom előtt. Persze megint a kollégium foglalkoztatott. Egy darabig megálltam, mert rémesen fáj a mellem. Úgy éreztem, hogy nem bírom tovább. Egy járókelő megint vitte egy darabon ez egyik csomagot. Sajnáltam, hogy egyáltalában megindultam velük. Otthon ilyen tájban már tudták Dömötörtől, a lengyel paptól és Lajos testvértől, kik ott kötöttek ki, hogy holtbetegen útban lehetek. Fiaim hordággal indultak értem. De más úton siettek és sajnos, nem találkoztak velem. A belügyben tudták meg, hogy már rég elmentem. A déli vasút vágányai mellett valahogyan jobban éreztem magam. Szememmel kerestem volt kedves diákszövetségi elnököm, Rottenbiller Alajos házát. De nem ismertem rá. Annyi ház feküdt lebombázva és annyi szenny borított mindent, hogy a budai kis házak úri negyede idegenül hatott rám. Egy asszony mellettem elvágódott egy drótszálban a vizeskannával. Segítségért felém tekintett. De éreztem, ha lehajolok, elvágódom magam is.

A Gellérthegy felé emelkedő lejtőt csak a legnagyobb megerőltetéssel bírtam. A Dávid-papírgyárnál annyira elhomályosult a szemem, hogy nem láttam semmit se. Nem is tudtam, hogy megyek-e. Sokat jártam errefelé Iványi professzor barátom névnapjaira. Kár, hogy nem lakik már itt, mert megállanék nála.

Végül mégis csak felértem a tabáni temetőt szegélyező útra. Megálltam. A kellemes levegő kissé magamhoz térített. De nem tudtam megindulni. Kispéteryt és Rubescht homályosan láttam előttem vagy kétszáz lépéssel. Kispétery gyakori elbeszélése szerint erre kellett lennie a Társ utcának és az ő házának. Talán értem jönnek, gondoltam, és álltam tovább az út szélén. Elhagyott minden gondolat, érzés és akarat. Félájultan bár, de bírtam az álldogálást. Egyszer csak nevemen szólít valaki. Kispétery küldte értem. No, most már elérem a Társ utcát. Esetleg ott maradok egy napig, gondoltam. Hisz annyit invitált Kispétery.

Egyszer csak mégis a háza előtt állottunk. Az öröm, hogy sikerült idáig jutni, némi erőhöz juttatott. Szörnyen összebombázott ház. Romok halmaza. Mennyit emlegette remek berendezését, likőrjeit, óriási trafikkészletét, cigarettatárca gyűjteményét, sportemlékeit és versenydíjait. Hű alkalmazottaim bizonyára mindent gondosan megőriztek – mondogatta. Csak gyertek hozzám, hívogatott engem és Dömötört. Ott jól kipihenve magam, mehetek tovább a kollégiumba. De a valóság más volt. Lakása lebombázva, megközelíthetetlen. A konyhában ült, sírva. Engem sötét földszinti helyiségbe kísértek, ahol végigfeküdhettem az

ágyon. Rögtön siránkozó hölgyek vettek körül és elpanaszolták szerencsétlenségüket. Akkor értesültem először, hogy mit jelentett a katonai meghódítás. Kedvesen meleg teát szervíroztak. Lassan erőhöz jutottam. Kissé kinéztem a konyhába Kispéteryhez. Egy kis darab kenyeret kértem s valami tésztafélét ettem.

De hát indulni kell. Csak haza, súgta valami bennem. Ez a hazamenési láz tartotta bennem a lelket, az erőt. Éreztem, hogy ez a feszültség, mely óriási erőt adott, nem tart sokáig. Aztán annál nagyobb lesz az összeroppanás. Egy kalauzt adtak mellém. Egyik kezében a csomagjaimat vitte, másikkal hónom alá nyúlt és vitt. A Nagyboldogasszony úton végig. Borzasztó látvány mindenfelé. Nagyon a lelkekre nehezedett. Ez már az én vidékem, erre gyakran jártam, sétáltam. Csupa rom minden. Halottak, elhullott lovak, harcikocsik, földtölcsérek, dróthuzalok akadályozták járásunkat. Iszonyú. Ilyen szörnyű háború még nem dült ezeréves hazánkban. Tatár-, törökpusztítás hasonlítható csak hozzá. De akkor még nem volt ennyi pusztítani való, mint a mostani mamutvárosokban. Itt-ott settengett egy félénk, sovány emberroncs. Pária. Persze megint vízfordók. Az emberek csak ezért merészkedtek ki rejtékhelyükből.

Boldog tatai kisdíák koromban május 1-én mindig kirándultunk a bánhidai turulmadárhoz. Büszkén, kiterjesztett szárnyakkal trónolt a Bánhida mögött húzódo hegyláncon. Méreteit megcsodálta a kisdíák, mert járkálni lehetett alatta és óriási szárnyai mellett eltörpült a gyerekember. És mégis olyan kicsinynek tűnt fel a közeli vasútállomástól nézve. Íme, a távlat kicsinyítő hatása. A Turul-émlék hegyének oldalán óriási barlang tátongott. Némelyik diák messze bemelegkedett. De a barlang végéig egyik se mert eljutni. Talán kincsek is volnának valahol elásva?... A felszínen csak állati csontok és ember-sár éktelenkedett. A népszáj-hagyomány szerint ide menekült a környékbeli nép a tatárjárás és törökűlés idején. Ezek az ellenségek pogányok és kultúrátlan vad népek voltak. Kegyetlenségükön, amellyel fiatal keresztény kulturális alkotásainkat lerombolták és jó magyar népünket legyilkolták, senkise csodálkozik.

De miért kellett most, ebben a szörnyű világháborúban a pincékbe rejtőzni, bunkereket építeni, vagyont, életet féltetni, hisz most keresztény népek szálltak harcba?... Ki érti meg ezt a csalódást a keresztény kultúra szolidaritásában, műveltségében, humanitásában, lelkeségében?... Igen, most is előbb pogánnyá kellett válnia a népeknek, mielőtt a vadságnak az az örülete és gonoszsága a keresztény Európára s benne édes hazánkra zuhant. Nagy aposztázia!... – Prohászka gondolatával élve – szakította el a népeket Istentől, Krisztustól, egyházától. Ez az aposztázia kipróbálta erejét a vallásüldözésben, amellyel ez a tragédia megindult, aztán kirobbant a háború fűriáiban, tönkretéve mindent, ami szent, nagy és értékes.

Ez a történelmi szemlélet már a börtönben világosan állott előttem.

Egy egyetemi tanár barátom házatájékára értünk a Nagyboldogasszony úton. Nem láttam odáig és nem tudtam megállapítani, létezik-e még a háza. Talán odamennénk, gondoltam. Pedig nem találtuk volna otthon, mert romházából el kellett menekülnie. De úgyse került kivitelre a gondolat, mert alig volt erőm szólni és segítőtársam csak vitt tovább. Fáradtságom és gyengeségem kicsiny horizontjába belépett a cisztercita gimnázium és a lazaristák kápolnája. Talán odamennénk, mondtam most már hallhatóan kíséromnek. Jól rám nézett és észrevette, hogy ha velem letelepszik, én már többet ma nem indulok útra. Tehát csak biztatott és nógatott a továbbmenésre. Most már jön a kollégium – mondotta –, most már nem érdemes megállani, mert rövidesen otthon tetszik lenni. Ez a remény felvillanyozott. Nem vettem észre, hogy minő lassan haladtunk. Reggel fél 9-kor indultunk el a várból és most már késő délutánra járt az idő. És neki még a sötétség beállta előtt vissza kellett jutnia a Társ utcába.

Tehát csak előre. Az Eötvös kollégium pusztulását nem vettem észre. Én már csak egy lépésnyire láttam. Végül beléptünk a Horthy Miklós útra. A kollégium útja. Végre mégis! ...

A pusztulás képét már nem is láttam. Csak a kollégium körvonalai rajzolódtak lelki szemeim elé. Büszke nagy palota. A legfelső emelet ablakközeiben a magyar szentek mozaikképei örködnék a ház felett, Glattfelder Gyula püspök nagy alkotása felett, Szent Imre herceg, a magyar ifjúság égi patrónusának fellegvára felett. Megőrizték?... Nem dőlt romba?... Féltem és egész testemben remegtem a valóságtól. Mi lesz, ha nem áll? Még a romjai is kedvesek lesznek nekem ... És nélküle élni? ...

De már megpillantottam a kollégium épületét. Áll. Megvan! Sebeit nem láttam. Sírva fakadtam és minden ködbe merült körülöttem. A bejáratnál emberi alakok állottak, de senkit sem ismertem fel. Mintha hallottam volna:

– Jaj, a direktor úr! ...

Február 13-án volt. Kedd. Délután 4 óra körül. Másnap hamvazószerda következett.

De erről én már nem tudtam, mert csak három nap múlva tértem magamhoz. A rejtelmes három nap alatt is voltak halavány észleleteim és öntudatperceim. Ez sejtelmesebb, de fájdalmasabb is volt, mint a börtön misztikus megpróbáltatása. A jó Isten elveszi az öntudatot a betegtől akkor, amikor akkora fájdalom lepi meg a fizikumot, mely már a kibírhatalanság határát súrolja. Legyengültség, idegkimerülés, testi és lelki letargia mellett tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás és gyomorbaj egyszerre túl nagy próbatétel a fizikumnak, Még annak a fizikumnak is, mely eddig orvost nem vett igénybe és egészségét a turisztikában, a természetben, a hegyekben kereste és találta meg.

Nem tudtam, kik állanak aggódó szeretettel körülöttem. Öcsémet, drága jó prefektus barátaimat se ismertem meg. Mégis éreztem, hogy törődnek velem. Tudtam, hogy ide-oda vittek, míg olyan helyet sikerült biztosítani, ahol fűtenek, betegápoló is mellettem lehet. Így kerültem a kollégiumi „D” szobába. Hányadik hely börtönbe hurcoltatásom óta? Nehéz összeolvasni. De ez a „D” szoba otthon volt megint. A kollégiumban. Ez felgyógyulást jelentett a börtön 56 napja után.

A halavány észleletek és öntudatpercek arról is beszéltek, hogy nagyon szenvedek.

Öntudatlanságom harmadik éjjelén a fájdalomtól hánykolódva hallom, hogy valaki kérdi: „Tetszik valami, igazgató úr?” Ráismertem egy régi kedves növendékem hangjára. Magamhoz tértem és többet nem is vesztettem el öntudatomat. Igaz, hogy jobban éreztem a fájdalmat, de mégis jobb volt így, mint az életből való kiesettség védettsége.

Fiatalkoromban rendkívül intenzíve foglalkoztam kollégista fiaim egyéni sorsával is. Hiába, az egyéni sors ismerete adja a nevelő kezébe a kulcsot, amellyel benyithat az egyén titkaiba, természetének sajátosságaiba, gátlásainak mérlegelésébe. Igaz, hogy éppen ez a mérlegelés nálam elég gyenge lábon állott. Mert mint ősegeszség és mint akaratommal feltétlenül szabadon rendelkező nevelő türelmetlen tudtam lenni, illetőleg nem bírtam bevárni a gátlásos ember cselekvését, jószándékának a tettbe való átváltását, a terv és elhatározás botlások után való megvalósulását. Talán túl sokat vártam a természetfeletti erők és kegyelem behatásától is. A természetfeletti a természetre épít. És ha a természet beteg, vagy bármiféle értelemben vérszegény, akkor a természetfeletti behatás is cseréplábakon jár. Ezt fiatal papkoromban – magamon nem észlelve – nehezen értettem meg, ami sok pedagógiai csalódáshoz vezetett. Egy erkölcsi érték azonban még ezen csalódáson is segített: a szeretet, amellyel mindvégig viseltetem a fiaim iránt s mindazok iránt, kiket a lelkipásztori felelősség rám bízott. Bár ennek a szeretetnek is volt egy visszája: fáj a hálatlanság és sikertelenség, amit pedig bele kell kalkulálni abba a költségvetésbe, amelyet pedagógiának neveznek. Én semmi áldozatot, anyagit se kíméltem a lelkipásztori cél érdekében. Így aztán a siker elmaradása gyakran mély sebeket ejtett bennem. Érzélgősséghez – hála Istennek – nem értettem, de szeretetre vágytam, ami talán önzés volt bennem és nem mozgott teljesen a természetfölötti síkon.

De azon fiúkból, kikkel a sors rendelése szerint többet foglalkoztam, vagy akikre rászorultságuknál fogva többet áldoztam, szorosabb kör képződött körülöttem. Jórészt lelki fiaim is voltak, de feltétlenül olyanok, kiknek sorsát a jó Isten rám látszott bízni.

Tréfából klasszifikáltam őket. Voltak első-, másod-, harmadszülött fiaim. A hierarchia ment tovább, de minél nagyobb számot kapott valaki, annál távolabb esett tőlem. Csak az elsőnek volt súlyuk, melyet a mai napig megtartottak, mert nemcsak én, hanem ők is gondosan számot tartottak rá.

Hát Elemér, az elsőszülött, volt olyan kedves, hogy a betegszobában aludt és betegápolómmá lett. Ismerte természetemet és figyelmeztette az illetékeseket, hogy a direktor sohase volt még beteg, se ápolónővér kezében. Ha magához tér és női ápolót lát, ki fogja küldeni. Így lett ő a fő és felelős ápoló, a rendkívül kedves és törődő önkéntes kollégiumi ápolónővér szerepe egész észrevétlenül ékelődött be. Diszkrét finomsága könnyűvé tette szakszolgálatainak igénybevételét. És én csak most tudtam meg, hogy a súlyos betegnél azok a szempontok nem érvényesülnek, amelyek egészséges embernél arcpirulást, vagy gátlást okozhatnának.

Tehát felismertem éjjel Elemér hangját és meghatódtam azon a váratlan figyelmen, mely abban rejlett, hogy betegápolásomra nemcsak vállalkozott, de arra egyenesen ajánlkozott.

Meglepődtem, hogy milyen gondosan, felelősséggel és szigorral teljesíti vállalt feladatát. Erről az oldaláról nem ismertem és kellemesen feledtette diákéveinek felelőtlenségeit.

Bár nem volt híres arról, hogy jó és korai kelő, rögtön ágyam mellett termett, ha akár éjjel, akár nappal szükség volt rá. Nem engedte meg, hogy éjjel felkeljek, mielőtt őt ne szólítanám. Tüstént kéznél volt. Szigorúan ellenőrizte a diétát, az orvosság beszédését. Nem tűrte, hogy látogatók hátráltassák megindult gyógyulásomat. Flórián Ede, volt kedves növendékem orvosi kezelése mellett gyors tempóban haladt a javulás.

De Józsi, másodsülött kollégista fiam is körülállotta az ágyamat. A sors egész különös játékát, sőt ajándékát láttam benne. Ő volt az a franciául tudó prefektus, kit a gestapó állandóan keresett. És én nagyon aggódtam érte. Benne a gestapó jó fogást csinált volna, mert nemcsak Párizsban és Vichyben élt éveken át, tehát francia orientációval lett volna vádolható, hanem felesége kimondottan francia, párizsi. Budapest ostroma idején a kollégiumba menekült, melyhez mindig szeretettel ragaszkodott. Egyenesen Bukarestből, ahol utolsó hivatalos magyar kiküldetése volt. Az első és másodsülött jó testvérként fértek össze és egyformán aggódtak értem betegségeimben éppúgy, mint amikor a börtönökben sínylődtem. Józsi szeretetének állandó jelenlétét szimbolizálta a fürdőköpenye, mely vállamat melegítette, ha fel kellett ülnöm és amelyet Elemér gondosan rám adott, ha az ágyból le kellett szállni.

Sőt Józsi szerető törődését teljesen magáévá tette hitvese, mert a konyhaművészet finomságaival – amennyiben ez az élelmiszerhiányban lehetséges volt – sokban hozzájárult fizikai megerősödésemmel.

Egyre sűrűbben fordultak meg betegágyam körül prefektusaim, kiknek arcán jólesően láttam őszinte örömet afelett, hogy Isten megint közénk hozott és a gyógyulás kegyelmével megajándékoz.

Örömmel fedeztem fel első látogatóim között Teller Fricit, kinek kutyahúsége kimondottan nekem és csak másodsorban a kollégiumnak szólt. Sokat szórakoztattak kedélyes beszédfordulatai, bár az ostrom jól megtépázta humorát. Ha vitáiban kifogyott argumentumaiból, vagy sarokba szorították, a legsúlyosabb helyzetekből egyszerűen úgy mentette ki magát, hogy a vita legnyomósabb tételül odabökte ellenfelének:

– Ess ki a cipőből, vagy ne beszélj a száddal!

Őreá nem lehet haragudni, pedig néha ad reá okot és az ember itt-ott majdnem szeretne is. De mondom, nem lehet. Különösen nekem nem, kivel mindig gyöngéd figyelemmel törődött. Sőt velem szemben kimondottan hálás, mit nem mindenki írhat be róla a naplójába.

Kedves Emil öcsém a szomszédban lakott, de nálam tartózkodott. Szerény egyénisége kitűnően beleillett abba a kíméletbe, mellyel a betegszoba részesített. Tiszta véletlen, hogy nem tanultam meg oroszul, mert példátlan szorgalommal és kitartással egy német-orosz és egy magyar-orosz grammatikát evett meg mellettem. De a börtönben igen eltompult az agyam. Nem vágytam még könyv után. Még sokáig gondolhattam arra, hogy a rózsafüzérről áttérjek a breviáriumra. A sötét napok megírásához se volt még se erőm, se hangulatom. Sőt a börtönélmények mesélése nem tett jót, felzaklatott. A ház nehéz problémáit se bírtam még. Három szomorú körülmény úgyis nehezítette gyógyulásomat.

Egyik: próbafelkeléssel az ablakréseken, illetőleg az ablakdeszkaréseken láthattam a kollégiumot ért telitalálat rombolását. Hogyan fogjuk ezt felépíteni? Éppen a szép napos oldalon. A főfal életveszélyesen hajlott be az udvarba. Ha felépítése nem is, de lebontása sürgős. A többi romlást egyelőre még tudták titkolni.

A másik szomorú tragédia nővérem egyetlen leányának, Győrváry Gyulánének halála bombatámadás alkalmából. A kollégium kertjében pihen. Ideális anya, feleség, kit édesanyja, férje, két fia imádott. – Nagyon levert régi, hű alkalmazottunk, Schneider fűtőnek halála. Őt is a robbanás ölte meg, kötelességének teljesítése közben.

Aztán nagyon fájt, hogy a húgom családja, leánya és négy kicsi unokája nyugatra menekültek. A gyerekek atyja katona. Hol, merre vannak, senki se tudta. Míg a Balatonnál húzódtak meg az angol szőnyegbombázás elől, többször látogattam őket. Hogy szaladtak elém: Lacika, Klári, Judit és tették a kedves szemrehányásokat. „Jóska bácsi, hol maradtál olyan sokáig?” – Örömeiket jövetelem felett fokozták a kis ajándékok. A negyedik: Bea, édesanyja karjairól csudálkozott reám.

Megindult gyógyulásom napjaiban leküzdhetetlen vágy epesztett a misézés után. Ezért keltem fel naponta egy órára, próbajárásra. Titkoltam, hogy minő végtelen gyenge vagyok, mert hallani se akartak tervemről. A folyosó, a kápolna tört ablakaival hideg és huzatos. Az orvos pedig óvott a meghűléstől. A visszaesés bármelyik betegségemben végzetes lehetne. Hiszen ezt én se akartam. Elemér heves harcot indított a felkelési terv ellen. Jót akart. Az ápolónak jogai voltak velem szemben. De bennem lassan olyan lelki hangoltság fejlődött ki, hogy nem fogok meggyógyulni, ha nem engednek misézni. Lelkem is beteg lett a börtönben. Gyógyítására való a templom. Egyszer azért már megnéztem a szárnyas oltárt, melyet Jeges Ernő festett. A középső kép: „Jézus Emmausban” tökéletesen ép. Gyönyörű a maga nemében. Az egész kápolna már az én alkotásom. Tizenkilenc évi igazgatóságom állandó, éber gondja. A jó Isten meg is őrizte. Súlyos sérülései gyógyíthatók. Egyik tervezett vasárnapot elengedtem. Igazat kellett adnom az értem aggódó környezetnek. Aztán kértem Elemért, hogy támogassa szándékomat. Ő ministráljon. Ott lesz az ápolónővér is, nem kaptam ígéretet rá.

Megint közeledett egy vasárnap. Lázasan készültem rá. De mégis titokban. Szigorú ápolómban nem bíztam. Az ápolónővér már megértett és támogatott.

Vasárnap reggel kellő időben kezdtem öltözködni: Jó melegen, hogy ne vádolhassanak könnyelműséggel. Elemér megkérdi, hogy miért kelek fel. Talán nem jól érzem magam. Sőt kitűnően vagyok! – feleltem – és ezért megyek misézni. Megyek okvetlenül, mert én enélkül nem tudok felgyógyulni. A szigorú ápoló ismerte erős akaratomat. Talán megérezte, hogy ez már a gyógyuló direktor döntése.

Felkelt ő is. És anélkül, hogy sejtettem volna, elrohant a bérházban lakó orvosomnak bejelenteni a tervemet. Nagy szerencsém volt. Hiszen régen lázmentes voltam. És azért az orvos nem ellenezte és így a gondos ápoló is beleegyezett.

Megindult a menet. Karjával támogatott Elemér. Kivonult az ápolónővér, tehát mindkét nembeli teljes ápolószemélyzet. Teller Frici karinget öltött a sekrestyében és mint a primiciásnak, első miséjét bemutatónak kézvezetője vonult ki velem az oltárhoz.

Sápadt voltam és megindultan, bizonytalan lépésekkel mentem az oltár elé. Szemem könnybe lábadt. Istenem, köszönöm, hogy megint ide segítettél. Most érzem, biztosan

meggyógyulok. A meglepett hívek, csupa ismerős. a kollégiumba menekült familiák, külső templomlátogatók, köztük sokat szenvedett lelkek örömmel és könnyes szemmel nézték erőfeszitésemet.

Az oltárt nem mertem egy percre se elengedni. Az evangélium magyar nyelvű felolvasásánál nem ismertem sötét hangomra. Ingadozó, néha elcsukló hanghordozással olvastam a szent szöveget.

A börtönben egyházi szent ruha nélkül miséztem. Itt már egyházi ornátusba öltöztem.

Az Úrfelmutatásnál reszkető lábbal hajlottam térdet. Az áldozásnál egy könnycsepp hullott a fehér asztalkendőre. Nem érzelmosság, hanem öröm és hála könnybe írva.

A hívek áldoztatása rendkívül megerőltetett. Nem hittem, hogy ez a meleg aktus, Krisztus testét nyújtani a hívő léleknek, gyengéden ráhelyezni a szent ostyát az áldozó nyelvére, annyi összeszedettséget és testi-lelki erőt igényel. Persze az egészséges nem veszi észre. De itt nem támaszkodhattam az oltárra. De Isten segítségével ez is sikerült.

A misevégi magyar imát már alig bírtam.

Nagyon elfáradtam. De azért még a kápolnával szomszédos lakásomba is benyitottam. Oda csak akkor engednek, ha egészséges leszek. Nincs fűtés, nincsen ablak, nincsen rend benne. Sérült falai és megdézsmált berendezése és felszerelése sűrű porrétegben, nem volt nagyon hívogató.

Menekültem le a „D”-szobába és hálás tekintettel köszöntem ápolószemélyzetem segítségét, melyre bizony nagyon rászorultam.

Hétköznap meg se mertem kísérelni a szentmisét. De a következő vasárnapot követték a hétköznapi szentmisék is. Annyira felbátorodtam, hogy a nagyheti szertartást kívántam bevezetni a kápolnába arra a kontóra, hogy úgyis lelkészség lesz az intézeti kápolnából. Mivel azonban vállig erőlködtem, hogy én végzem a nehéz szertartást, inkább elgáncsolták a nagyheti szertartás bevezetésének tervét. Nekem tényleg nehéz és talán káros lett volna a fárasztó és hosszú szertartások végzése.

Első budai próbasétáimon Simon Laci kísért. Első kíséretnélküli sétám Jánosi Bélának szólt, ki ekkor még elég gyengén volt. A börtön mindenkit tönkretett. Rubesch látszólag kifogástalanul bírta, mégis kórházba került. Kispétery heteken át nyomta a kórházi ágyat. A marianisták közül is betegeskedett néhány. A kimerültség és legyengültség, az átélt szenvedések lelki kihatása még sokáig kísér, mint egy sötét felhő.

Első pesti utam Marcell barátomnak szólt, megköszönni a kedves figyelmét, mellyel olyan örömet szerzett a parlamenti börtönben.

Nagypénteken és nagyszombaton pesti szentsírokat látogattam. Mindenfelé rengeteg háborús romlás, becsapódás és szegénység. Akadt templom, ahol csak két gyertya égett a szentsírnál. A szervitáknál a templom boltozatán át kilátni az égre. De azért nyolc gyertyát áldoztak a szentsír díszítésére,

Elvánszorogtam a Kereskedelmi Bankba a kollégium pénzügyi és renoválási gondjai érdekében. Erre a hírre azt mondták a kollégiumban: no, a direktor úr már meggyógyult.

Isten gondosan szórta napját a hónapokon át pincében rejtőzködő emberekre. Amit Ő ád, az mind jó. Csak az emberek gonoszak. Az áprilisi meleg hetek szint loptak az emberek sápadt arcára. A nők kezdték gondozni hajukat, rendesen ruházkodtak. Csak a férfiak nem igen merészkedtek utcára és feltétlenül karszalaggal és ormótlan vagy piszkos hátizsákkal húzódtak el az utcákon, állandóan figyelve, nem fenyeget-e hatósági közeg, közmunka, egy kis elfogatás.

De azért tavaszodott minden vonalon. Szép napokon tömegek tódultak ki az utcára. Közlekedési eszköz hiányában mindenki gyalog tolongott a járdán. Kezdtett fogyni a szenny, a piszok az utcákon. Üzletek nyíltak. Legtöbb árusító egyszerűen beült egy kirakatba. Ablak, ajtó senkit se gátolt, mert mindenütt hiányzott. És a közönség vett mindent a világon. Hisz

hónapok óta nem tehettem. Persze legjobban ment az élelmi piac. Az árak fantasztikusak és a hónap napjainak gyarapodásával versenyezve emelkedtek. Pest olcsóbb, mint Buda.

A kollégiumban is megindult az élet. A családok kezdtek hazaszállingózni és helyüket kollégisták foglalták el.

Dr. Polónyi főorvos páratlan buzgó vezetése alatt orvostani intézet nyílt meg a házban, ami állandó élénk forgalmat jelent. Közben tekintélyes számú orvos csoportok gyülekeznek, szakmegbeszélésre. A legnagyobb gond orvosságot szerezni, felkutatni és a várost köztisztasági szempontból rendezni. A romok egyelőre szinte érintetlenek maradnak.

Ötszáz ember számára házunk népkonyhát nyitott. Itt rekedt menekült családok hölgytagjai odaadó áldozatkészséggel vezetik: főznek és kiosztják az ebédet. Korkép. Még volt miniszter is akadt a népkonyha vendégei között. Az éhhalál ellen kellett harcolni. Persze drága jó Danis Jenő művészbárátunk nélkül se a népkonyha, se a kápolna kántori állása, se a kapuórság, se Közi-Horváth művészi kulturdélutánjai, semmi se menne. A jó Isten áldja meg érte!

Ki hitte volna, hogy példátlan tönkremenés után ilyen lüktető élet induljon meg. Mégis sokat bír ki a magyar. Nem, ez a nemzet nem pusztulhat el!

Húsvétvasárnap prédikálhattam először a kollégium kápolnájában. Meghatottan mutatkoztam be, mint börtönviselt, a szintén meghatott, kedves közönségünknek.

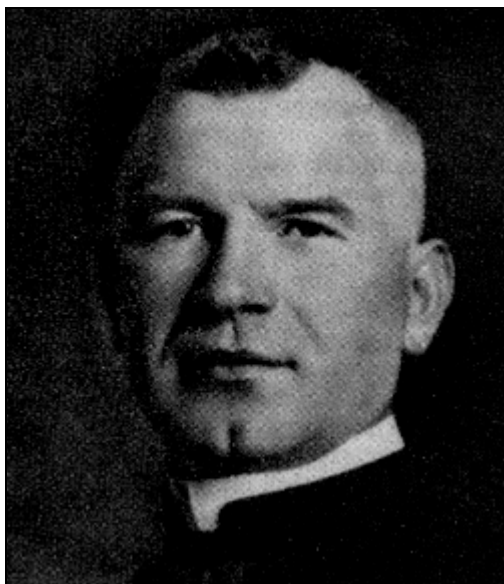
Feltámadt az Úr! ...

Feltámad a magyar élet, a nemzet is.

És én Te Deumos lélekkel éreztem, hogy a sötét napok után derengés, világosság tör be a horizonton.

Függelék Tiefenthaler Józsefről (PPEK)

Katolikus Lexikon

Tiefenthaler József (Lakompak, Sopron vm., 1884. szept. 17. – Esztergom, 1951. ápr. 18.): kanonok. – Az esztergomi bencés gimnáziumban érettségizett, 1905–09: a Pázmáneum növendéke, 1909. VI. 27: pappá szentelik, hittudományi dokorrá avatták. Misérden káplán, 1911: a budapesti Örökimádás templom lelkésze, 1915: a Pázmáneum spirituálisa. 1926–46: a budai Szent Imre Kollégium igazgatója. 1944. XII. 2: a Gestapo leleplezte a kollégiumban az üldözöttek bujtatását, Tiefenthalert a Fő utcába, 1945. I. 3: a Parlament pincéjébe, I. 10: a budai várban székelő Belügyminisztériumba hurcolták, ahonnan II. 13: szabadult. 1946. V. 4: esztergomi mesterkanonok, esztergomvári plébános, esztergomvárosi helynök.

Fordítása:

Mössmer József: *A 300 éves Pázmáneum*. (Vigilia 1936: 3. sz.)

Művei:

A bűnbocsánat. Szent Ambrus milánói püspök szerint. Doktori értekezés Bp., 1902.

Kis örökimádás imakönyv. Írta F. X. Fecht. Ford. Uo., 1915.

Das Gottsuchen. Wien, 1917.

Krisztus papja. Bp., 1919.

A keresztény élet. Uo., 1922.

Hit és élet. Uo., 1925.

Aszkézis és misztika. A tökéletes élet. Uo., 1930.

Az eucharisztia és a lelkipásztorkodás. Veszprém, 1937.

A Szent Imre Kollégiumokat fenntartó Szent Imre Főiskola Internátus Egyesület 1935/36. évi jelentése. Összeáll. Bp., 1937.

Egyetemi ifjúságunk Trianontól napjainkig. Uo., 1939. (Különlenyomat, Katolikus Szemle)

Budapest apostola. Kanter Károly élete 1853–1920. Uo., 1942. (2. kiegészített kiadás, kiegészítette Munka Margit. Bp., 1999)

Sötét napok. 56 nap a Gestapo börtöneiben. Uo., 1945.

Budapesten 1910–15: az *Örökimádás* társszerkesztője, 1914. I–1915. IX: a *Jézusom, Örömöm* eucharisztikus havi gyermeklap szerkesztője, 1927. V–1929. VI: a *Vox Academica* szerkesztő bizottság tagja, 1939: az *M*(agyar) *K*(atolikus) *D*(iák) *SZ*(övetségi) *Tudósító* felelős szerkesztője, 1939. II–IV: az *Országos Katolikus Főiskolai Diákszövetség Tudósítója* felelős kiadója, 1941. XII: a *Szentimrész Közlöny* felelős szerkesztője, a *Katolikus lexikon* 1–4. kötetének (Bp., 1930–33) munkatársa

Irodalom: *Schem. Strig.* 1917:392; 1945:369; 1947:82; 1982:398. – *KL* IV:11. – *Tiefenthaler* 1945. – *Katolikus Szemle* (Róma) 1979:33. – *Hetényi Varga* 1985:192. – *Beke* 1989:122. (66.) Arck. – *Hetényi Varga* I:259. – *Viczián* 1995:189. – *Diós* 1999:222. (5417.) – *Beke* 2007/8 (*Récény)

Hetényi Varga Károly: Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában

Tiefenthaler József dr., kollégiumi igazgató

* Lakompak (Sopron m.), 1884. szeptember 17.

† 1951. április 18.

A Hőgyes Endre utcai Champagnat francia elemi iskola szerzetesei és a budai Szent Imre Kollégium két papi vezetője – *Tiefenthaler József és Simon László* – az 1944-es év folyamán bizalmas kapcsolatban voltak egymással. Mindkét intézet vezetősége tudta a másiktól, hogy ott számos, igazoló irat nélküli, üldözött zsidó rejtőzködik. Ismerték egymás „bűnlajstromát”, éppen ezért olykor segítséget kértek, segítséget nyújtottak egymásnak, ha gondjuk támadt valamelyik üldözött elhelyezésével, menekítésével kapcsolatban.

Dr. Tiefenthaler József 1926-tól állt a Szent Imre Kollégium élén. Bár kezdettől fogva szembefordult a náci ideológiával, 1941-ben mégis úgy vélekedett, hogy „azokért a hibákért, amelyeket a zsidóság a keresztény népekkel szemben elkövetett, a zsidóság minden tagját érheti bűnhődés”. (In: Almásy József: *Katolikus írók új magyar kalauza.* 165–166.)

Tiefenthaler atya azonban saját életének példájával cáfolta meg a kollektív felelősségről alkotott korábbi véleményét akkor, amikor 1944-ben a veszélyeket is vállalva befogadta és bújtatta intézményében a hozzá forduló, tőle segítséget váró, menedéket kereső üldözött zsidókat.

Búvóhelyet és inasi állást adott volna annak az állítólagos szökevény SS-katonának is, akit 1944. december 20-án délután vittek el hozzá a marista szerzetesek a Hőgyes Endre utcából. Az állás betöltésére azonban már nem került sor. Az SS-től „megszökött” katona ugyanis a Gestapo kémje volt, aki rövid idő alatt meggyőződhetett Tiefenthaler atyának az iránta tanúsított jóindulatáról. A spion számára a Szent Imre Kollégiumban tapasztaltak elegendő alapot szolgáltatott ahhoz, hogy a Gestapo még aznap éjjel – december 21-én hajnalban – meglepetésszerűen rajtaüssön a kollégium lakóin, és Tiefenthaler Józsefet, valamint Simon László prefektust magával hurcolja.

Ötvenhat sötét nap kezdődött Tiefenthaler atya életében. Először a Fő utcába vitték, majd január 3-án átszállították a Parlament pincéjébe. Amikor innen 1945. január 10-én átterelték a foglyokat a budai várban székelő Belügyminisztériumba, már nagyon beteg volt, alig vánszorgott, és a szökési lehetőséget sem tudta kihasználni.

Örzői mindvégig durván, megalázó módon bántak vele. Fogolytársainak egyikét – *Kudar Lajos* csendőrezredes – a Belügyminisztérium udvarán kivégezték.

Amikor Budán az ostromgyűrű egyre szorosabbra zárult, és az orosz csapatok megközelítették a Belügyminisztérium épületét, 1945. február 11-én az őrszemélyzetnek is a

frontvonalra kellett sorakoznia. Az egyik legkíméletlenebb őrről, Wiederkehről jegyzi fel Tiefenthaler atya:

Amikor esti bevetésre indult az őrség, ő hátizsákkal, harcos katonamundérban odakúszott hozzám gyöngyöző homlokkal, és fülembe súgta:

– Főtisztelendő úr, az összes papok rögtön kezdjenek imádkozni... Őérette. A lelkéért, az életéért... Feleletet nem várt, tudta, hogy teljesítem...

A foglyok őrizet nélkül maradtak, s a Gestapo soha többé nem tért vissza. Ennek köszönhetőe Tiefenthaler atya, hogy rabsága 1945. február 13-án véget ért.

Csak később jutott tudomására, hogy az ő és társainak halálos ítélete is készen volt már...

(Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2004, 336–337. o.)